

โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่าตลาดพลู กรุงเทพมหานคร

นางสาว ชัญญาภรณ์ ลาดเสนา

ศูนย์วิทยพัทยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางภาคและเมืองมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

PHYSICAL STRUCTURE AND ELEMENT OF TALAT PHLU OLD COMMERCIAL DISTRICTS,
BANGKOK

Miss Chunyaporn Ladsena

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Urban Planning and Regional Planning Program in Urban Design

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

นางสาวชญญาภรณ์ ลาดเสนา : โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์
กรรมเก่าตลาดพลู กรุงเทพมหานคร. (PHYSICAL STRUCTURE AND ELEMENT OF TALAT
PHLU OLD COMMERCIAL DISTRICTS, BANGKOK) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : อ.ดร.
นิรมล กุลศรีสมบัติ, 157 หน้า.

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพตลาดน้ำ ตลาดบก และ
ระบุโครงสร้างและองค์ประกอบกายภาพร่วมของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลู โดยเน้นประเด็น
การศึกษาลักษณะทางกายภาพที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรจากน้ำสู่บก ซึ่งประกอบด้วย 4 ตัว
แปรสำคัญได้แก่ โครงข่ายการสัญจร การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ลักษณะแปลงที่ดิน มวลอาคารและพื้นที่
ว่างของย่านตลาดพลูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ผลจากการศึกษาพบว่า ย่านตลาดพลูในยุคเริ่มแรกมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบชุมชนการค้าริมน้ำ มี
ศูนย์กลางกิจกรรมการค้าในรูปแบบ "ตลาดน้ำ" อยู่บริเวณพื้นที่ว่างสาธารณะหน้าวัดริมน้ำ โดยมีคลองบางหลวง
เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำสายหลักในการเข้าถึงพื้นที่ในระดับรวม มีถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่มีลักษณะวางตัว
ขนานไปกับคลองบางหลวงในทิศตะวันออก-ตะวันตก เป็นถนนแนวแกนสายหลักที่ในการเข้าถึงพื้นที่และ
เชื่อมโยงโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะ รวมทั้งกิจกรรมต่างๆภายในย่านเข้าไว้ด้วยกันในลักษณะแนวยาว ต่อมา
เมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกทั้งทางรถไฟและทางถนนเข้ามาภายในพื้นที่ โครงข่ายถนนสายหลักที่
ตัดเข้ามาใหม่นั้นก็ได้ทำการสานตัวเข้ากับถนนตลาดพลู (ทางใน) ในลักษณะโครงข่ายถนนระบบตาราง ซึ่งทำให้
ย่านตลาดพลูมีศักยภาพในการเข้าถึงและหลากหลายทิศทางมากขึ้น และได้ส่งผลทำให้เกิดการเคลื่อนที่และ
เปลี่ยนแปลงของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและกิจกรรมการค้าเป็น "ตลาดบก" ที่เกาะตัวไปในแนวแกนยาวริมถนน
สายหลักที่มีศักยภาพสูงในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่แทน

ทั้งนี้สามารถระบุได้ว่า ถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่อิทธิพล
ต่อกระบวนการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบก ที่ส่งผลต่อเนื่อง
ทำให้เกิดโครงข่ายการสัญจรที่มีการสานกันแน่นขึ้น การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีความผสมผสานกัน
อย่างหลากหลาย การแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็กลง การมีมวลอาคารขนาดเล็กและหนาแน่น ซึ่งทำให้ย่าน
ตลาดพลูมีพื้นฐานทางกายภาพที่ละเอียด และยังคงมีความสำคัญในเชื่อมโยงองค์ประกอบทางกายภาพที่
สำคัญต่างๆ ได้แก่ วัด ศาลเจ้า ตลาด พื้นที่ว่างสาธารณะ ท่าเรือ และชุมชนที่พักอาศัยเข้าไว้ด้วยกันอย่าง
ต่อเนื่อง ที่สะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมการใช้พื้นที่ทางเศรษฐกิจและสังคมที่แสดงถึงคุณค่าเชิงวิถีลักษณะของ
โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพร่วมของตลาดน้ำและตลาดบกที่มีมาตั้งแต่อดีตและสืบเนื่องมาจนถึง
ปัจจุบัน

ภาควิชา.....การวางแผนภาคและเมือง.....ลายมือชื่อนิสิต.....
สาขาวิชา.....การออกแบบชุมชนเมือง.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
ปีการศึกษา.....2553.....

5274106725 : MAJOR URBAN DESIGN

KEYWORDS : URBAN CONSERVATION / OLD COMMERCIAL DISTRICT / PHYSICAL STRUCTURE AND ELEMENT

CHUNYAPORN LADSENA : PHYSICAL STRUCTURE AND ELEMENT OF TALAT PHLU OLD COMMERCIAL DISTRICTS, BANGKOK . THESIS ADVISOR: NIRAMON KULSRISOMBAT, Ph.D., 157 pp.

The objective of this research is to study the physical structure and elements of floating market and land market and define the relations of the physical structure and elements of both. This study is focused on the physical structures that have been effected by the changed of the transport network from water to land. There are 4 main factors: Transport network, Land and Building use, Land Plot, Mass and Open pace of the Talad Phlu from the past until the present time.

The result of this research is found that Talad Phlu area in the first period was the floating market in the past as a center of the trade Vegetables and seasonal fruits located in the public area in the front of the temple. Klong Bang Luang was the main water transport approaching to the area in Talat Phlu. Talat Phlu Street (Local Alley) was build along the Klong Bang Luang from the East to the west as the road connected all the transport network. Thereafter the development of land transportation of trains and vehicles, the new roads were connected with the Talat Phlu Street (Local Alley) in the grid land form which made the Talat Phlu more approachable and efficacious In every direction. The Talat Phlu living was changed from water based trade living to land based living and trade along the main road which is more convenient for the transportation and connected into the area.

The conclusion of this research is defined that Talat Phlu Street (Local Alley) is the essential physical factor to the change from water based market to land based market. From this change, it has brought the grid form of transport network tighter, land and building use more various, figure and ground smaller, making the physical morphology more delicate. The change of Talat Phlu is also important to the connection of the physical elements such as temple, market, public area, boat pier, people and the living in the area. And because of the continuous flow of the change effects commercial district, the land use and local activities of the people in the area which is the bi-appearance relation of the physical structure and elements of the water based market and the land based market from the past to the present time.

Department : ..Urban and Regional Planning.. Student's Signature.....
Field of Study : .....Urban Design.....Advisor's Signature.....
Academic Year : .....2010.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้รับการสนับสนุนทุนการศึกษาจาก “ทุนศาสตราจารย์ อัน นิมมานเหมินท์” ปีการศึกษา 2550 จึงขอพระขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วย การให้คำปรึกษาข้อคิดเห็น ความช่วยเหลือ ผลักดัน ส่งเสริม และเอาใจใส่อย่างดียิ่งที่ผ่านมาของอาจารย์ ดร.นิรมล กุลศรีสมบัติ อาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ที่ให้คำแนะนำ ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ และกำลังใจในการศึกษามาตลอดระยะเวลาตั้งแต่ปริญญาตรีจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างสูง ณ ที่นี้ ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นพพันธ์ ตาปนานนท์ อดีตอาจารย์ที่ปรึกษาที่ให้ความรู้ด้านการค้นคว้าวิจัย ตั้งแต่เริ่มต้นทำโครงร่างวิทยานิพนธ์ รวมถึงคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ และอาจารย์ ดร. พรธรรม ธรรมวิมล ที่กรุณาเสียสละเวลาในการอ่านเล่มวิทยานิพนธ์ รวมทั้งร่วมรับฟังการเสนอผลงานวิทยานิพนธ์ ตลอดจนให้คำแนะนำอันมีค่าและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อ งานวิทยานิพนธ์นี้ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ขอขอบพระคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ภาควิชาการวางแผน ภาคและเมืองทุกท่าน ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ต่างๆ ที่ให้ความอนุเคราะห์และให้คำปรึกษาต่างๆ ตลอดมา

ขอขอบพระคุณบิดามารดาของผู้วิจัยและทุกท่านที่เป็นแรงบันดาลใจ ให้ข้อคิด คำปรึกษา กำลังใจ และความช่วยเหลือด้านต่างๆตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

ขอขอบคุณหน่วยงานต่างๆ และชาวย่านตลาดพลูที่ให้ความร่วมมือและเสียสละเวลาในการให้ข้อมูลต่างๆ รวมถึงงานวิจัยของคุณพวงร้อย กล่อมเอี้ยง และคณะ หลวงเมือง กาญจนาคพันธุ์ และวิทยานิพนธ์ของพี่ธีมาพร วัชราทิน ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษาในครั้งนี้

ขอขอบคุณเพื่อนๆ และรุ่นพี่ภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองทุกคน โอม เม แดง กิ๊ฟ พี่อำ พี่แนน พี่ภาค น้องบอย น้องบู่ย รวมทั้ง ดล อุ่ม น้องพิช ในความช่วยเหลือ ให้คำปรึกษาและกำลังใจที่ดีต่อกันเสมอมา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฐ
สารบัญแผนที่.....	ฑ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญของงานวิจัย	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	2
1.3 สมมุติฐานของงานวิจัย.....	2
1.4 วัตถุประสงค์	3
1.5 ขอบเขตของการศึกษา.....	3
1.5.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา	3
1.5.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา.....	3
1.6 การเก็บรวบรวมข้อมูลและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย.....	3
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
1.8 คำจำกัดความ.....	6
บทที่ 2 แนวความคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพเมือง.....	8
2.1.1 ความหมายและความสำคัญของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง.....	8
2.1.2 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง.....	9
2.2 แนวความคิดเกี่ยวข้องกับโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่า.....	10
2.2.1 ที่มาและความสำคัญของย่านพาณิชย์กรรมเก่า.....	10
2.2.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่า.....	11

2.2.3 การเปลี่ยนแปลงของย่านพาณิชยกรรมเก่า.....	14
2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่า.....	17
2.3.1 โครงข่ายการสัญจร.....	18
2.3.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร.....	18
2.3.3 ลักษณะแปลงที่ดิน.....	19
2.3.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง.....	20
2.4 ตัวอย่างงานวิจัย/กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง.....	23
2.5 สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในงานวิจัย.....	27
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
3.1 ขั้นตอนการวิจัย.....	30
3.2 ระเบียบวิจัย.....	31
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	33
3.4 การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	34
3.5 สรุปผลการวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ.....	34
บทที่ 4 ประวัติศาสตร์และข้อมูลทั่วไปของย่านตลาดพลู	
4.1 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของย่านตลาดพลู.....	37
4.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของย่านตลาดพลูในปัจจุบัน.....	56
4.2.1 ชุมชนและประชากร.....	56
4.2.2 กิจกรรมทางเศรษฐกิจ.....	57
4.2.3 กิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม.....	62
บทที่ 5 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำย่านตลาดพลู (พ.ศ. 2325- 2466)	
5.1 โครงข่ายการสัญจร.....	64
5.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร.....	71
5.3 ลักษณะแปลงที่ดิน.....	77
5.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง.....	81
5.5 สรุปผลการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำย่านตลาดพลู.....	83

**บทที่ 6 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู
(พ.ศ. 2325- 2466)**

6.1 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู ช่วงที่ 1 : ยุค ขยายตัวสู่ยุค (พ.ศ. 2466-2525).....	86
6.1.1 โครงข่ายการสัญจร.....	86
6.1.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร.....	93
6.2.3 ลักษณะแปลงที่ดิน.....	101
6.2.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง.....	103
6.2.5 สรุปผลการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่าน ตลาดพลู ช่วงที่ 2 : ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ. 2466-2525)	105
6.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู ช่วงที่ 2 : ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2525-ปัจจุบัน).....	107
6.1.1 โครงข่ายการสัญจร.....	107
6.1.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร.....	114
6.2.3 ลักษณะแปลงที่ดิน.....	123
6.2.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง.....	125
6.2.5 สรุปผลการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่าน ตลาดพลู ช่วงที่ 2 : ยุคการสัญจรทางบก(พ.ศ.2525-ปัจจุบัน).....	128

**บทที่ 7 สรุปการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็น
ตลาดบกของย่านตลาดพลู**

7.1 โครงข่ายการสัญจร.....	131
7.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร.....	134
7.3 ลักษณะแปลงที่ดิน.....	137
7.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง.....	140
7.5 สรุปผลการวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาด น้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู.....	142

บทที่ 8 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

8.1 สรุปผลการศึกษา.....	145
8.1.1 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำย่านตลาดพลู.....	145
8.1.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู.....	145
8.1.3 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพร่วมสำคัญของตลาดน้ำและตลาดบก	

ของย่านตลาดพลู.....	146
8.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	147
8.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป.....	151
รายการอ้างอิง.....	153
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	157

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพ 2.1	การเปลี่ยนแปลงจากน้ำสู่บกทางด้านการใช้พื้นที่..... 15
ภาพ 4.1	สันนิษฐานลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและการสัญจรที่เกิดขึ้นในพื้นที่ริม คลองบางหลวงและลักษณะเรือสำเภาที่เข้ามาค้าขายบริเวณปากคลองบางหลวง ในอดีต..... 39
ภาพ 4.2	การเรียงพลและการบรรจุพลลงแข่งและการขนส่งพลจากเรือสู่ท่า..... 43
ภาพ 4.3	คลองบางหลวงบริเวณตลาดพลู สมัย ร. 6 และตลาดน้ำในคลองที่เกิดจากกลุ่มเรือ เร่ในอดีต..... 44
ภาพ 4.4	ขบวนรถไฟสายคลองสาน – ท่าจีน พ.ศ.2446 และร้านค้าและถนนเลียบบางรถไฟ ปัจจุบัน..... 46
ภาพ 4.5	เรือแม่ลิในสมัยอดีตและศาลาท่าน้ำภิรมย์ภักดีในปัจจุบันหน้าวัดอินทาราม..... 47
ภาพ 4.6	ภาพถ่ายทางอากาศการสร้างสะพานพุทธ พ.ศ.2474 เชื่อมฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนคร และสะพานพุทธถ่ายจากฝั่งพระนคร..... 48
ภาพ 4.7	บรรยากาศตลาดวัดกลางในตอนเช้าและตลาดสตรีชตาภิเชก..... 58
ภาพ 4.8	อาคารพาณิชย์กรรมบริเวณริมถนนเทอดไทและร้านค้า ร้านอาหารบริเวณสถานี รถไฟตลาดพลู..... 59
ภาพ 4.9	ขายเครื่องจักรสานและร้านขายยาแผนโบราณบริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน)..... 59
ภาพ 4.10	พื้นที่บริเวณศาลาท่าน้ำน้ำวัดราชคฤห์และบริเวณหน้าร้านค้าตลาดวัดกลาง (ขวา) 62
ภาพ 4.11	บรรยากาศเขตสิงโตบริเวณถนนเทอดไท และประเพณีชักพระ 63
ภาพ 5.1	รูปตัดตามขวางของตลาดน้ำย่านตลาดพลู..... 69
ภาพ 5.2	ตลาดน้ำบริเวณปากคลองด่านในสมัยอดีต..... 72
ภาพ 5.3	บ้านพระยาฤทธิรงค์ครุฑในในปัจจุบัน..... 73
ภาพ 5.4	ลักษณะเรือนแพและเรือเอี่ยมจุ่นในสมัยอดีต..... 76
ภาพ 6.1	รูปตัดตามขวางของตลาดบกย่านตลาดพลู ช่วงที่ 1: ยุคขยายตัวสู่บก..... 92
ภาพ 6.2	บรรยากาศตลาดน้ำบริเวณตลาดพลู สมัยรัชกาลที่ 6..... 93
ภาพ 6.3	ลักษณะอาคารโรงบ่อนในอดีต และบรรยากาศภายในโรงบ่อน..... 94
ภาพ 6.4	ลักษณะเรือนแถวไม้สมัยรัชกาลที่ 5 และตึกแถวเก่าในสมัยรัชกาลที่ 7 บริเวณถนน ตลาดพลู..... 97
ภาพ 6.5	ลักษณะอาคารตึกแถวเก่าสมัยรัชกาลที่ 5 บริเวณริมทางรถไฟและถนนเทอดไท..... 97

ภาพ 6.6	ลักษณะอาคารบ้านไม้สองชั้นบริเวณริมทางรถไฟและอาคารบ้านเรือนบริเวณริมคลองบางหลวง.....	98
ภาพ 6.7	อาคารที่ทำการไปรษณีย์ตลาดพลู คือโกดังร้านห้าเด็กแข็งและสถานีอนามัยจันทร์จิมไพบูลย์ในปัจจุบัน.....	98
ภาพ 6.8	โรงเรียนกมลจิ่งจั้นในปัจจุบัน.....	99
ภาพ 6.9	อาคารโรงเต๋ายี่วบริเวณริมคลองบางหลวงฝั่งทิศเหนือและโรงสีข้าวบริเวณริมถนนตลาดพลู (ทางใน)ในปัจจุบัน.....	100
ภาพ 6.10	ถนนลอดใต้สะพานยกระดับรัชดาภิเษก (ซ้าย) และถนนตลาดพลูในปัจจุบัน.....	110
ภาพ 6.11	รูปตัดตามขวางของตลาดบกย่านตลาดพลู ช่วงที่ 2 : ยุคการสัญจรทางบก.....	113
ภาพ 6.12	บรรยากาศบริเวณตลาดวัดกลางและอาคารตึกแถวบริเวณตลาดพลูเดิม.....	115
ภาพ 6.13	พื้นที่บริเวณหน้าตลาดรัชดาภิเษกและอาคารอาคารตึกแถวบริเวณถนนเทอดไท.....	118
ภาพ 6.14	ตึกแถวประเภทที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชย์กรรมบริเวณอาคารพาณิชย์กรรมดั้งเดิมบริเวณตรอกตลาดพลูและอาคารตึกแถวบริเวณถนนเลียบทางรถไฟ.....	118
ภาพ 6.15	อาคารสถานีตำรวจนครบาลบางยี่เรือและที่ว่าการไปรษณีย์ตลาดพลู.....	119
ภาพ 6.16	วัดอินทารามและสารเจ้าพ่อพระเพลิง.....	120
ภาพ 6.17	โรงเรียนธนบุรีวรเทพีพดลารักษ์ตั้งอยู่บริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) และโรงเรียนวัดอินทารามบริเวณริมถนนเทอดไท.....	120
ภาพ 6.18	โกดังสินค้าบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน).....	121
ภาพ 6.19	ลานกีฬาสาธารณะบริเวณใต้สะพานรัชดาภิเษก(ซ้าย) และพื้นที่ลานวัดราชคฤห์บริเวณริมคลองบางหลวง.....	122

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิ 2.1 ความสัมพันธ์ของกระบวนการสร้างและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพ ของเมือง.....	22
แผนภูมิ 2.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	29
แผนภูมิ 3.1 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย	35
แผนภูมิ 4.1 สรุปลำดับเหตุการณ์อันเกี่ยวกับการพัฒนาที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของ ย่านตลาดพลู	55
แผนภูมิ 4.2 อัตราการเปลี่ยนแปลงของประชากรของย่านตลาดพลู จำแนกตามพื้นที่ปกครอง ปี พ.ศ. 2541 – 2551.....	57

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนที่

	หน้า
แผนที่ 1.1	ขอบเขตพื้นที่ศึกษาย่านตลาดพลู 5
แผนที่ 2.1	การเปลี่ยนแปลงจากน้ำสู่บกของกรุงเทพมหานครในช่วงเวลาต่างๆ..... 15
แผนที่ 2.2	ลักษณะโครงข่ายการสัญจรที่คดเคี้ยวตามลักษณะภูมิประเทศ ที่เกิดขึ้นตาม ลักษณะสัณฐานของเมืองเวชนิล Stephen และโครงข่ายการสัญจรรูปแบบตารางที่ สานกันหนาแน่นของเมือง Las Vegas..... 17
แผนที่ 2.3	ลักษณะพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์อาคารที่มีการผสมผสานหลากหลายบริเวณพื้นที่ ศูนย์กลางเมืองที่มีโครงข่ายการสัญจรกระจุกตัวหนาแน่น..... 19
แผนที่ 2.4	ลักษณะแปลงที่ดินขนาดเล็กบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางเมืองเก่าที่มีการใช้ประโยชน์ ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรมและลักษณะแปลงที่ดินขนาดใหญ่บริเวณพื้นที่รมน้ำที่มีการใช้ ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม..... 20
แผนที่ 2.5	มวลาอาคารและพื้นที่ว่างและโครงข่ายถนนของย่านพาณิชยกรรมเมือง Goteborg.. 21
แผนที่ 2.6	การวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างเชิงสัณฐานของตำแหน่งร้านค้าและสถานที่สำคัญ ที่มีความสัมพันธ์กับถนนแนวแกนหลักภายใน..... 26
แผนที่ 4.1	เส้นทางการไหลของน้ำและสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ก่อน-หลังการขุดคลองลัด บางกอก..... 37
แผนที่ 4.2	ภาพถ่ายทางอากาศจำลองแสดงแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าและแม่น้ำเจ้าพระยาสาย ใหม่เมื่อขุดคลองลัดแล้วหลัง พ.ศ. 2085 38
แผนที่ 4.3	แม่น้ำคูคลองและแหล่งพืชผลทางการเกษตรของฝั่งธนบุรี..... 39
แผนที่ 4.4	กลุ่มคนบริเวณพื้นที่ย่านตลาดพลูและพื้นที่โดยรอบ..... 40
แผนที่ 4.5	ย่านตลาดพลู ปีพ.ศ. 2439..... 41
แผนที่ 4.6	คลองขุดในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นและคลองขุดหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง..... 42
แผนที่ 4.7	ย่านตลาดพลู ปี พ.ศ. 2475..... 45
แผนที่ 4.8	แผนโครงสร้างถนน 11 สายหลังจากสร้างสะพานพุทธ..... 48
แผนที่ 4.9	ย่านตลาดพลูหลังการสร้างถนนเพชรเกษมและถนนเทอดไท..... 50
แผนที่ 4.10	ย่านตลาดพลู ปีพ.ศ. 2495..... 51
แผนที่ 4.11	ย่านตลาดพลู ปีพ.ศ. 2517..... 53
แผนที่ 4.12	ย่านตลาดพลู ปีพ.ศ. 2549..... 54
แผนที่ 4.13	ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมและการใช้พื้นที่ที่หลากหลายเวลาของย่านตลาดพลู. 61

แผนที่ 5.1	โครงข่ายการสัญจรระดับย่านของย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439.....	66
แผนที่ 5.2	โครงข่ายการสัญจรย่านตลาดพลู พ.ศ.2539.....	67
แผนที่ 5.3	ลักษณะตรอกและพื้นที่ว่างที่เชื่อมต่อกจากถนนตลาดพลู (ทางใน) พ.ศ. 2439.....	68
แผนที่ 5.4	การใช้ประโยชน์ที่ดินย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439.....	74
แผนที่ 5.5	การใช้ประโยชน์อาคารย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439.....	75
แผนที่ 5.6	ลักษณะแปลงที่ดินของย่านตลาดพลู พ.ศ.2458.....	78
แผนที่ 5.7	มวลอาคารต่อพื้นที่ว่างของย่านตลาดพลู พ.ศ.2439.....	82
แผนที่ 6.1	โครงข่ายการสัญจรระดับย่านของย่านตลาดพลู พ.ศ. 2495.....	87
แผนที่ 6.2	โครงข่ายการสัญจรย่านตลาดพลู พ.ศ. 2495.....	90
แผนที่ 6.3	ลักษณะตรอกและพื้นที่ว่างที่เชื่อมต่อกจากถนนตลาดพลู (ทางใน) พ.ศ. 2495.....	91
แผนที่ 6.4	การใช้ประโยชน์ที่ดินย่านตลาดพลู พ.ศ. 2495.....	95
แผนที่ 6.5	การใช้ประโยชน์อาคารย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439.....	96
แผนที่ 6.6	แนวการเวนคืนแปลงที่ดินเพื่อทำถนนของย่านตลาดพลู พ.ศ.2458.....	102
แผนที่ 6.7	มวลอาคารต่อพื้นที่ว่างของย่านตลาดพลู พ.ศ.2495.....	104
แผนที่ 6.8	โครงข่ายการสัญจรระดับย่านของย่านตลาดพลู พ.ศ. 2552.....	108
แผนที่ 6.9	โครงข่ายการสัญจรย่านตลาดพลู พ.ศ. 2552.....	111
แผนที่ 6.10	ลักษณะตรอกและพื้นที่ว่างที่เชื่อมต่อกจากถนนตลาดพลู (ทางใน) พ.ศ. 2552.....	112
แผนที่ 6.11	การใช้ประโยชน์ที่ดินย่านตลาดพลู พ.ศ. 2552.....	116
แผนที่ 6.12	การใช้ประโยชน์อาคารย่านตลาดพลู พ.ศ. 2552.....	117
แผนที่ 6.13	แนวการเวนคืนแปลงที่ดินเพื่อทำถนนของย่านตลาดพลู พ.ศ. 2552.....	124
แผนที่ 6.14	มวลอาคารต่อพื้นที่ว่างของย่านตลาดพลู พ.ศ. 2552.....	127
แผนที่ 7.1	โครงข่ายการสัญจร และ แบบจำลองลำดับการเข้าถึงของโครงข่ายการสัญจรตลาด น้ำของย่านตลาดพลูของย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439.....	131
แผนที่ 7.2	โครงข่ายการสัญจรและแบบจำลองลำดับการเข้าถึงของโครงข่ายการสัญจรของ ตลาดบกย่านตลาดพลู ช่วงที่ 1: ยุคการขยายตัวสู่บก พ.ศ. 2495.....	132
แผนที่ 7.3	โครงข่ายการสัญจร พ.ศ.2552 (ซ้าย) และ แบบจำลองลำดับการเข้าถึงของ โครงข่ายการสัญจรของตลาดบกย่านตลาดพลู(ขวา)ช่วงที่ 2 : ยุคการสัญจรทางบก พ.ศ. 2552.....	133
แผนที่ 7.4	การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร และแบบจำลองพื้นที่กิจกรรมทางการค้าของ ตลาดน้ำย่านตลาดพลู พ.ศ.2439.....	135

แผนที่ 7.5	การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร และแบบจำลองพื้นที่กิจกรรมทางการค้าของย่านตลาดพลู ช่วงที่ 1 : ยุคขยายตัวสู่ยุคบุก พ.ศ.2495.....	136
แผนที่ 7.6	การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร และแบบจำลองพื้นที่กิจกรรมทางการค้าของย่านตลาดพลู ช่วงที่ 2 : ยุคการสัญจรวทางบก พ.ศ.2552.....	137
แผนที่ 7.7	ลักษณะแปลงที่ดิน และแบบจำลองการแบ่งซอยแปลงที่ดินของตลาดน้ำย่านตลาดพลู พ.ศ. 2458.....	138
แผนที่ 7.8	ลักษณะแปลงที่ดิน และแบบจำลองการแบ่งซอยแปลงที่ดินของตลาดบกย่านตลาดพลู ช่วงที่ 1 : ยุคขยายตัวสู่ยุคบุก ภายหลังจากปีพ.ศ. 2458.....	139
แผนที่ 7.9	ลักษณะแปลงที่ดิน และ แบบจำลองการแบ่งซอยแปลงที่ดินตลาดบกของย่านตลาดพลู ช่วงที่ 2: การสัญจรวทางบก พ.ศ. 2536.....	139
แผนที่ 7.10	มวลาอาคารและพื้นที่ว่างของตลาดน้ำย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439.....	140
แผนที่ 7.11	มวลาอาคารและพื้นที่ว่างของตลาดบกย่านตลาดพลู ช่วงที่ 1: ยุคการขยายตัวทางบก พ.ศ. 2495 และมวลาอาคารและพื้นที่ว่างของตลาดบกย่านตลาดพลู ช่วงที่ 2: ยุคการสัญจรวทางบกพ.ศ. 2552	141

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของงานวิจัย

ย่านพาณิชยกรรมเก่าในกรุงเทพมหานครมีจุดกำเนิดมาพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเกษตรกรรมที่อยู่ตามแนวฝั่งแม่น้ำลำคลอง (River linear settlement) โดยเส้นทางน้ำเป็นเส้นทางหลักในการสัญจรเพื่อการลำเลียงผลผลิตทางเกษตรจากเรือสวนไร่นาไปแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายกันตามจุดนัดพบ ซึ่งมักจะเป็นท่าหน้าของวัดหรือท่าหน้าสาธารณะที่ตั้งอยู่บริเวณปากคลองที่เป็นจุดตัดกันระหว่างคลองและแม่น้ำสายสำคัญเกิดเป็น “ตลาดน้ำ” ที่มีการซื้อขายสินค้าบนท้องน้ำโดยมีเรือเป็นพาหนะต่อมาเมื่อตลาดน้ำอยู่ตัวมีกิจกรรมสม่ำเสมอเป็นที่รู้จักทั่วไปทั้งคนในและคนนอกชุมชน ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกมากขึ้น ตลาดน้ำได้ปรับเปลี่ยนตนเองเป็นขึ้นเป็น “ตลาดบก” ริมน้ำ ที่สามารถค้าขายสินค้าได้ตลอดทั้งวัน มีการสร้างอาคารเรือนแถว หรือตึกแถวบริเวณพื้นที่รอบตลาดและพื้นที่ข้างเคียงตามมา ที่สามารถรับได้ทั้งกิจกรรมการค้าขายและอยู่อาศัย จนเกิดเป็นย่านพาณิชยกรรมริมน้ำที่ชัดเจน (อรศิริ ปาณินท์, 2544: 27-30)

จากการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบกตามแผนและนโยบายของภาครัฐ ทำให้เกิดการขยายตัวของโครงข่ายการสัญจรทางบกที่เพิ่มมากขึ้น และได้กลายเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงย่านพาณิชยกรรมเก่าที่ตั้งอยู่ริมน้ำ แหล่งที่มาของผลผลิตและแหล่งกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าที่เคยอยู่ริมน้ำ จึงต้องแปรเปลี่ยนไปสู่พื้นที่อื่นที่มีความสะดวก สบายต่อการขนส่งทางบกแทน ทำให้แม่น้ำลำคลองได้ลดความสำคัญลง พร้อมกันนั้นย่านพาณิชยกรรมริมน้ำเดิมที่เคยพึ่งพาน้ำในการคมนาคมขนส่งและการเข้าถึงพื้นที่ของตลาดทางน้ำอันเป็นเอกลักษณ์ของเมืองก็ได้ลดบทบาทตนเองลง ย่านพาณิชยกรรมเก่าบางแห่งที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้จึงเกิดความเสื่อมถอยของกิจกรรมการค้า นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพดั้งเดิมที่มีความเป็นเอกลักษณ์การตั้งถิ่นฐานริมน้ำที่มีคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์ อันสะท้อนถึงวิถีชีวิตและรากฐานทางสังคมวัฒนธรรมของกรุงเทพมหานครนั้นค่อยๆ สูญหายไป

ย่านตลาดพลูคือย่านพาณิชยกรรมเก่าแห่งหนึ่งที่มีชื่อเสียงและมีความสำคัญของพื้นที่ฝั่งธนบุรีของกรุงเทพมหานครที่มีพัฒนาการตั้งถิ่นฐานตามแนวริมแม่น้ำลำคลองในรูปแบบของย่านพาณิชยกรรมริมน้ำมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการเป็นพื้นที่ชุมชนริมน้ำ ที่ตั้งอยู่ใกล้พื้นที่ชุมทางของคลองสามสายบรรจบกันได้แก่ คลองบางหลวง คลองด่านและคลองภาษีเจริญ ส่งผลทำให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมการค้าในรูปแบบ “ตลาดน้ำ” ที่ใช้เส้นทางน้ำในการสัญจรและขนส่งลำเลียงสินค้าและผลผลิต ส่วนโครงข่ายการสัญจรทางบกมีเพียงถนนตลาดพลู หรือที่

ชาวบ้านเรียกว่า “ทางใน” เป็นเส้นทางเดินเท้าที่วางตัวขนานกับแนวคลองบางหลวงสำหรับใช้ติดต่อระหว่างภายในพื้นที่ชุมชน โดยความสัมพันธ์ระหว่างน้ำและบกของย่านตลาดพลูนั้นยังเป็นไปอย่างสมดุล ปรากฏกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการขนส่งและแหล่งที่มาของสินค้าจากการขนส่งทางน้ำมาพึ่งพาถนนอย่างสมบูรณ์ขึ้นเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่องทั้งจากทางถนนและทางรถไฟ ส่งผลทำให้กิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำปรับเปลี่ยนเป็น “ตลาดบก” ทั้งหมด พื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมการค้าได้เคลื่อนตัวจากบริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน) มาเป็นถนนเทอดไทซึ่งเป็นถนนสายหลักที่มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ พื้นที่กิจกรรมการค้าจึงกระจายตัวเกาะออกไปตามแนวถนนแทน กิจกรรมการค้าย่านตลาดพลูในปัจจุบันจึงค่อยๆลดบทบาทจากการเป็นศูนย์กลางพาณิชย์กรรมในระดับเมืองมาเป็นระดับย่านตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตามย่านตลาดพลูก็ยังคงปรากฏองค์ประกอบทางกายภาพดั้งเดิม เช่น วัด ท่าเรือ บ้านขุนนางข้าราชการในอดีต เรือนแถวเก่าริมน้ำและตึกแถวเก่า เป็นต้นที่แสดงถึงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพในอดีตอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

มาสู่ประเด็นคำถามงานวิจัยที่ว่าที่ว่าย่านตลาดพลูมีโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูประกอบด้วยองค์ประกอบอะไรบ้างและมีลักษณะทางกายภาพอย่างไร โดยโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพเป็นโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพใดเป็นองค์ประกอบร่วมของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลูจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเน้นเพื่อสร้างความเข้าใจและค้นหาองค์ความรู้ของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพร่วมสำคัญของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลูว่าประกอบด้วยองค์ประกอบอะไรบ้างและมีลักษณะทางกายภาพพิเศษอย่างไร เพื่อให้นำไปสู่แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่คงไว้ซึ่งทวีลักษณ์ของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านเก่าตลาดพลู เพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมการใช้งานและผูกพันกับวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในย่านตลาดพลูตลอดจนสอดคล้องกับการพัฒนาเมืองในภาพรวมได้อย่างเหมาะสม และสามารถนำผลของแนวคิดนำไปสู่การเสนอแนวทางการออกแบบชุมชนเมืองเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่คล้ายคลึงกันต่อไป

1.2 คำถามการวิจัย

1.2.1 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำ และตลาดบกของย่านตลาดพลู ประกอบด้วยองค์ประกอบอะไรบ้างและมีลักษณะทางกายภาพอย่างไร

1.2.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพใดเป็นองค์ประกอบร่วมของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลู

1.3 สมมุติฐานของงานวิจัย

ถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพร่วมที่สำคัญของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านพาณิชย์กรรมตลาดพลู

1.4 วัตถุประสงค์

- 1.4.1 ศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำย่านพาณิชย์กรรมเก่าตลาดพลู
- 1.4.2 ศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านพาณิชย์กรรมเก่าตลาดพลู
- 1.4.3 วิเคราะห์การปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านพาณิชย์กรรมเก่าตลาดพลู
- 1.4.4 ระบุโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพร่วมที่สำคัญของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านพาณิชย์กรรมเก่าย่านตลาดพลู

1.5 ขอบเขตการศึกษา

- 1.5.1 ขอบเขตพื้นที่วิจัย

ขอบเขตพื้นที่วิจัยได้ครอบคลุมถึงพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับการก่อตัวของพื้นที่พาณิชย์กรรมของย่านตลาดพลู ซึ่งอยู่ในพื้นที่แนวเส้นทางรถไฟบริเวณแขวงบางยี่เรือและแขวงตลาดพลู เขตธนบุรี รวมทั้งพื้นที่บริเวณริมคลองบางหลวงแขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ (แผนที่ 1.2)
- 1.5.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของของย่านตลาดพลูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อนำมาวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำ ตลาดบก และการปรับเปลี่ยนของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำเป็นตลาดบก และค้นหาโครงสร้างและองค์ประกอบร่วมที่สำคัญของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลู แล้วนำไปสู่ข้อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่าตลาดพลูและย่านพาณิชย์กรรมเก่าที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันต่อไป

1.6 การเก็บรวบรวมข้อมูลและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

- ในการดำเนินการศึกษาสามารถแบ่งวิธีการศึกษาได้ ดังนี้
- 1.6.1 รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นและประเด็นปัญหาของพื้นที่ศึกษา เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์และขอบเขตของการศึกษา
  - 1.6.2 ทบทวนวรรณกรรมทั้งแนวความคิด ทฤษฎี และกรณีศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวความคิดในการศึกษา
  - 1.6.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ ดังนี้
    - 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของพื้นที่ย่านตลาดพลูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 2) ข้อมูลทางสถิติ และเอกสารอ้างอิงทางด้านลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจสังคม

วัฒนธรรมของย่านตลาดพลู 3) แผนที่ แผนผัง และภาพถ่ายทางอากาศของย่านตลาดพลูตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการสำรวจลักษณะทางกายภาพ และระบบกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งรายละเอียดของข้อมูลในการเก็บรวบรวมได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) การสำรวจภาพสนาม โดยอาศัยการสังเกต เป็นการสำรวจลักษณะโครงสร้างเชิงสัดส่วนและลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการใช้พื้นที่ของคนภายในย่านตลาดพลู 2) การสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการโดยเจาะลึกถึงประเด็นการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ย่านตลาดพลูจากตลาดน้ำสู่ตลาดบก ภายหลังจากมีการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรจากน้ำสู่บก

1.6.4 จัดทำระบบแผนที่เพื่อศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านเก่าตลาดพลูของย่านตลาดพลูในแต่ละช่วงพัฒนาการ พร้อมทั้งค้นหาองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ย่านตลาดพลูเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่มีชีวิต

การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการสร้างฐานข้อมูลในเชิงแผนที่ เพื่อนำมาวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูในแต่ละช่วงเวลา แล้วจึงประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกด้วยเทคนิคการทับซ้อนแผนที่ ร่วมกับกรอบแนวความคิด

1.6.5 วิเคราะห์สรุปโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำ ตลาดบก และการเปลี่ยนแปลงจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู รวมทั้งระบุโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพร่วมของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลู

1.6.6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์เพื่อการอนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูและย่านพาณิชยกรรมเก่าที่มีความคล้ายคลึงกันต่อไป

1.7 ประโยชน์ที่ได้รับ

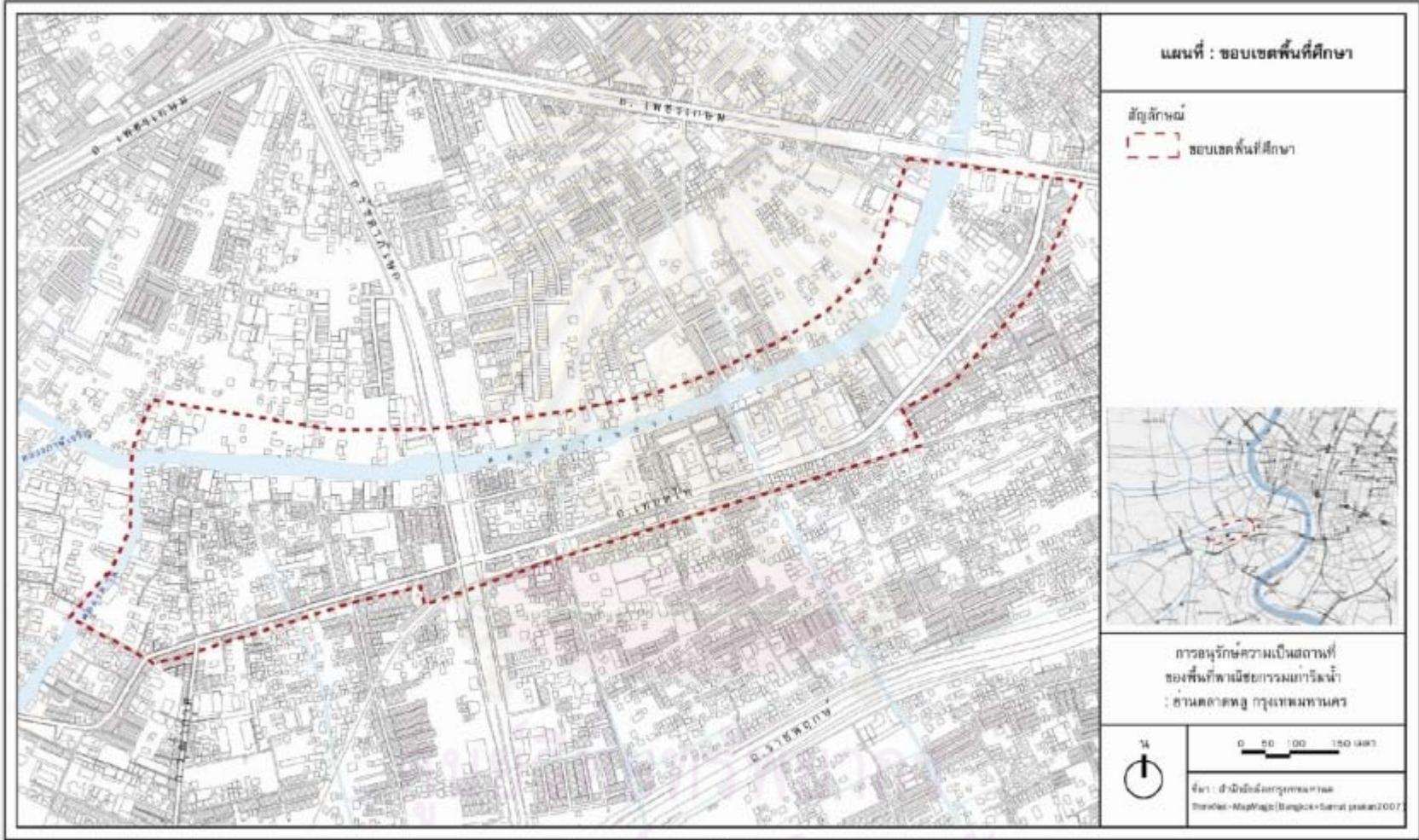
1.7.1 เข้าใจถึงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำของย่านพาณิชยกรรมเก่า

1.7.2 เข้าใจถึงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกของย่านพาณิชยกรรมเก่า

1.7.3 เข้าใจเงื่อนไขแนวความคิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านพาณิชยกรรมเก่า

1.7.4 เป็นแนวทางการออกแบบชุมชนเมืองเพื่อการอนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่าตลาดพลู และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับย่านที่พาณิชยกรรมเก่าที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันต่อไป

แผนที่ 1.1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา ย่านตลาดพลู
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

1.8 คำจำกัดความ

1.8.1 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ หมายถึง การศึกษาโครงสร้างเชิงผังเมือง (Urban morphological structure) ซึ่งประกอบด้วย โครงข่ายการสัญจรและการเข้าถึง การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ลักษณะแปลงที่ดิน และความหนาแน่นของมวลอาคารและพื้นที่ว่าง

1.8.2 การปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงลักษณะโครงสร้างเชิงผังเมืองที่เกิดขึ้นระหว่างช่วงพัฒนาการหนึ่งกับอีกช่วงพัฒนาการหนึ่ง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ก่อให้เกิดความแตกต่างขององค์ประกอบทางกายภาพ ได้แก่ โครงข่ายการสัญจรและการเข้าถึง การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ลักษณะแปลงที่ดิน และความหนาแน่นของมวลอาคารและพื้นที่ว่าง ที่มีความสัมพันธ์กับบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมในช่วงพัฒนาการนั้นๆ

1.8.3 พื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรม หมายถึง พื้นที่ศูนย์กลางย่านที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชยกรรมเป็นหลัก

1.8.4 ถนนตลาดพลู (ทางใน) หมายถึง โครงข่ายการสัญจรทางบกดั้งเดิมของย่านตลาดพลู เป็นถนนหรือเส้นทางเดินเท้าที่เริ่มบริเวณพื้นที่ปากคลองด่านจนไปถึงซอยเทอดไท16 (ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นถนนที่สามารถเดินเชื่อมต่อกับโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะภายในวัดราชคฤห์ วัดจันทาราม วัดอินทารามได้อย่างต่อเนื่อง

1.8.5 ทางใน หมายถึง ถนนหรือเส้นทางเดินเท้าขนาดเล็กภายในชุมชนริมน้ำ ที่วางตัวขนานกับโครงข่ายการสัญจรทางน้ำสายหลัก โดยมีพื้นที่ริมน้ำหรืออาคารเรือนที่ติดริมน้ำกั้นระหว่างโครงข่ายการสัญจรทั้งสอง

1.8.6 ทางน้ำ หมายถึง โครงข่ายการสัญจรทางน้ำสายหลัก

1.8.7 ตรอกตลาดพลู หมายถึง ถนนซอยที่วางตัวตั้งฉากกับถนนตลาดพลู(ทางใน) และถนนเทอดไท

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่า มีความจำเป็นต้องศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดในงานวิจัยเรื่องโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมตลาดพลู โดย รายละเอียดของเนื้อหาในการทบทวนวรรณกรรมมีดังนี้

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพเมือง

2.1.1 ความหมายและความสำคัญของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง

2.1.2 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง

2.2 แนวความคิดเกี่ยวข้องกับโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่า

2.2.1 ที่มาและความสำคัญของย่านพาณิชย์กรรมเก่า

2.2.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่า

2.2.3 การเปลี่ยนแปลงของย่านพาณิชย์กรรมเก่า

2.3 แนวความคิดเกี่ยวข้องการวิเคราะห์ โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่า

2.3.1 โครงข่ายการสัญจร

2.3.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

2.3.3 ลักษณะแปลงที่ดิน

2.3.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง

2.4 ตัวอย่างงานวิจัย/กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง

2.5 สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในงานวิจัย

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง

2.1.1 ความหมายและความสำคัญของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง

Doxiadis (1993) ได้อธิบายว่า เมืองประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ รวมกัน 5 ประการ ได้แก่ 1) ธรรมชาติ(Nature) ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ ลักษณะทางกายภาพของพื้นดิน พืช พรรณ ชีวิต สัตว์ ภูมิอากาศ รวมกันเป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ 2) คน (Man) ได้แก่ ความต้องการด้านชีวภาค คือ อากาศ อุณหภูมิ ที่ว่าง ความรู้สึก สัมผัส (Sensation) และการรับรู้ (Perception) ได้แก่ ประสาทสัมผัส ทั้ง 5 รูปแบบทางสังคม แบบแผนการดำรงชีวิต สิ่งต่างๆ เหล่านี้หลอมหลวมกันรวมเป็นสังคม 3) สังคม (Society) เป็นกิจกรรมที่เกิดจากการรวมกลุ่มของคนที่เกิดขึ้นเมื่อมีการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ การพบปะ สังสรรค์ แบบแผนทางวัฒนธรรม กฎหมายและการบริการ เป็นต้น 4) สิ่งปลูกสร้าง (Shells) ได้แก่ ที่อยู่อาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวกที่มนุษย์เป็นผู้สร้างและจัดวางลงบนพื้นที่ และ 5) โครงข่าย (Networks) เป็นระบบที่เกิดขึ้นจากทั้งธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกในการอยู่อาศัยและทำกิจกรรม โดยองค์ประกอบเหล่านี้จะดำเนินไปอย่างเป็นระบบบนพื้นฐานปัจจัย 5 ประการ คือ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง เทคโนโลยี โดยระบบดังกล่าวนั้นจะไม่หยุดนิ่งและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ปัจจัยของเวลาจึงเป็นขอบเขตพื้นฐานของการศึกษาเรื่องการตั้งถิ่นฐาน รวมทั้งโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของพื้นที่ ซึ่งเป็นการศึกษาถึงวิวัฒนาการของอดีตจนถึงปัจจุบัน (Doxiadis, 1977, อ้างถึงใน คณิชา รอดเรืองศรี, ม.ป.ป. : 13)

จากแนวความคิดข้างต้นพบว่า เมืองประกอบไปด้วยส่วนที่เป็น ลักษณะทางกายภาพและลักษณะ ทางสังคม ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้มุ่งเน้นศึกษาทางกายภาพ ดังนั้นกล่าวได้ว่า โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองเป็นลักษณะทางด้านกายภาพของเมือง ในการศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่าน ตลาดพลูครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาถึง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงขนาดและรูปทรงสัณฐานของเมือง โดยทำการเปรียบเทียบความเหมือนหรือแตกต่างกับย่านหรือเมืองอื่นๆ ซึ่งเรียกอีกอย่างว่าการศึกษา **สัณฐานวิทยาเมือง (Urban morphology)** โดยมีนักคิดหลายท่านที่ได้ให้ความหมายของสัณฐานวิทยาเมืองไว้ ดังนี้

Krier (1979) อธิบายไว้ว่า สัณฐานวิทยาเมืองเป็นการศึกษารูปทรง รูปร่าง ความหนาแน่น กิจกรรมการใช้สอยของเมือง ซึ่งทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจถึงลักษณะที่เปลี่ยนแปลง รูปแบบความเหมือนหรือแตกต่างกัน โดยพิจารณาจาก โครงข่ายการสัญจร กิจกรรมการใช้สอยอาคาร และความหนาแน่นของมวลอาคารภายในเมือง

Conzen (1981) ได้ให้ความหมายของสัณฐานวิทยาเมือง ว่าเป็นการศึกษาโครงสร้างระบบความสัมพันธ์ของหน่วยองค์ประกอบในเชิงพื้นที่ต่างๆ ภายในเมือง ลักษณะทางภูมิประเทศ การ

เปลี่ยนแปลงขนาด (Shape) และรูปร่าง (Form) ของเมือง โดยพิจารณาจากการใช้ประโยชน์ที่ดิน ความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ รูปแบบแปลงที่ดิน และรูปแบบถนนที่เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด

Hillier (1997) ได้อธิบายถึงการศึกษาสัณฐานวิทยาเมืองว่า เป็นการศึกษาวิเคราะห์รูปร่างและรูปทรงของสรรพสิ่งแวดล้อมต่างๆ ภายในเมือง โดยจุดสำคัญของการศึกษา คือ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของขนาดและรูปทรงของเมืองอย่างชัดเจน โดยวิเคราะห์จากการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร โครงข่ายการสัญจร ความหนาแน่นของมวลอาคาร และพื้นที่ว่าง รวมทั้งโครงข่ายการเชื่อมต่อและจัดวางของหน่วยพื้นที่สาธารณะ โดยสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพต่างๆ ควบคู่ไปกับปัจจัยทางประวัติศาสตร์ สังคมวิทยาและจิตวิทยา เป็นต้น ทำให้เข้าใจเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงและสรุปแนวโน้มที่เกิดขึ้นภายในอนาคตของย่าน

นอกจากนี้ ไชศรี ภักดิ์สุขเจริญ (2548) ได้กล่าวโดยสรุปไว้ว่า สัณฐานวิทยาเมือง คือ การศึกษาวิวัฒนาการของเมืองตั้งแต่ยุคก่อนกำเนิด ตลอดจนการแปลงรูปของเมืองในยุคสมัยต่อมา เพื่อให้สามารถระบุและแจกแจงแบ่งประเภทลักษณะทางกายภาพต่างๆ ของเมือง โดยรูปทรงของเมืองถูกกำหนดด้วยองค์ประกอบทางกายภาพพื้นฐาน 3 ประเภท ได้แก่ อาคาร พื้นที่ว่างรอบอาคาร และถนน ทั้งการทำความเข้าใจรูปทรงของเมือง อาจทำได้ใน 4 ระดับตั้งแต่ 1) ระดับอาคารจากการศึกษารูปทรงของแปลงที่ดิน 2) ระดับถนนจากการศึกษาบล็อกถนน 3) ระดับเมือง และ 4) ระดับภาค โดยกล่าวว่าเมือง คือ การรวมกลุ่มและบูรณาการของปฏิกริยาย่อยๆ ที่ถูกควบคุมด้วยปัจจัยและถูกกำหนดรูปทรงด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ก่อให้เกิดตรรกะทางสังคมในพื้นที่ (Social logic of space) และตรรกะเชิงพื้นที่ในสังคม (Spatial logic of space) ที่ส่งผลต่อโครงสร้างทางกายภาพของเมืองในแต่ละยุคสมัย

จากคำนิยามเกี่ยวกับโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของ เมืองหรือสัณฐานวิทยาเมืองจากนักคิดหลายท่านที่ได้กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การศึกษา โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ ของเมือง คือ การศึกษา โครงสร้างเชิง สัณฐาน ของเมืองโดยมีลักษณะที่ครอบคลุมให้เห็น การตั้งถิ่นฐาน รูปแบบและการก่อตัว ของเมืองโดยกว้าง โดยการวิเคราะห์ได้จาก 4 องค์ประกอบทางกายภาพ ได้แก่ โครงข่ายการสัญจร การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ลักษณะแปลงที่ดิน บล็อกถนน และความหนาแน่นของมวลอาคารและพื้นที่ว่าง

2.1.2 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง

ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง โดยรวมนั้นได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายและอธิบายการเปลี่ยนแปลงลักษณะ ทางกายภาพหรือสัณฐานเมืองของเมืองเก่าแก่ และในปัจจุบัน ซึ่งมีปัจจัยที่ต้องคำนึงโดยมีรายละเอียดดังนี้

Cozen (1981) ได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของเมืองผ่านแนวความคิดด้านวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมือง (the burgage cycle) โดยการเปรียบเทียบผ่านช่วงเวลาต่างๆ ดังนี้ ในระยะแรกการพัฒนาเมืองจะมีอาคารบ้านเรือนเกาะกลุ่มบริเวณเส้นทางสัญจรเพื่อความสะดวกในการติดต่อ พื้นที่สิ่งปลูกสร้างยังไม่หนาแน่นมากนัก มีพื้นที่ว่างกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะบริเวณที่ไม่ติดกับเส้นทางสัญจรหลัก หลังจากการพัฒนาที่มีความเข้มข้นขึ้น มีการก่อสร้างอาคารมากขึ้นและมีการพัฒนาเป็นย่านพาณิชยกรรม พื้นที่ที่อยู่อาศัยเกาะตัวอยู่บนเส้นทางสัญจรและมีการกระจายตัวไปยังพื้นที่ข้างเคียง จนถึงระยะที่พื้นที่ว่างถูกพัฒนาเป็นสิ่งปลูกสร้างจนเต็มพื้นที่ ย่านพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยมีลักษณะหนาแน่นจนเกิดเป็นชุมชนแออัด ในระยะสุดท้ายจึงเสื่อมโทรม ความเป็นย่านพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยลดบทบาทลง ความหนาแน่นของพื้นที่ว่างต่อมวลอาคารลดลงอย่างรวดเร็ว เพราะจากการรื้อย้ายสิ่งปลูกสร้าง รวมทั้งการปล่อยให้ทิ้งร้าง จนทำให้เกิดเป็นแหล่งเสื่อมโทรมและเข้าสู่สภาวะตกต่ำในที่สุด (Cozen, 1981: 45) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางกายภาพในรูปแบบต่างๆ คือ การใช้ประโยชน์ที่ดิน โครงข่ายการสัญจร ความหนาแน่นของมวลอาคาร และพื้นที่ว่าง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเมือง Cozen คือ ความต้องการสนองการใช้ที่ดินภายในเมืองให้เกิดผลประโยชน์ตอบแทนทางเศรษฐกิจมากที่สุด

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ ของเมือง คือ การตอบสนองของความต้องการทางด้านเศรษฐกิจและสังคมภายในเมือง จึงเป็นปัจจัยหลักที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องกับลักษณะทางกายภาพหรือสัณฐานเมือง นอกจากนี้ Hillier and Hanson (1984) กล่าวเพิ่มเติมว่า การเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของเมืองนั้น ได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อ วัฒนธรรม การใช้สอย เศรษฐกิจ และลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป และเพื่อการดำรงชีวิตให้สามารถอยู่ได้อย่างเป็นปรกติสุข เป็นไปอย่างเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กัน ซับซ้อนและมีเงื่อนไข การเปลี่ยนแปลงมิติใดมิติหนึ่งจึงส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงในมิติอื่นๆอย่างเป็นพลวัต (Dynamic) ทั้งนี้เนื่องจากระบบโครงสร้างของเมืองนั้นจำเป็นต้องสร้างความสมดุลภายในระบบ เพื่อการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้อง ดังนั้นในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ ของย่านนั้น จึงต้องพิจารณาถึง ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรมควบคู่ไปด้วยกันกับลักษณะทางกายภาพในแต่ละช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงด้วย

จากการทบทวนแนวคิดที่ได้กล่าวมาข้างต้น พบว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพแสดงถึงลักษณะทางกายภาพที่เปลี่ยนไป โดยมีปัจจัยเรื่องระยะเวลา วิวัฒนาการและการพัฒนาการของเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น โครงข่ายการสัญจร การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ลักษณะแปลงที่ดิน และมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง ล้วนมีความสัมพันธ์กันในกระบวนการ

เปลี่ยนแปลงทางกายภาพของย่านทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อรูปแบบอื่นๆ ตามไปด้วย

2.2. แนวความคิดเกี่ยวข้องกับโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่า

2.2.1 ที่มาและความสำคัญของย่านพาณิชยกรรมเก่า

ย่านพาณิชยกรรม หรือ ย่านการค้า คือ พื้นที่อยู่อาศัยและที่รวมของร้านค้า สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งหรือหลายสถานที่ที่ตั้งอยู่ใกล้กันในบริเวณใดบริเวณหนึ่งที่มีทำเลที่เหมาะสม โดยตั้งอยู่ใกล้เส้นทางที่มีการสัญจรหนาแน่น มีระบบคมนาคมเข้าถึงสะดวก ดังนั้นย่านพาณิชยกรรมจึงตั้งอยู่บริเวณที่เป็นศูนย์กลาง ของชุมชนหรือเมือง (สุมนา อยุธยา, 2531) และเป็นองค์ประกอบของพื้นที่ชุมชนในด้านการเป็นย่านศูนย์กลาง (Central place) มีหน้าที่เพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าและการบริการเป็นประจำ รวมทั้งเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้ และความคิดต่างๆ ของผู้คนในชุมชน (เกียรติ จิวะกุล และคณะ, 2525: 1)

พื้นที่พาณิชยกรรมเก่า คือ องค์ประกอบหนึ่งของสังคมเมืองที่แสดงถึงความเป็นชุมชนการค้าที่มีการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง (river linear settlement) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำ” โดยพื้นที่พาณิชยกรรมริมน้ำในยุคแรกของกรุงเทพมหานคร นั้น มีจุดกำเนิดจากการลำเลียงผลผลิตทางการเกษตรจากสวนผลไม้ตลอดสองฝั่งแม่น้ำมาตามระบบเครือข่ายลำน้ำที่เชื่อมโยงกันโดยใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก และมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันตามจุดนัดพบและเกิดเป็นตลาดน้ำ (ศรีศักร, 2536: 50) หรือ ตลาดเรือ (floating market) ซึ่งเป็นตลาดที่ใช้เรือในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ตลาดน้ำมักจะเกิดขึ้นตามบริเวณปากคลองหรือบริเวณจุดตัดของคลองซอยสำคัญต่างๆ ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนของเรือที่นำสินค้าผลผลิตมาขาย เรือที่จอดอยู่ในบริเวณแหล่งชุมนุมของเรือก็จะเกิดตลาดประจำขึ้น (เกียรติ จิวะกุล และคณะ, 2525: 6-7) โดยอาศัยเส้นทางสัญจรทางน้ำในการลำเลียงวัตถุดิบและกระจายผลผลิตเป็นหลัก โดยอาศัยทำนน้ำของวัดหรือทำนน้ำสาธารณะเป็นจุดรวมของเรือสินค้า และมักจะมีเพิงค้าขายหลังคามุงจากอย่างง่าย ๆ ให้รู้ว่าเป็นแหล่งเริ่มของการค้าขาย ต่อมาเมื่อตลาดนัดอยู่ตัวมีกิจกรรมสม่ำเสมอเป็นที่รู้จักของคนทั้งในและนอกชุมชน และเมื่อกิจกรรมการค้าเจริญขึ้นมีการพัฒนาจากการติดต่อค้าขายทางน้ำมาเป็นตลาดนัด เกิดเป็นเครือข่ายตลาดที่มีการพัฒนาและขยายตัวขึ้นสูงๆ เริ่มต้นจากการอาศัยทำนน้ำเป็นจุดรวมสินค้า ขยายตัวจนเป็นตลาดนัดบนบก มีการพัฒนารูปแบบการเดินทางทางบกมากขึ้น จึงเกิดการเปลี่ยนรูปแบบจากตลาดน้ำมาสู่การเป็นตลาดนัดแฝงลอยบนตลิ่งริมน้ำ และพัฒนาจนเป็นอาคารตลาดเรือนแถวยกพื้นสูงก่อสร้างด้วยไม้ มีหลังคาคลุม เป็นตลาดถาวรที่สามารถค้าขายได้ตลอดวัน ทั้งยังเกิดการพัฒนาพื้นที่ข้างเคียงเป็นอาคารตึกแถวสร้างติดดิน ที่สามารถรองรับได้ทั้งกิจกรรมการค้าขายและอยู่อาศัย ให้บริการสินค้าใน

ชีวิตประจำวันและการบริการทั่วไปจนเกิดเป็นภาพของชุมชนหรือพื้นที่พาณิชยกรรมที่ชัดเจนขึ้น (อรศิริ, 2544: 27-30)

ย่านพาณิชยกรรมเก่าจึงมีบทบาทสำคัญในการสะท้อนถึงความเป็นเอกลักษณ์ทางสังคม วัฒนธรรมของวิถีสังคมไทยที่แสดงให้เป็นที่ต้นกำเนิดของการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนริมน้ำ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัจจัยทางธรรมชาติ หรือลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตประจำวันและเพื่อประกอบกิจกรรมการค้า เช่น การประกอบอาชีพเกษตรกรรม และการใช้โครงข่ายการสัญจรทางน้ำเป็นเส้นทางสายหลักในการลำเลียงและขนส่งสินค้า เป็นต้น รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของ ชุมชนเมืองของกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ ทั้งนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมการใช้พื้นที่ที่แสดงถึงคุณค่าเชิงอัตลักษณ์ของชุมชนที่เป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย ดังนั้น ย่านพาณิชยกรรมริมน้ำในอดีต จึงมีความสำคัญมากกว่าการเป็นย่านการค้า แต่มีคุณค่าในบริบทของความเป็นเอกลักษณ์ของเมืองกรุงเทพมหานคร

2.2.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่า

เนื่องจากกรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง ที่เรียกว่า “ที่ราบลุ่มบางกอก” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของดินดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา จึงทำให้พื้นที่กรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง โดยเฉพาะพื้นที่ฝั่งธนบุรีซึ่งเป็นบริเวณที่มีแม่น้ำสายหลักและคลองหลายสายเชื่อมโยงกันอย่างเป็นโครงข่าย มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดินและน้ำ เหมาะแก่การทำสวนไม้ผลไม้ยืนต้น จนมีคำกล่าวติดปากที่ว่า “สวนในบางกอก สวนนอกบางช้าง” ชุมชนบางกอกในยุคเริ่มแรกจึงเป็นชุมชนชาวสวนที่เป็นรากฐานของสังคมไทยมาช้านาน ถึงแม้ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากจากการพัฒนาและการเติบโตของเมืองในรูปแบบต่างๆอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้ลักษณะของชุมชนริมน้ำชาวสวนดั้งเดิมของกรุงเทพมหานครในอดีตนั้นก็ยังคงปรากฏให้เห็นได้จากโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองเท่าทุกวันนี้

โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่า คือ โครงสร้างและสิ่งปลูกสร้างของย่านพาณิชยกรรมเก่าที่มีลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนริมน้ำ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยมีบทบาทหน้าที่หรือมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินแตกต่างกันไปตามกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในย่านพาณิชยกรรม นั่นๆ ทั้งนี้ได้มีผู้ที่ทำการศึกษาและอธิบายถึงโครงสร้างและ องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ และย่านพาณิชยกรรมเก่าที่ตั้งอยู่ริมน้ำ โดยมีรายละเอียดดังนี้

เดิมศักดิ์ (2543: 42-43) กล่าวว่า ลักษณะของชุมชนริมน้ำควรมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญประกอบด้วย 1) สถานที่ที่เป็นที่ตั้งของอาคารบ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัย 2) แหล่งที่ทำมาหากินหรือสร้างผลผลิตและเลี้ยงดูบุตรหลาน 3) โครงข่ายลำน้ำและลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐานและการดำรงชีวิต 4) บริเวณที่เป็นย่านการค้าหรือแหล่งในการแลกเปลี่ยนสินค้า 5) มีการปะทะ

สัมพันธ์กันหรือความผูกพันร่วมกันทางสังคม และ 6) วัด ที่เป็นศูนย์รวมของผู้คนในชุมชนและความเชื่อทางศาสนา โดยองค์ประกอบทั้งหมดมีความเชื่อมโยงกันและปรากฏให้เห็นในรูปแบบทางกายภาพของการตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจน

Chaweewan (2001: 2-24 – 2-29) กล่าวว่า ชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางนั้น จะมีโครงสร้างทางกายภาพหลักซึ่งประกอบด้วย 1) ระบบโครงข่ายคลอง (Canal network system) ซึ่งเกิดจากการมีแม่น้ำสายหลักและคลองจำนวนมากเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายกระจายทั่วพื้นที่ก่อให้เกิดระบบนิเวศน์ต่างๆภายในชุมชนและสร้างความสัมพันธ์ต่างๆขององค์ประกอบอื่นๆ ให้เกิดขึ้น รวมถึงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชน ทั้งนี้ลักษณะของคลองในพื้นที่ลุ่มน้ำสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ คลองหลักหรือคลองนอก คลองรอง คลองสวน และลำประโดง 2) พื้นที่ทางการเกษตร (Agricultural area) ซึ่งมีทั้งที่เป็นที่สวนหรือที่นา สำหรับพื้นที่สวนแล้วจะอาศัยระบบคลองเพื่อการเพาะปลูก และเป็นเส้นทางในการขนส่งผลผลิต โดยพื้นที่สวนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ด้านหลังของพื้นที่พักอาศัย มีการแบ่งแปลงคล้ายลักษณะตารางหมากรุก ทุกแปลงมีคลองผ่านและสามารถเชื่อมโยงจากคลองหลัก หรือคลองรอง หรือคลองสวน(คลองลำประโดง) หรือเชื่อมกับพื้นที่ข้างเคียงในพื้นที่ที่ไกลออกไปได้ ส่วนที่ถัดออกไปจากพื้นที่สวนนั้นส่วนมากจะเป็นทุ่งนาหรือไร่โดยจะมีการขยายตัวไปตามแนวลำน้ำ 3) วัด (Temple) ถือเป็นศูนย์รวมของชุมชน วัดเป็นสถานที่สำคัญสำหรับการศึกษาและเรียนรู้ เป็นที่พบปะ และทำกิจกรรมต่างๆ ทางพุทธศาสนา ในอดีตวัดและชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างสูง 4) ตลาดน้ำ หรือ ตลาดเรือ (Floating market) เป็นตลาดที่ใช้เรือในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า จนเกิดเป็นย่านพาณิชยกรรมริมน้ำ ซึ่งมักตั้งอยู่บริเวณปากคลองที่เป็นจุดเชื่อมระหว่างคลองสำคัญ ๆ หรือจุดที่แม่น้ำและคลองมาบรรจบกันหรืออยู่ใกล้วัดซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งชุมชน ตลาดจึงถือเป็นองค์ประกอบเครื่องมือที่สำคัญในการชี้วัดสภาพเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชน รวมทั้งเป็นแหล่งจัดสรรปันความต้องการซึ่งกันและกันสำหรับความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันขององค์ประกอบของชุมชนริมน้ำ

อรศิริ ปาณินท์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์สมคิด จิระทัศน์ (2544) ได้กล่าวว่า โครงสร้างและองค์ประกอบของย่านพาณิชยกรรมเก่าริมน้ำ 1) เส้นทาง เป็นโครงข่ายเส้นทางคมนาคมทั้งในส่วนของการขนส่งสินค้าและการสัญจร พื้นที่ภายในและภายนอกชุมชนอย่างเป็นระบบทั้งเส้นทางทางน้ำ และทางบก เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ทางเดิน เป็นต้น 2) ตลาด แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เรือนแถวหรือห้องแถว ที่เป็นพื้นที่สำหรับประกอบกิจกรรมการค้าขายและพักอาศัยของพ่อค้าแม่ค้าที่อยู่ภายในชุมชน และเรือนโล่ง ที่เป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมการค้าขายเป็นช่วงเวลา เป็นพื้นที่ที่รองรับพ่อค้าแม่ค้าที่มาจากภายนอกชุมชน 3) วัด เป็นศูนย์รวมของชุมชนทั้งในเรื่องของพื้นที่กิจกรรมทางพุทธศาสนา ความเชื่อ และความศรัทธา นอกจากนี้วัดยังเป็นองค์ประกอบหลักที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของชุมชนนั้นๆอีกด้วย 4) ศาลเจ้า เป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา และเป็นพื้นที่เกื้อหนุนและเสริมสร้างแรงศรัทธาทางการค้า ตามรูปแบบวิถีชีวิตของคนจีนภายในชุมชน 5) โรงสี เป็นสถานประกอบการสีข้าวโดยรับข้าวสาร

จากไร่นา ที่ขนส่งมาทางเรือ และเป็นที่พักรอเพื่อส่งข้าวไปขายต่อยังพื้นที่อื่นๆต่อไป นอกจากนี้ในด้าน ความหมายโรงสียังแสดงออกถึงความเจริญรุ่งเรืองของตลาด 6) ลานโล่ง เป็นพื้นที่ว่างสาธารณะ สำหรับ ถ่ายเทสินค้าที่มาจากทางเรือ และมาจากคนภายในพื้นที่ และเป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมในเทศกาล ประเพณีต่างๆ และ 7) ทำน้ำ เป็นพื้นที่สำหรับจอดเรือ หรือเรียกว่า “ท่าเรือ” โดยจะมีขนาดและลักษณะ ตามความเหมาะสมในการใช้งาน เช่น ท่าเรือโดยสาร ท่าเรือขนส่งสินค้า ท่าเรือหน้าบ้าน เป็นต้น ทั้งนี้ใน ด้านความหมายทำน้ำยังแสดงถึงทางเข้าออกของชุมชน และเป็นจุดหมายตาอีกด้วย ซึ่งองค์ประกอบ ทางกายภาพเหล่านี้ล้วนมีหน้าที่และบทบาทที่มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันของกิจกรรม ความหมาย ที่แสดงถึงออกถึงความ เป็นสถานที่และเอกลักษณ์ของย่านพาณิชยกรรมอย่างเด่นชัด แต่อย่างไรก็ตาม คุณค่าของย่านพาณิชยกรรมเก่านั้นไม่ได้อยู่เฉพาะเพียงแค่โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ เท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตและการดำรงชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม สถาปัตยกรรม สังคม และวัฒนธรรมรวมทั้งความต่อเนื่องของชีวิตที่เชื่อมจากอดีตถึงปัจจุบัน ด้วย ดังนั้นการศึกษาโครงสร้าง และองค์ประกอบทางกายภาพ นอกจากจะทำการศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพ แล้วจึงควรศึกษาถึง สภาพแวดล้อม วิถีชีวิต กิจกรรมและวัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชนด้วย

จากการทบทวนแนวคิดข้างต้นจาก นักวิชาการหลายท่านได้เสนอประเด็นที่มีความ สอดคล้องกันว่าโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่าริมน้ำและชุมชนริมน้ำ ประกอบด้วย องค์ประกอบทั้งในส่วนทางด้านการวางผังเมืองและลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ล้วนมี บทบาทหน้าที่ที่เกื้อกูลต่อกัน และมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ซึ่งสามารถศึกษาได้จาก องค์ประกอบ ทางกายภาพที่สำคัญ ได้แก่ โครงข่ายการสัญจร วัด ศาลเจ้า ตลาด ชุมชนที่พักอาศัย โรงสี พื้นที่ เกษตรกรรม และท่าเรือ ซึ่งจะทำให้ทราบว่าในพื้นที่ที่ศึกษานั้นมีโครงสร้างองค์ประกอบทางกายภาพ ใดที่สำคัญ และมีความสัมพันธ์รวมทั้งมีความเชื่อมโยงกันอย่างไร

2.2.3 การเปลี่ยนแปลงของย่านพาณิชยกรรมเก่า

ความสำคัญของย่านพาณิชยกรรมเก่าที่ตั้งอยู่ริมน้ำเพิ่มมากขึ้น หลังจากการทำสนธิสัญญา เบาวริง ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการเปิดตลาดค้าขายกับต่างประเทศ ส่งผลให้กิจกรรมการค้าด้านการ นำเข้าและส่งออกทวีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ข้าว น้ำตาล และผลผลิตทางการเกษตร กลายเป็นสินค้า ส่งออกและเป็นที่ต้องการจำนวนมาก สินค้าจำนวนมากนั้นถูกลำเลียงมาจากทางซีกตะวันตกของ กรุงเทพมหานคร โดยผลผลิตจะถูกลำเลียงเข้าสู่พระนครมาตามลำน้ำ ดังนั้นย่านพาณิชยกรรมที่ตั้งอยู่ บนเส้นทางลำเลียงหรือบริเวณปากทางเข้ากรุงเทพมหานครจึงกลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่มีความ เจริญรุ่งเรืองและมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาระบบคมนาคมทางบกด้วยการตัด ถนนและสร้างทางรถไฟในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อเปิดเส้นทางใหม่สำหรับพื้นที่ค้า การเข้าถึงพื้นที่การค้าที่ สะดวกสบายและหลากหลาย ทั้งนี้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของพื้นที่พาณิชยกรรมดั้งเดิมจาก รูปแบบตลาดน้ำ ที่มีการพึ่งพาระบบคมนาคมทางน้ำเป็นหลักในการเข้าถึงพื้นที่การค้าเป็นรูปแบบตลาด

บก โดยมีการผสมผสานระหว่างพื้นที่การค้ำทั้งสองรูปแบบทั้งตลาดน้ำและตลาดบก ที่มีการพึ่งพาระบบคมนาคมทางน้ำและบกควบคู่กัน เป็นจุดขนถ่ายสินค้า และจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร ทำให้เกิดการเดินทางเข้าออกของผู้คนที่มากขึ้น กิจกรรมการค้าและการพักอาศัยเกิดการขยายตัว และส่งผลให้พื้นที่พาณิชยกรรมเก่าริมน้ำที่มีลักษณะดังนี้มีแนวโน้มความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

ภาพ 2.1 การเปลี่ยนแปลงจากน้ำสู่บกของกรุงเทพมหานครในช่วงเวลาต่างๆ
(ที่มา: Yantrasast, 1995: 122)

ด้วยอิทธิพลจากการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบกตามแผนและนโยบายของภาครัฐ ทำให้เกิดการพัฒนาคู่มือข่ายการคมนาคมแบบครบวงจรกระจายตัวไปตามพื้นที่ต่างๆ การขยายตัวของโครงข่ายคมนาคมทางบกที่เพิ่มมากขึ้นจนเกิดความเสียสมดุลระหว่างการเดินทางทางน้ำและบก ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพรวมทั้งระบบการค้าและวิถีชีวิตของย่านพาณิชยกรรมดั้งเดิม โดยเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงของแหล่งที่มาและแหล่งกลางของการแลกเปลี่ยนสินค้าและผลผลิตทางการเกษตรจากที่เคยอยู่ริมน้ำที่พึ่งพาน้ำในการคมนาคมขนส่งสินค้าเปลี่ยนเป็นอยู่ริมถนนที่มีการคมนาคมสะดวกเข้าถึงได้ง่ายแทน เกิดการแปรเปลี่ยนของประเภทสินค้า จากสินค้าการเกษตรและเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่มีความเฉพาะทางเป็นสินค้าจากหลากหลายแหล่งผลิต ความเป็นที่พาณิชยกรรมเฉพาะทางจึงเริ่มเลือนหายไปเป็นสินค้าทั่วไปเท่านั้น รูปแบบการค้าที่พึ่งพาสายน้ำที่เคยเป็นเอกลักษณ์ของเมืองจึงได้ลดบทบาทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสภาพชุมชน สังคม และรูปแบบวิถีชีวิตของย่านพาณิชยกรรมดั้งเดิม เพื่อความอยู่รอดของระบบกิจกรรมทางการค้าและเป็นการตอบรับในการพัฒนาเมืองไปสู่สังคมสมัยใหม่

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันย่านพาณิชยกรรมเก่าหลายแห่งของกรุงเทพมหานครกำลังประสบปัญหาความเสื่อมสภาพและกิจกรรมการค้าเริ่มซบเซาลง อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงและการ

พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของเมืองจากที่ได้กล่าวมาข้างต้นไม่สอดคล้องกับบริบทของความเป็นย่านเมืองเก่าที่มีการพึ่งพาน้ำ คลองซอยต่างๆที่เดิมเคยใช้เป็นเส้นทางสัญจรกลายเป็นเพียงทางระบายน้ำเสียของชุมชน ถนนเข้ามามีบทบาทมากกว่าเส้นทางน้ำ ทำให้ความสมดุลทางน้ำและทางบกที่เคยเกิดขึ้นในอดีตสูญหายไป ส่งผลให้รูปแบบการค้าและวิถีชีวิตของย่านพาณิชย์กรรมเก่าที่ตั้งอยู่ริมน้ำที่ต้องพึ่งพาน้ำนั้นสูญหายไปด้วย หากย่านพาณิชย์กรรมเก่านั้นยังไม่ได้มีการปรับตัวจากผลกระทบที่เกิดขึ้น เพื่อยังคงไว้ซึ่งกิจกรรม และการใช้พื้นที่ที่สะท้อนความเป็นย่านการค้าริมน้ำที่ยังคงรักษาไว้ควบคู่กับการพัฒนาเมืองต่อไปในอนาคต

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับ การวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ ของย่านพาณิชย์กรรมเก่า

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น ดังนั้นในการศึกษานี้จึงใช้การวิเคราะห์ โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ หลักที่สำคัญ ได้แก่ การใช้ประโยชน์ที่ดิน มวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง ลักษณะแปลงที่ดิน และโครงข่ายการสัญจร ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพอื่นๆ อย่างเป็นพลวัต เพื่อตอบรับกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของเมือง โดยใช้เครื่องมือศึกษาดังที่นักคิด Trancik (1986) ที่ศึกษาเมืองในมิติโครงสร้างเชิงสัณฐานวิทยาเมือง (The morphological dimension) ที่ใช้ทฤษฎีและเทคนิคของภาพและพื้น (Figure and ground) ในการศึกษาโครงสร้าง เพื่อค้นพบความสำคัญของพื้นที่ว่างของเมืองว่า จะมีลักษณะที่สอดคล้องกับองค์ประกอบทางกายภาพ ของเมือง มีความหนาแน่นของการใช้ประโยชน์ที่ดินมากหรือน้อย มีลักษณะโครงสร้างของอาคารที่หนาแน่นหรือเบาบาง และลักษณะของแปลงที่ดินที่สัมพันธ์กับที่ตั้งมีขนาดเหมาะสม แต่อย่างไรก็ตามเครื่องมือนี้เป็นการอธิบายได้เพียง 2 มิติ คือภาพของความหนาแน่นของอาคาร การกระจุกตัวของอาคารและลักษณะโครงข่าย เท่านั้น ดังนั้นจึงใช้เทคนิคในการวิเคราะห์ด้วยการทับซ้อนแผนที่เพิ่มขึ้นเพื่อศึกษาลักษณะโครงสร้าง และองค์ประกอบทางกายภาพ เพื่อสร้างความเข้าใจการปรับเปลี่ยนลักษณะทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่าที่เกิดจากการพัฒนาระบบโครงข่ายการสัญจรจากน้ำสู่บก และเพื่อค้นหาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ ของตลาดพลูที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตและยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน

โดยในการศึกษานี้ได้นำทฤษฎีการวิเคราะห์ประสานของพื้นที่กับสังคม (Sociospatial dialectic) ซึ่งเป็นวิธีการพยายามในการแบ่งประเภท หมวดหมู่ของรูปทรงและโครงสร้างของเมือง โดยแบ่งตามช่วงเวลาต่างๆ ณ เวลาใดเวลาหนึ่งที่มีเงื่อนไขของสังคมและเศรษฐกิจที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของ รูปทรงและโครงสร้างของเมืองอย่างชัดเจน เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างเชิงพื้นที่ของเมือง (areal differentiation) รวมทั้งต้องการระบุโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำและตลาดบก ของย่านตลาดพลูว่ามีลักษณะเหมือนหรือแตกต่าง และมีความสัมพันธ์กันอย่างไร โดยองค์ประกอบหลักในการวิเคราะห์ 4 ประเด็น ได้แก่

2.3.1 โครงข่ายการสัญจร

Jacobs (1961 อ้างถึงใน กักร กุลชล, 2545) กล่าวว่า ถนนและทางเท้าคือ อดัชนีชี้วัดคุณภาพของเมือง เมืองใดที่มีถนนหรือทางเท้าที่มีชีวิตชีวา เมืองนั้นจะมีความ น่าสนใจ แต่ทางตรงกันข้าม เมืองที่มีถนนที่เงียบเหงาจะรู้สึกน่าเบื่อหน่ายและไม่ปลอดภัย และเมืองมีคนเดินผ่านไปผ่านมาเป็นจำนวนมากที่ก่อให้เกิดความหลากหลายของผู้คน กิจกรรม และเวลาที่มีความหลากหลาย ในเมือง และส่งผลให้รูปแบบเชิงเศรษฐกิจ การค้ามีศักยภาพที่ดี

Carmona และคณะ(Carmona and Hrath, 2003: 67-73) ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ควบคู่ไปกับโครงข่ายการสัญจร ที่ประกอบไปด้วย กิจกรรมการใช้ที่ดินของเมือง โดยให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรเป็นหลัก เนื่องจากโครงข่ายการสัญจรจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการใช้สอยพื้นที่ จากการศึกษพบว่า การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรในเมืองมีหลายลักษณะตามสภาพพื้นที่และภูมิประเทศ โดยได้ศึกษาและแบ่งรูปแบบโครงข่ายการสัญจรของเมืองออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) รูปแบบกึ่งก้านสาขา เป็นรูปแบบทางสัญจร เกิดตามธรรมชาติหรือตามลักษณะเชิงสัณฐานของเมือง ส่วนใหญ่ถนนสายสั้นๆ และคดเคี้ยว มีการเติบโตแบบทุกทิศทุกทาง 2) รูปแบบตาราง (Grid) เป็นรูปแบบทางสัญจรที่มีลักษณะทำมุมต่างๆ ต่อกันจนเป็นโครงข่าย มีความกว้างของช่วงถนนสม่ำเสมอ 3) รูปแบบผสมระหว่างแบบกึ่งก้านสาขากับตาราง เป็นรูปแบบทางสัญจรที่มีช่วงถนนที่ค่อนข้างสม่ำเสมอ และ 4) รูปแบบที่มีการแก่งก้านสาขาและรูปแบบวงแหวน ซึ่งเป็นทางสัญจรที่ผสมระหว่างระบบวงแหวนที่เชื่อมต่อกันได้ 2 ทิศทางและแบบกึ่งก้านสาขา ปลายถนนมีลักษณะเป็นถนนปลายตัน

แผนที่ 2.2 ลักษณะโครงข่ายการสัญจรที่คิดเคี้ยวตามลักษณะภูมิประเทศ ที่เกิดขึ้นตามลักษณะสัณฐานของเมืองเวชนิล Stephen (ซ้าย) และโครงข่ายการสัญจรรูปแบบตารางที่สานกันหนาแน่นของเมือง Las Vegas (ขวา)

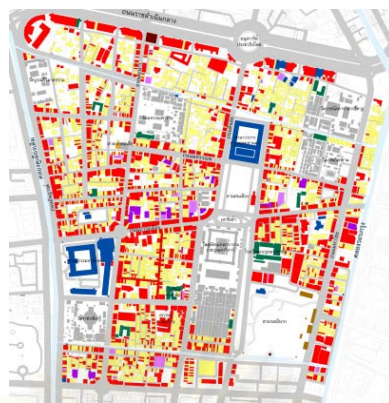
(ที่มา: Marshall, 2005 และ Ajuntament /corporacio Metropolitana, 1984)

ทั้งนี้ Hillier (1999) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจรที่เป็นระบบตาราง (Grid system) ที่มีการเชื่อมต่อและความหนาแน่นนั้นจะส่งเสริมทำให้เกิดการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ในปริมาณสูง และส่งผลทำให้เกิดการดึงดูดของการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร และการรวมกลุ่มของกิจกรรมการค้าพาณิชย์กรรม มากกว่าโครงข่ายการสัญจรที่มีรูปแบบกึ่งก้านสาขาที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือตามลักษณะเชิงสัณฐานของเมือง

รูปแบบของโครงข่ายการสัญจรที่เกิดขึ้นภายในเมืองนั้น จึงเป็นตัวบ่งชี้ถึงกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดิน และความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่างในเมือง เช่น รูปแบบโครงข่ายตารางจะทำให้การสัญจรบริเวณนั้นมีความคึกคักและพัฒนากลายเป็นย่านพาณิชย์ ธรรมชาติของเมือง เพราะกิจกรรมการค้าขาย อาคารบ้านเรือนจะมีหนาแน่นมากขึ้นเรื่อยๆ หากจำนวนผู้สัญจรผ่านมีปริมาณมากขึ้น การขยายตัวและการเพิ่มขึ้นของความหนาแน่นของโครงข่ายการสัญจร ก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย โครงข่ายการสัญจรดังกล่าว จึงเป็นเส้นทางที่ตอบสนองต่อความต้องการในการเดินทางของคน โครงข่ายการสัญจรของพื้นที่ภายในเมือง จึงมีการพัฒนามาจากการเชื่อมต่อระหว่างบริเวณที่ต้องการในการเดินทางของคนเป็นหลัก ซึ่งเกิดจากความแตกต่างทางพื้นที่ทำให้เกิดการติดต่อกันตามแนวความคิดการเกิดปฏิสัมพันธ์ทางพื้นที่ (Alma อ้างถึงใน วิลาวัลย์ ภมรสวรรณ, 2548)

2.3.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

Hillier (2000) ได้กล่าวว่า เมื่อเมืองมีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกหนาแน่นขึ้น ส่งผลทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีความซับซ้อนและหลากหลายมากยิ่งขึ้น โดยการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชย์กรรมมักจะกระจุกตัวหนาแน่นอยู่บริเวณพื้นที่ที่มีโครงข่ายการสัญจรกระจุกตัวกันอย่างหนาแน่นหรือบริเวณจุดตัดของถนนสายสำคัญ เนื่องจากพื้นที่ที่ประกอบไปด้วยมีโครงข่ายมีศักยภาพในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ที่ดี บริเวณดังกล่าวจะดึงดูดกิจกรรมที่อาศัยประโยชน์จากการสัญจรนั้น ตามแนวความคิดและทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจร (Theory of Movement Economy) (Hillier, 2000) กล่าวคือ เมื่อกลุ่มอาคารค้าขายหรือประกอบการพาณิชย์กรรมต่างๆ กระจุกตัวอย่างหนาแน่นในพื้นที่ที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูงแล้ว ก็ดึงดูดคนเดินเท้าให้เข้ามาในพื้นที่นั้นมากขึ้นเป็นทวีคูณ ปริมาณการสัญจรที่เพิ่มมากขึ้นนี้มีผลต่อรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร โดยจะดึงดูดกิจกรรมการค้าและบริการต่างๆ ในบริเวณนั้นมากขึ้นตามไปด้วย โดยผลกระทบนี้อาจกลายเป็นส่งผลต่อเนื่องทำให้เกิดการแบ่งซอยพื้นที่ออกเป็นโครงข่ายขนาดย่อย เกิดเป็นบล็อก ถนนและอาคารที่มีขนาดเล็ก (grid intensification process) เพื่อเพิ่มพื้นที่ผิวของร้านค้าเพื่อรองรับการสัญจรที่เพิ่มสูงขึ้นจนเกิดเป็นโครงข่ายที่มีการกระจุกตัวหนาแน่นเป็นพิเศษ และมีสัณฐานทางกายภาพ (spatial texture) ที่ละเอียด โครงข่ายการสัญจรภายในจึงเปรียบเสมือนสิ่งเชื่อมต่อของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพและเป็นตัวแปรของสภาพเศรษฐกิจของย่านที่สำคัญที่สุด

แผนที่ 2.3 ลักษณะพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์อาคารที่มีการผสมผสานหลากหลาย
บริเวณพื้นที่ศูนย์กลางเมืองที่มีโครงข่ายการสัญจรกระจุกตัวหนาแน่น
(ที่มา : สกุลชัย ตันติเศรณี, 2550 และ ธิติมา กลางจำกัด, 2550)

2.3.3 ลักษณะแปลงที่ดิน

การวิเคราะห์ลักษณะแปลงที่ดิน เป็นการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างแปลงที่ดินกับลักษณะภูมิประเทศ และโครงข่ายการสัญจรของเมืองไม่ว่าจะเป็นเส้นทางน้ำหรือถนน ที่ก่อให้เกิดลักษณะฐานเชิงพื้นที่ของเมืองที่แตกต่างกันไปตามลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินนั้นๆ ด้วย โดยพิจารณาจากรูปร่าง รูปทรง และขนาดของบล็อกอาคาร เช่น แปลงที่ดินหลายๆ แปลงประกอบกลายเป็นบล็อกอาคาร (block ในช่วงถนน) ในลักษณะที่แตกต่างกันไป ขนาดบล็อกเล็กแสดงถึงความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินสูง เช่น บริเวณพื้นที่พาณิชยกรรม มักจะมีรูปร่างแปลงที่ดินขนาดค่อนข้างเล็ก และมีลักษณะหน้าแคบกว่าพื้นที่โดยรอบ มักจะเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพและบ่งชี้ถึงลักษณะความเป็นพื้นที่พาณิชยกรรม เนื่องจากต้องการรองรับการสัญจรให้เข้าถึงพื้นที่ผิวของอาคารที่มักเป็นกิจกรรมการค้า และพาณิชยกรรมให้มากที่สุดอย่างทั่วถึงเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองหรือย่านนั้นๆ

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงเชิงฐานของเมืองด้วยการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของลักษณะแปลงที่ดินนั้น โดยส่วนใหญ่จะนำมาวิเคราะห์แผนผังพื้นที่ระวางที่ดินและภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อใช้ในการสังเกตการณ์สัดส่วนความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่นของมวลอาคารกับพื้นที่ว่างภายในพื้นที่และการพัฒนาของโครงข่ายการสัญจร ที่แสดงให้เห็นขนาดแปลงที่ดินที่เปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของโครงข่ายการสัญจรจากทางน้ำเป็นทางบก ซึ่งแปลงที่ดินบริเวณที่อยู่ติดเส้นทางสัญจร โดยเฉพาะถนนสายหลักนั้นมักจะมีราคาที่ดินแพงกว่าบริเวณอื่น จึงมีการแบ่งซอยแปลงที่ดินขนาดเล็กตามความต้องการใช้ประโยชน์ที่มากขึ้นด้วย ซึ่งการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของลักษณะแปลงที่ดินที่เกิดขึ้นตามยุคสมัยนั้นมีความปัจจัยสำคัญหลักที่ทำให้เกิดการแบ่งซอยแปลงที่ดิน กล่าวคือ การพัฒนาโครงข่ายการสัญจรที่มากขึ้น โดยบริเวณพื้นที่ที่อยู่ติดถนนที่มีศักยภาพสูงชั้นมรการสัญจรผ่านและมีการ

เข้าถึงขึ้น ส่งผลทำให้ราคาที่ดินบริเวณดังกล่าวสูงขึ้น โดยเฉพาะถนนสายหลักนั้นมักจะมีราคาที่ดินแพงกว่าบริเวณอื่น จึงมีการแบ่งซอยแปลงที่ดินขนาดเล็กตามความต้องการใช้ประโยชน์ที่มากขึ้นด้วย ซึ่งการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของลักษณะแปลงที่ดินที่เกิดขึ้นตามยุคสมัยนั้น อาจกล่าวได้ว่าเกิดจากความสัมพันธ์หลักคือการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรที่มากขึ้น โดยสามารถอธิบายได้จากแผนที่ระวางที่ดินประกอบกับแผนที่มวลอาคารและพื้นที่ว่างดังที่จะกล่าวในหัวข้อถัดไป เพื่อให้การวิเคราะห์มีความชัดเจนขึ้น วิธีนี้จึงเป็นการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กลไกทางเศรษฐกิจที่ส่งผลทำให้เกิดการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็กลงตามความต้องการการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารเพิ่มขึ้น

แผนที่ 2.4 ลักษณะแปลงที่ดินขนาดเล็กบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางเมืองเก่าที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชย์กรรม (ซ้าย) และลักษณะแปลงที่ดินขนาดใหญ่บริเวณพื้นที่ริมน้ำที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ขวา)
(ที่มา: Cadastre, 1993 และ Yantrasast, 1995)

2.3.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง

Roger(1986) ได้กล่าวถึง วิธีการนำมาใช้ในการวิเคราะห์ติดตามและศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหนาแน่นของมวลอาคารและพื้นที่ว่างดังกล่าว คือ ทฤษฎีแผนภาพและพื้น (Figure and Ground Theory) ซึ่งเป็นการ ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมวลของสิ่งก่อสร้างที่ปกคลุมพื้นดิน (Figure)และพื้นที่โล่งว่างที่มีช่องเปิดเชื่อมโยงเข้าถึงกันหรือพื้น (ground) เพื่อถึงรูปแบบและลักษณะของมวลอาคารกับพื้นที่ว่างของเมือง ความแตกต่างของขนาดและการกระจายตัวของมวลอาคารและพื้นที่ว่าง ซึ่งแสดงให้เห็นความชัดเจนในการมองเห็นลักษณะโครงสร้างของ ศูนย์กลาง และทำให้เห็นรูปแบบของที่ว่างที่อยู่ระหว่างมวลอาคารซึ่งเป็นแนวถนนและองค์ประกอบของเมือง (urban mass) การกำหนดรูปแบบของกลุ่มอาคาร และพื้นที่โล่งว่างระหว่างอาคาร โดยจะทำให้เกิดรูปแบบของเมืองเรียกว่า เนื้อเมือง (fabric) และถ้าพิจารณารูปแบบการกระจายตัวของเนื้อเมือง จะทำให้เห็นการกระจายตัวของ

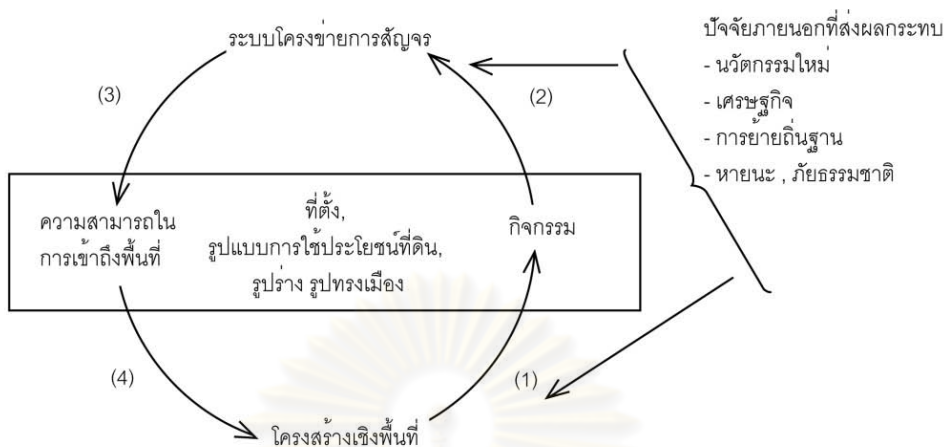

เมือง กลุ่มย่านต่างๆ ความหนาแน่นของเมืองจะช่วยให้เข้าใจลักษณะทางกายภาพของเมือง ความสำคัญของพื้นที่ และสามารถวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะของการใช้ประโยชน์ที่ดินและลักษณะเฉพาะของโครงข่ายที่เป็นตารางหรือ ตามลักษณะภูมิประเทศ ตัวอย่างการใช้เครื่องมือทฤษฎีนี้เพื่อดูปรากฏการณ์โครงสร้างของย่าน โดยมองจากภาพหรือผังและพื้น จะเห็นรูปแบบ (pattern) ระหว่างพื้นที่ว่างที่เป็นแนวของถนนและกลุ่มของเมือง การกำหนดสนาม field ของกลุ่มอาคาร solids และที่ว่าง voids จึงทำให้เกิดรูปแบบของเมืองที่เรียกว่าเนื้อเมืองดังกล่าว การพิจารณารูปแบบการกระจายตัวของเนื้อเมืองทำให้เห็นความเป็นกลุ่มก้อนของความเป็นย่านทั้งหมด และลักษณะของพื้นที่ว่างที่ปรากฏภายในเมืองตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันได้

แผนที่ 2.5 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง (ซ้าย)
และโครงข่ายถนนของย่านพาณิชยกรรมเมือง Goteborg (ขวา)
(ที่มา: Trancik . R, 1986: 182,186)

นอกจากนี้ Hillier (2000) และ Trancik (1986) ได้อธิบายว่า ย่านพาณิชยกรรมที่มีโครงข่ายถนนที่สานกันเป็นระบบตาราง และมีการแบ่งพื้นที่บล็อกขนาดเล็กนั้นจะก่อให้เกิดมวลอาคารที่มีขนาดเล็กกระจายตัวอยู่อย่างหนาแน่น โดยมีลักษณะการวางตัวค่อนข้างมีแบบแผน ซึ่งมวลอาคารอาจมีขนาดหลากหลายผสมปะปนกันและมีสัดส่วนของพื้นที่ว่างค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับมวลอาคารขนาดบล็อกถนนมักมีขนาดเล็ก ทั้งนี้ก็เพื่อรองรับการสัญจรให้เข้าถึงพื้นที่เข้าถึงของอาคารที่มักเป็นกิจกรรมการค้าให้ได้มากที่สุดอย่างทั่วถึง เพื่อเป็นการใช้พื้นที่อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจสูงสุด

แผนภูมิ 2.1 ความสัมพันธ์ของกระบวนการสร้างและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพของเมือง (ที่มา: ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ, 2549)

ทั้งนี้ Cozen (1981: 53) ได้อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองนั้นเป็นผลสรุปของการตอบสนองของความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคมภายในเมืองหรือย่าน ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ผลักดันและสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง โดย Hillier และ Hanson (1984: 62) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงในเชิงพื้นที่ได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อ วัฒนธรรม การใช้สอย เศรษฐกิจ และลักษณะภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่เพื่อให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์และยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงของเมืองให้มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับการดำรงชีวิต

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจึงมีความสอดคล้องและเป็นผลสรุปขอยอดของการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งแสดงออกผ่านลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของเมืองหรือย่านนั้นๆ ในที่สุด ดังนั้น คุณลักษณะของเศรษฐกิจที่ดีจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัยของลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพหรือโครงสร้างเชิงสัณฐานของย่านที่เอื้อให้เกิดพื้นที่อรรถประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ทั้งโครงข่ายการสัญจรและการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ปัจจัยทางเศรษฐกิจนี้จึงมีความสำคัญทั้งเพื่อขึ้นำการพัฒนา เช่น การตัดถนน การวางระบบขนส่งมวลชน และโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ภายในย่าน เพื่อให้เกิดการพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีความเหมาะสมและสัมพันธ์กัน การศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพโดยพิจารณาจากคุณลักษณะของโครงข่ายการสัญจร การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ลักษณะแปลงที่ดิน มวลอาคารและพื้นที่ว่าง ทั้งหมดที่ได้กล่าวมานั้นล้วนมีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงด้านใดด้านหนึ่งเสมออย่างเป็นพลวัต โดยรูปแบบ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นอาจ

เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ค่อยเป็นค่อยไป หรือเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยเร่งด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองหรือภายในย่านนั้นๆ ด้วย

2.4 ตัวอย่างงานวิจัย/กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง

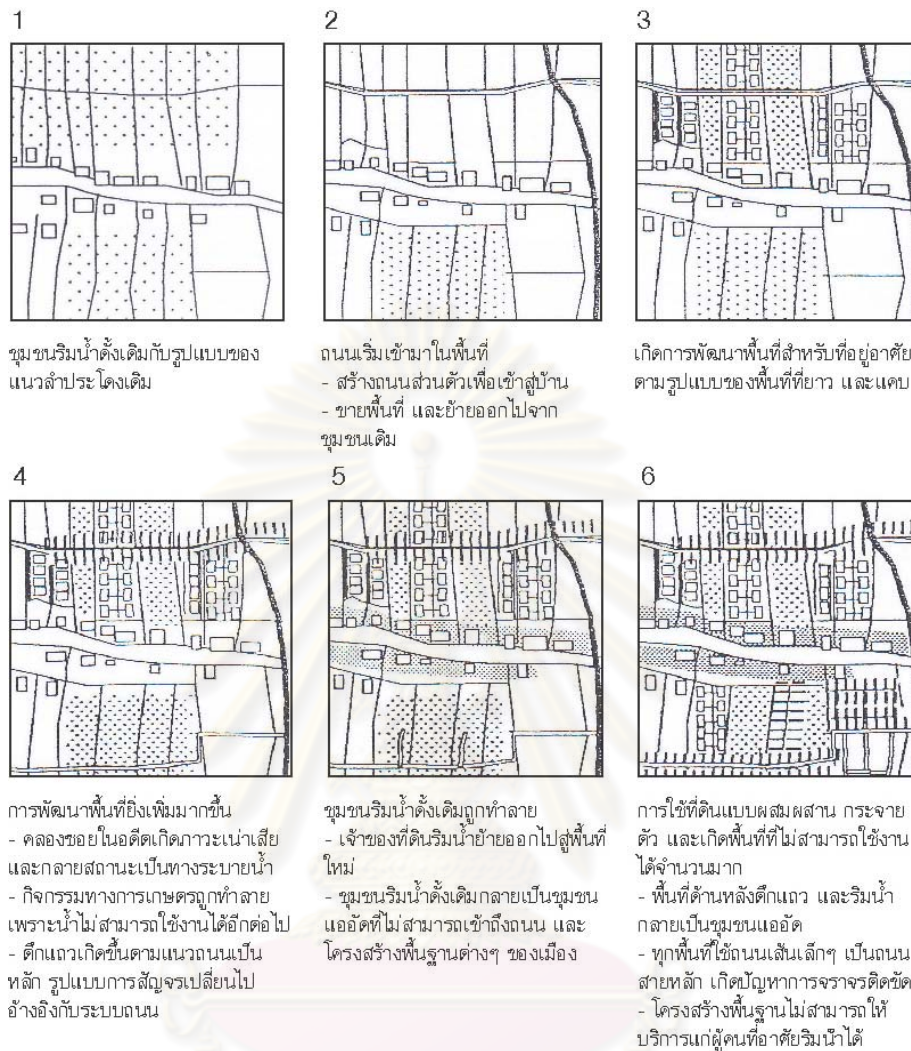
2.4.1 การศึกษาปรากฏการณ์ของพื้นที่ริมน้ำในเขตกรุงเทพมหานครที่มีการปรับเปลี่ยนจากการใช้พื้นที่น้ำมาสู่พื้นที่บก

Kulapat Yantrasast (1995) ได้ทำการศึกษาถึง ปรากฏการณ์ ของพื้นที่ริมน้ำในเขตกรุงเทพมหานครที่มีการปรับเปลี่ยนจากการใช้พื้นที่น้ำมาสู่พื้นที่บก จากการศึกษาพบว่า พื้นที่ริมน้ำเป็นพื้นที่แรกเริ่มในการตั้งถิ่นฐาน โดยมี “น้ำ” เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ทั้งใช้ในการผลิต บริโภค และเส้นทางสัญจรหลักในการเดินทาง ต่อมาเมื่อการพัฒนาประเทศให้เท่าเทียมกับประเทศตะวันตก โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-5 เริ่มมีการตัดถนน พร้อมทั้งสร้างระบบราง และรถไฟขึ้นมา เพื่อเป็นทางเลือกในการเดินทาง ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว “น้ำ” และ “บก” ยังมีความสมดุล โดยน้ำยังคงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะในรูปแบบของการใช้พื้นที่ ขนาดของแปลงที่ดิน หรือการเข้าถึง โดยอาศัยการสัญจรทางน้ำ ทำให้พื้นที่ริมน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การค้ามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ชุมชนภายในเขตกรุงเทพมหานครมีการขยายตัวมากขึ้นตามแนวลำคลอง และถนน แต่เมื่อเข้าสู่ในช่วงปีพ.ศ.2475 นโยบายการพัฒนาแบบโครงข่ายคมนาคมทางบก โดยเฉพาะการตัดถนน และสร้างสะพานเพื่อเชื่อมพื้นที่ฝั่งพระนคร และฝั่งธนบุรีเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้ “บก” เริ่มเข้ามาบีบทับท และ ความสำคัญมากกว่า “น้ำ” ความสมดุลที่เคยเกิดขึ้นสูญหายไป ทุกอย่างที่เคยหันหน้าให้น้ำกลับกลายเป็นหันหน้าเข้าหาก โดยเฉพาอย่างยิ่งถนนที่ตัดขึ้นมาขนานกับแล้วลำน้ำเดิมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย รวมทั้ง “น้ำ” กำลังจะสูญหายไป จากการถมคลองซอยต่างๆ เพื่อตัดถนนเข้าสู่พื้นที่ของตนเอง ส่งผลให้รูปแบบการใช้พื้นที่ที่เคยอ้างอิงกับลำน้ำสูญหายไป ขนาดของแปลงที่ดินที่เคยสัมพันธ์กับลำคลอง หรือแนวลำประโดงเดิม กำลังจะถูกแทนที่ด้วยแปลงที่ดินขนาดใหญ่ที่เป็นหมู่บ้านจัดสรร คอนโดมิเนียม หรือศูนย์การค้า ส่งผลให้รูปแบบการใช้พื้นที่ดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำเริ่มเลือนหาย และคาดว่าจะสูญหายไปในที่สุด

จากการศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงจากน้ำสู่บกที่มีผลต่อรูปแบบการใช้พื้นที่ ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม 4 พื้นที่ที่ยังคงมีกิจกรรมที่สัมพันธ์กับน้ำ แต่มีรูปแบบในการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกัน รวมทั้งเกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองในช่วงเวลาที่แตกต่างกันที่แสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ได้แก่ บางใหญ่ บางคูเวียง บางกรวย และบ้านบุ โดยทำการศึกษาถึงรูปแบบในการตั้งถิ่นฐาน โครงข่ายการสัญจร การใช้ประโยชน์ที่ดินและองค์ประกอบของชุมชน ลักษณะแปลงที่ดิน ในช่วงเวลาต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากน้ำสู่บก พบว่า ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงจากน้ำสู่บกที่มีผลต่อรูปแบบการใช้พื้นที่ประกอบด้วย 6 รูปแบบ ได้แก่

1. รูปแบบการวางตัวของแนวอาคารนั้นจะขนานไปกับแนวโครงข่ายของน้ำเป็นหลัก โดยอาคารเหล่านี้จะหันหน้าบ้านเข้าหาน้ำ พื้นที่ด้านหลังบ้านจะเป็นพื้นที่ทางการเกษตร
2. โดยทั่วไปการขยายตัวของกรุงเทพมหานครมักจะขยายตัวไปตามถนนสายหลัก หรือทางยกระดับที่สร้างขึ้นเพื่อเชื่อมต่อพื้นที่ใจกลางเมืองกับพื้นที่โดยรอบ เมื่อถนนสายหลักเกิดขึ้น ผู้คนก็มักจะสร้างถนนเล็กๆ เชื่อมต่อกับถนนสายหลักเข้าสู่พื้นที่ของตนเอง
3. นักลงทุนเริ่มเข้ามาลงทุนซื้อที่ดินมากขึ้น เพื่อพัฒนาเป็นหมู่บ้านจัดสรร หรือโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ผู้คนในชุมชนริมน้ำเริ่มมีการขายพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ทางการเกษตร แต่ยังคงเก็บอาคารบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ริมน้ำไว้พักอาศัยต่อไป
4. พื้นที่ทางการเกษตรถูกปรับเปลี่ยนเป็นหมู่บ้านจัดสรรที่พัฒนาไปตามแปลงที่ดินแบบดั้งเดิมที่ยาวและแคบ นอกจากนี้ยังจะพบอาคารตึกแถวสร้างไปตามถนนสายหลักทั้ง 2 ฟากของถนน และจะมีการกระจุกตัวอยู่จำนวนมากบริเวณตอนกลางของพื้นที่ จากการพัฒนาพื้นที่เป็นหมู่บ้านจัดสรรได้ส่งผลเสียให้กับ “น้ำ” และพื้นที่ริมน้ำเป็นอย่างมาก มีการถมคลองขอยเพื่อขยายพื้นที่ หรือลำคลองเดิมกลายเป็นทางระบายน้ำเสีย และยังทำให้พื้นที่ชุมชนริมน้ำกำลังกลายเป็นชุมชนแออัดที่ไม่สามารถเข้าถึงโครงข่ายพื้นฐานต่างๆ ได้
5. โครงการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ โดยเฉพาะหมู่บ้านจัดสรรเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่น้ำก็กลายเป็นมลพิษมากขึ้นเช่นเดียวกัน ส่งผลให้กิจกรรมของพื้นที่ริมน้ำในอดีตถูกทำลายลงจากคุณภาพของน้ำที่ลดต่ำลง หมู่บ้านจัดสรรกลายเป็นเจ้าของพื้นที่ อาคารตึกแถวขนานข้างตามถนนสายหลักมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ชุมชนริมน้ำกลายเป็นชุมชนแออัดในที่สุด เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงถนนสายหลักได้ เจ้าของพื้นที่ดั้งเดิมย้ายออกนอกพื้นที่ และปรับเปลี่ยนให้พื้นที่ริมน้ำกลายเป็นบ้านเช่ามากขึ้น
6. ถนนสายเล็กๆ ที่เกิดขึ้นจากการตัดถนนเข้าบ้านกลายเป็นเส้นทางสำคัญในการเข้าถึงพื้นที่การค้าของชุมชน แต่การพัฒนาที่เพิ่มมากขึ้นในอนาคต และไม่มีการวางแผนที่ดีอาจเป็นตัวการทำลายถนนสายนี้ของชุมชนได้จากความสามารถในการรองรับปริมาณการจราจรไม่เพียงพอต่อความต้องการที่เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้รูปแบบการใช้พื้นที่ที่มีการผสมผสานมากขึ้นแต่พื้นที่แต่ละส่วนมีการแบ่งแยกออกจากกัน ซึ่งเกิดขึ้นจากโครงการหมู่บ้านจัดสรรที่เป็นชุมชนเสมือนมีกำแพงปิดล้อมรอบตัวเอง พื้นที่การค้าใหม่ของชุมชนที่มักตั้งติดกับถนนสายหลัก และขนาดของแปลงที่ดินดั้งเดิมที่พัฒนามาจากพื้นที่ทางการเกษตร รวมถึงพื้นที่รกร้างที่ไม่มีการใช้งาน เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงได้ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ยังส่งผลให้พื้นที่ชุมชนริมน้ำถูกลบให้หายไป และกลายเป็นชุมชนแออัดในท้ายที่สุด

ภาพ 2.1 การเปลี่ยนแปลงจากน้ำสู่บกทางด้านการใช้พื้นที่

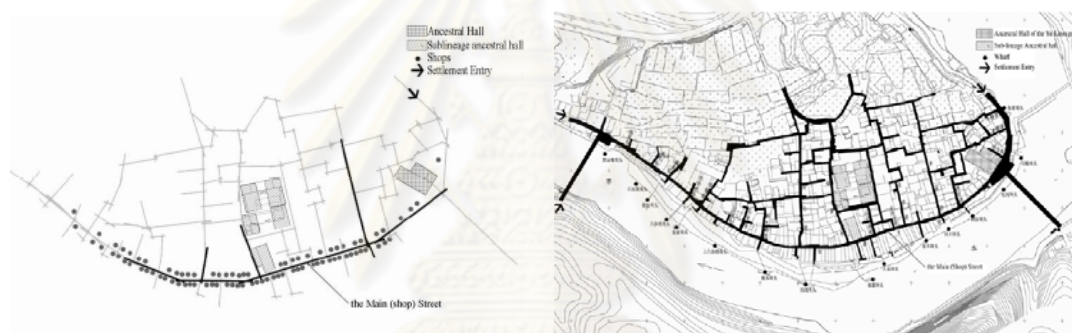
(ที่มา: Yantrasast, 1995 อ้างถึงใน ธิมาพร, 2551 :34)

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น จะเห็นได้ว่า ปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงจากน้ำสู่บก หรือการพัฒนากระบวนขนส่งมวลชนประเภทราง เริ่มจะปรากฏให้เห็นมากขึ้นจากการขยายตัวของเมืองในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการขนส่งมวลชนประเภทรางกำลังจะขยายตัวมากขึ้น เพื่อเชื่อมโยงผู้คนจากสถานที่ต่างๆ ให้สามารถเดินทางได้อย่างสะดวก และรวดเร็ว อาจะยังส่งผลให้ความเป็นพื้นที่พาณิชยกรรมเก่าริมน้ำที่เป็นแหล่งรวมของกิจกรรม และวิถีชีวิตของผู้คนในอดีตสูญหายไป จึงจำเป็นต้องเป็นปรับเปลี่ยน และปรับปรุงพื้นที่ให้สามารถรองรับผลกระทบของการพัฒนาระบบโครงข่ายการขนส่งระบบรางขนาดใหญ่ในอนาคต ได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้กิจกรรมและการใช้พื้นที่รวมถึงเอกลักษณ์ที่สำคัญของพื้นที่พาณิชยกรรมเก่ายังคงอยู่ต่อไป

2.4.2 การศึกษาลักษณะการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบการเคลื่อนไหวของย่านการค้า ชาวจีนดั้งเดิม กรณีศึกษาเมือง Wangkou ประเทศจีน

Ha ofeng Wang (2009) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานของย่านการค้าของชาวจีนดั้งเดิมที่เมือง Wangkou มณฑล Wuyuan ประเทศจีน โดยทำการพิจารณาลักษณะโครงข่ายการสัญจรที่มีความสัมพันธ์กับตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่สำคัญของคนชน ได้แก่ วัด หอบรรพบุรุษ ร้านค้า ตลาด สุสาน วิทยาลัยเอกชน ท่าเรือ เป็นต้น โดยทำการศึกษาถึงลักษณะฐานศูนย์กลางจากทฤษฎีของ Hillier (1999) จากการบันทึกอัตราการสัญจรผ่านพื้นที่ว่างสาธารณะบริเวณถนนต่างๆภายในย่าน เพื่อนำมาคำนวณเป็นข้อมูลเชิงสถิติของระดับความนิยมในการใช้เส้นทางทำในช่วงเวลาต่างๆ และการใช้โปรแกรม Space Syntax แล้วนำมาวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัณฐานที่มีความสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวของคนเดินเท้าภายในเมือง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

แผนที่ 2.6 การวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างเชิงสัณฐานของตำแหน่งร้านค้าและสถานที่สำคัญที่มีความสัมพันธ์กับถนนแนวแกนหลักภายใน

(ที่มา : Daniel Koch, Lars Marcus and Jesper Steen, Stockholm: KTH, 2009.)

1) ความหนาแน่นและการกระจายตัวของเส้นทางการเคลื่อนไหวของคนเดินเท้าในพื้นที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับโครงสร้างของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม โดยมีความสัมพันธ์กับแนวแกนโครงข่ายการสัญจรหลักที่วางตัวขนานกับริมฝั่งน้ำซึ่งบริเวณริมถนนเป็นที่ตั้งสถานที่สำคัญโดยเฉพาะร้านค้า อาคารสถาบัน และหอบรรพบุรุษที่สำคัญของเมืองโดยพื้นที่เหล่านี้เองที่เป็นปัจจัยดึงดูดทำให้ผู้คนสัญจรผ่านเข้มข้นมากกว่าบริเวณอื่นๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระบบภาพรวมของย่าน ส่วนการเคลื่อนไหวของคนเดินเท้าจะมีแนวโน้มความเข้มข้นลดน้อยลงเมื่อบริเวณพื้นที่ริมถนนไม่มีร้านค้า ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าแรงดึงดูดของการสัญจรของคนเดินเท้านั้นขึ้นอยู่กับกิจกรรมการค้าเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดพื้นที่สัญจรผ่านที่มีความเข้มข้นกว่าบริเวณอื่นๆ

2) คุณสมบัติเกี่ยวกับโครงสร้างทางกายภาพของถนนที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับการเคลื่อนไหวของคนเดินเท้านั้นจะมีลักษณะโครงสร้างของถนนที่เป็นแนวแกนยาวที่สามารถเชื่อมต่อกับถนนภายในเมืองได้อย่างเป็นระบบ

3) โครงข่ายการสัญจรที่ดีนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างการเชื่อมต่อแบบทางเลือก ที่ผู้คนสามารถเลือกสัญจรได้อย่างหลากหลายทิศทาง

4) แสดงให้เห็นว่าบริเวณแนวแกนหลักสำคัญของพื้นที่ หรือถนน shopping street ดังกล่าวนั้นมีความสำคัญที่แข็งแกร่งมากพอๆ ในการเคลื่อนไหวของคนเดินเท้าภายในย่าน

จากการกรณีศึกษาี้แสดงให้เห็นว่าลักษณะโครงสร้างเชิงสัญญาณของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมนี้ มีถนนทำหน้าที่ในการดึงดูดองค์ประกอบทางกายภาพอื่นๆ ที่สำคัญภายในย่านเข้าไว้ด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นร้านค้า และหอสรรพบุรุษ ทำให้เกิดรูปแบบโครงสร้างเชิงสัญญาณที่ได้เปรียบในการเจริญเติบโตและวิวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและส่งผลให้เกิดกระบวนการการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยได้

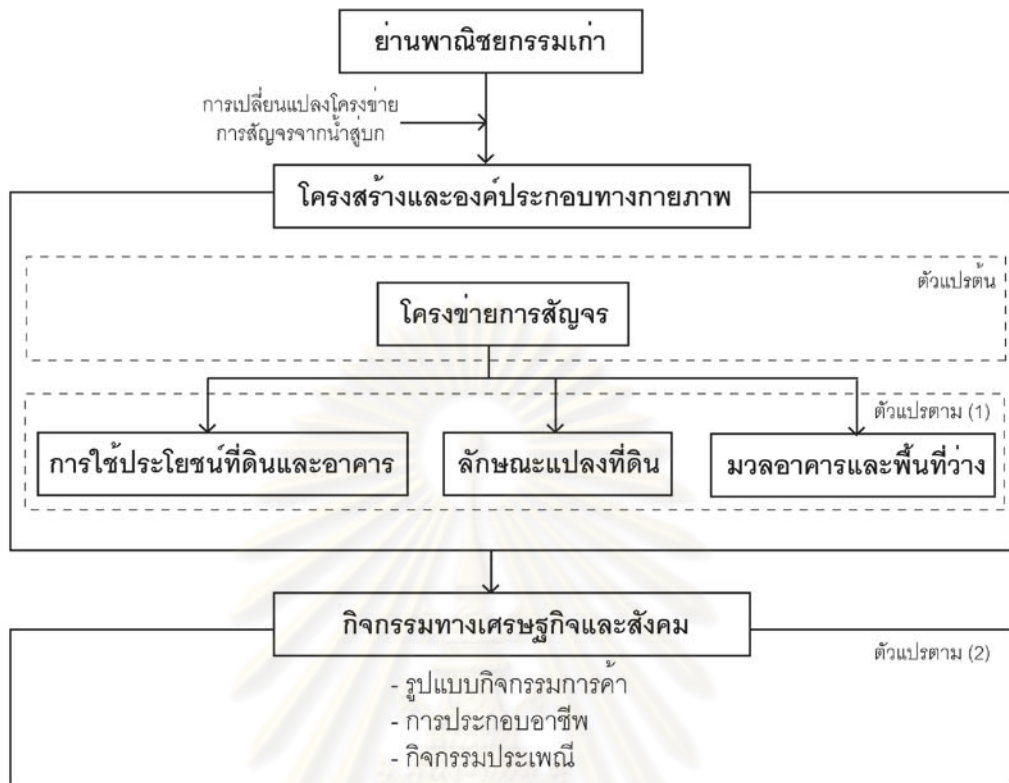
2.5 สรุปการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย

จากแนวความคิด และทฤษฎี รวมถึงงานวิจัยที่ได้ทำการศึกษาในข้างต้น สามารถนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา (แผนภูมิ 2.2) ได้ว่าในการศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพเมืองประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างสมดุล ได้แก่ องค์ประกอบทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม โดยองค์ประกอบเหล่านี้เป็นปัจจัยผลักดันซึ่งกันและกันที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นพลวัต จากการทบทวนวรรณกรรม ทฤษฎีและแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง พบว่า การตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคม และการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรจากน้ำสู่บกเป็นปัจจัยหลักที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องกับโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง การกำหนดกรอบแนวความคิดในการวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อทำการศึกษารายละเอียดในประเด็นลักษณะทางกายภาพเป็นหลัก และระบุโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำ ตลาดบก รวมทั้งกระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู เพื่อทำความเข้าใจและให้ทราบถึงความสัมพันธ์และความต่อเนื่องระหว่างพัฒนาการตั้งถิ่นฐานกับรูปแบบกิจกรรมทางการค้าของย่านตลาดพลูในแต่ละยุคสมัยที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรจากน้ำสู่บกที่มีผลต่อโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลู โดยทำการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งสามารถแบ่งได้ 4 ประเด็น ได้แก่ โครงข่ายการสัญจร การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ลักษณะแปลงที่ดิน และมวลอาคารและพื้นที่ว่าง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่าลักษณะทางกายภาพเหล่านี้มีลักษณะทางกายภาพลักษณะอย่างไร รวมทั้งมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันอย่างไร

อย่างไรก็ตาม จากการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรจากน้ำสู่บก ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบก ดังนั้นจึงสามารถนำไปตั้งเป็นสมมติฐานได้ว่า โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญที่เป็นองค์ประกอบร่วมของตลาดน้ำและตลาดบก คือ โครงข่ายการสัญจรที่มีทางตั้งแต่อดีตและยังคงอยู่ที่มีความจนถึงปัจจุบันนั้นก็คือ ถนนตลาดพลู(ทางใน) ซึ่งเป็นโครงข่ายการสัญจรทางบกแนวแกนหลักดั้งเดิมของย่านตลาดพลูที่มีความสำคัญในการเป็นเส้นทางการเดินเท้าในการเชื่อมโยงและมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญต่างๆ ของย่านเข้าไว้ด้วยกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและส่งผลกระทบทำให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพประเด็นต่างๆตามมา ทั้งนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพการที่แสดงถึงคุณค่าเชิงวิถึลักษณะของย่านตลาดพลูได้

การศึกษาครั้งนี้จึงวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นพื้นฐานให้เข้าใจถึงความเป็นมาและเหตุผลของการก่อตัวของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่เกิดขึ้น ตลอดจนวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและองค์ประกอบเหล่านี้ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับอิทธิพลที่มีต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลง โครงข่ายการสัญจร จากน้ำสู่บกที่มีผลต่อการเติบโตและรูปแบบของชุมชนเมือง โดยการวิเคราะห์เน้นการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพจาก โครงข่ายการสัญจร การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ลักษณะแปลงที่ดิน และมวลอาคารและพื้นที่ว่าง ควบคู่กับ กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งจะทำให้สามารถระบุโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลู เพื่อนำไปสู่แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่าตลาดพลู เพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมการใช้งาน และผูกพันกับวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในย่านตลาดพลูตลอดจนสอดคล้องกับการพัฒนาเมืองในภาพรวมได้อย่างเหมาะสม และสามารถนำผลของแนวคิดนำไปสู่การเสนอแนวทางการออกแบบชุมชนเมืองเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่คล้ายคลึงกันต่อไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ 2.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2553)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ ของย่านตลาดพลู กรุงเทพมหานคร มีระเบียบวิธีวิจัยเพื่อให้เกิดให้เกิดความเข้าใจถึงกระบวนการค้นคว้าวิจัย รวมทั้ง แนวคิด และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการอนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลู โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 3.1 ขั้นตอนการวิจัย
- 3.2 ระเบียบวิจัย
- 3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.5 สรุปผลการวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.1 ขั้นตอนการวิจัย

3.1 รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นและประเด็นปัญหาของพื้นที่ศึกษา เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์และขอบเขตของการศึกษา

3.2 ทบทวนวรรณกรรม ทั้งศึกษาแนวความคิด และทฤษฎีของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจของย่านพาณิชย์กรรมเก่า รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวความคิดในการศึกษาและแนวทางในการวิเคราะห์

3.3 รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ทำการค้นคว้าเก็บรวบรวมข้อมูลในด้านต่างๆ เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์และความเป็นมา กิจกรรมทางเศรษฐกิจ และกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม ประเพณีในปัจจุบันของย่านตลาดพลู โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แผนที่ภูมิประเทศ ภาพถ่ายทางอากาศในแต่ละช่วงเวลา ร่วมกับการสำรวจภาคสนาม เพื่อระบุช่วงเวลาสำคัญของการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรจากน้ำสู่บก พร้อมทั้งบันทึกข้อมูลด้านโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ และสัมภาษณ์บุคคลสำคัญในพื้นที่ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของย่านตลาดพลูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3.4 จัดระบบข้อมูล แผนที่ พร้อมทั้งการบันทึก ปรับปรุงข้อมูลที่รวบรวมมาได้ ด้วยการจัดระเบียบแบ่งแยกประเภทและช่วงเวลาเพื่อความสะดวกต่อการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูในแต่ละยุคสมัย

3.5 ประมวลผลและวิเคราะห์ โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลู โดยแบ่งเป็น 2 ยุค ได้แก่ ยุคตลาดน้ำและยุคตลาดบก

3.6 วิเคราะห์การปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู

3.7 สรุปผลการศึกษาและระบุข้อค้นพบโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพร่วมของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลู พร้อมทั้ง เสนอแนะแนว เติงนโยบาย เพื่อการอนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูและย่านพาณิชย์กรรมเก่าที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันต่อไป

3.2 ระเบียบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมาของย่านตลาดพลูตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งการสำรวจ สังเกตการณ์ สัมภาษณ์ การทบทวนวรรณกรรม การวิจัยเอกสาร ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ประวัติศาสตร์และแผนที่สารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อให้ได้ข้อมูล โดยแบ่งเป็นประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

3.2.1 ศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ ของตลาดน้ำ ตลาดบก และการปรับเปลี่ยน โครงสร้างและองค์ประกอบจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู ซึ่งเป็นการวิเคราะห์จากข้อมูลที่ได้รับจากการค้นคว้าและการสำรวจพื้นที่จริง

1) เมื่อประมวลผลจากข้อมูลที่ได้มา สามารถเห็นภาพการพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูในอดีตจนถึงปัจจุบันแล้วจึงกำหนดแบ่ง ช่วงเวลาได้ โดยใช้หลักฐานอ้างอิงเป็นหลัก คือ แผนที่กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2439, 2449, 2474, 2495 ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2517 และ 2550 รวมทั้งแผนที่สารสนเทศภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2549 ซึ่งเป็น หลักฐานที่เห็นชัดเจนที่สุด และใช้หลักฐานจากการทบทวนเอกสารเป็นข้อมูลประกอบในการแบ่งยุค ซึ่ง พิจารณารูปแบบจากการสำรวจจากน้ำสื่อกและบทบาทกิจกรรมการค้าตลาดน้ำและตลาดบก ซึ่งสามารถ แบ่งได้เป็น 2 ยุค โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1) ยุคตลาดน้ำ (พ.ศ.2310-2444)

(2) ยุคตลาดบก ที่สามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงได้แก่

ช่วงที่ 1 : ยุคการขยายตัวสื่อก (พ.ศ.2466 – 2525)

ช่วงที่ 2 : ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2525- ปัจจุบัน)

2) ศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่ 2 ยุคที่ได้กำหนดไว้ เพื่อศึกษาถึงการ พัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาว่าโครงสร้างเชิงสัณฐานของแต่ละยุคนั้นมีลักษณะ รูปแบบเป็นอย่างไรและแตกต่างกันอย่างไรและมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบ ทางกายภาพอย่างไร โดยการศึกษาจากการสำรวจพื้นที่จริงร่วมกับการศึกษาข้อมูลจากเอกสารตำราที่ เกี่ยวข้อง ในการสำรวจใช้แผนที่ดิจิทัล 1 : 4,000 แผนที่ประวัติศาสตร์ และรูปถ่ายทางอากาศต่าง ช่วงเวลาเปรียบเทียบ เพื่อทำการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำ ตลาดบก และการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบก โดยใช้การซ้อนทับแผนที่ เพื่อให้เห็นการ เปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่ชัดเจน

3) ประมวลผลข้อมูลโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำ ตลาดบก และ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากน้ำเป็นบกของย่านตลาดพลู พร้อมทั้งระบุ องค์ประกอบทางกายภาพสำคัญที่ทำให้ย่านตลาดพลูเป็นย่านพาณิชย์กรรมเก่าที่มีพลวัต

3.2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) โปรแกรมระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ซึ่งใช้ในการทำแผนที่ตามช่วงเวลาของย่านตลาดพลู ตามที่ได้แบ่งยุคไว้ เพื่อแสดงสภาพทางกายภาพของย่านตลาดพลู ได้แก่ MapInfo Professional 9.0, AutoCAD 2007 และ Adobe Illustrator CS4

2) แผนที่ของกรมแผนที่ทหารและแผนที่ทางประวัติศาสตร์กรุงเทพมหานคร คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 2.1) แผนที่กรุงเทพมหานคร ของกรมแผนที่ทหาร ประกอบไปด้วย ปี พ.ศ. 2439, 2449 และ 2474
- 2.2) แผนที่ประวัติศาสตร์กรุงเทพมหานคร ของห้องปฏิบัติการแผนที่ประวัติศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แก่ แผนที่ ปี พ.ศ. 2495
- 3) ภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหารปี พ.ศ. 2517 และภาพถ่ายทางอากาศจากโปรแกรม Google Earth ปี พ.ศ.2550
- 4) แผนที่ผังระวางที่ดิน ของกรมที่ดิน สาขานบุรี กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยปี พ.ศ. 2453 และ พ.ศ. 2536
- 5) แผนที่ดิจิทัลย่านตลาดพลู พ.ศ. 2549 มาตราส่วน 1:4,000 ของสำนักงานโยธาธิการ และผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลได้แบ่งตามการวิเคราะห์โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.3.1 ข้อมูลทั่วไปของย่านตลาดพลู

การศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์และข้อมูลทั่วไปของย่านตลาดพลู ประกอบด้วย ข้อมูลทฤษฎีภูมิซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลเอกสารอ้างอิงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของย่านตลาดพลูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากหน่วยงานราชการต่างๆ ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และศูนย์วิทยุวิทยุการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เอกสารงานวิจัยและหนังสือ เรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นวิถีชีวิตย่านตลาดพลูจากคลองบางหลวงถึงคลองด่าน” “เด็กคลองบางหลวง” “ตลาดพลู” รวมทั้งข้อมูลอื่นๆ ที่ได้จากการสำรวจพื้นที่ ภาพถ่าย และการสัมภาษณ์บุคคลภายในพื้นที่ เพื่อนำมาศึกษา ประวัติศาสตร์ความเป็นมา กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของย่านตลาดพลู

3.3.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลู

การศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่าตลาดพลู ประกอบด้วย ข้อมูลลักษณะโครงสร้างเชิงสัณฐาน และสภาพเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม โดยใช้ข้อมูลทฤษฎีที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม เอกสารอ้างอิงต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งแผนที่ แผนที่ และภาพถ่ายทางอากาศของย่านตลาดพลูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการสำรวจภาคสนามด้วยวิธีสังเกตการณ์ โดยมีแผนที่ แผนที่ และภาพถ่ายเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการบันทึกและถ่ายทอดข้อมูลปัจจุบันของย่านตลาดพลู โดยข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของย่านตลาดพลูในช่วงพัฒนาการจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

3.4 การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลู ได้ใช้เทคนิคทำการทับซ้อนฐานข้อมูลเชิงแผนที่ของฐานข้อมูลที่ได้มาจากการสำรวจเอกสารและสังเกตการณ์ภาคสนามในเบื้องต้น จากข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ ทั้งข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ ข้อมูลบทบาทของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของย่านของแต่ละยุค โดยทำการวิเคราะห์จากการทบทวนวรรณกรรมและการพิจารณาแผนที่ภูมิศาสตร์สารสนเทศ ภาพถ่ายทางอากาศและรูปภาพ ประกอบการวิเคราะห์ โดยมีประเด็นในการศึกษา 4 องค์ประกอบที่เป็นตัวแปรหลัก ได้แก่

3.4.1 โครงข่ายการสัญจร ประเด็นในการศึกษา ได้แก่ 1) การวิเคราะห์รูปทรงของระบบโครงข่ายการสัญจรแบ่งออกได้เป็น รูปทรงแบบ ตาตารางและแบบที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ 2) วิเคราะห์ลำดับศักยภาพบทบาทหน้าที่และความสำคัญของโครงข่ายการสัญจรในแต่ละระดับ 3) วิเคราะห์ความเชื่อมโยงของโครงข่ายการสัญจรกับหน่วยพื้นที่ว่าง โดยแบ่งออกเป็นพื้นที่ว่างสาธารณะและเส้นทางสัญจร

3.4.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร เพื่อวิเคราะห์สัดส่วนการแบ่งกิจกรรมในภายในพื้นที่ วิเคราะห์ลักษณะการเชื่อมโยงของกิจกรรมการใช้สอย ลักษณะการรวมกลุ่มและการกระจายตัวของกิจกรรมต่างๆ ภายในพื้นที่และบริเวณโดยรอบที่เกี่ยวข้อง เพื่อระบุพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

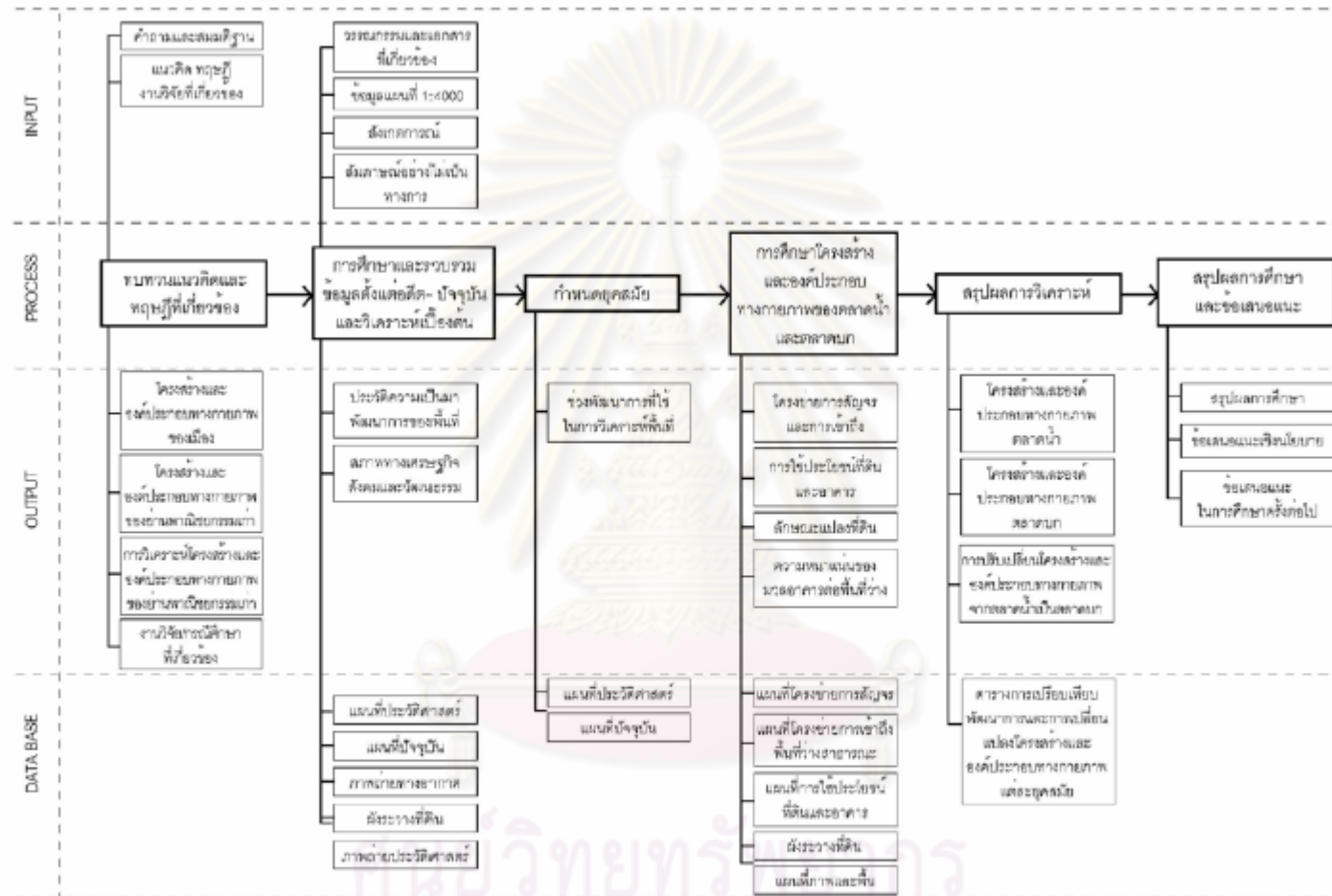
3.4.3 ลักษณะแปลงที่ดิน เพื่อทำความเข้าใจถึงขนาดและลักษณะแปลงที่ดินที่มีความสัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจรและกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เกิดขึ้น

3.4.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง ด้วยวิธีวิเคราะห์แผนที่ความสัมพันธ์ระหว่างขนาดของมวลอาคารหรือสิ่งปลูกสร้าง การจัดวางตำแหน่งของกลุ่มอาคารและพื้นที่ว่าง และสร้างความเข้าใจถึงรูปแบบการกระจุกตัวและการกระจายตัวการเพิ่มขึ้นของสิ่งปลูกสร้าง

โดยวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพควบคู่กับบทบาททางกิจกรรมเศรษฐกิจและสังคมของย่านตลาดพลูในแต่ละยุค เพื่อให้เข้าใจถึงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลู พร้อมวิเคราะห์ถึงการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำเป็นตลาดบกย่านตลาดพลูในประเด็นต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ในรูปแบบของการอธิบายเชิงการวิเคราะห์ โดยนำมาเปรียบเทียบแต่ละยุคเพื่อระบุองค์ประกอบทางกายภาพร่วมของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลู

3.5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้นจึงนำมาสู่บทสรุปโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูและระบุโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพร่วมของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลู รวมทั้งเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลู

แผนภูมิ 3.1 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

บทที่ 4

ข้อมูลทั่วไปของย่านตลาดพลู

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของย่านตลาดพลู ประกอบด้วยข้อมูล การศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมา ซึ่งเน้นถึงบทบาทที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในเชิงกายภาพ เพื่อทำความเข้าใจต่อพื้นที่ และทราบถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทของย่านตลาดพลูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและ สามารถระบุช่วงพัฒนาการที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลง บทบาทของกิจกรรมการค้า ที่ส่งผลต่อโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูได้ รวมทั้งข้อมูลพื้นฐานสภาพปัจจุบันของย่านตลาดพลู เพื่อทำความเข้าใจลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมของย่านตลาดพลูเบื้องต้น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นทิวทัศน์ที่ได้จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในอดีต และการสำรวจภาพสนามเบื้องต้นดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของย่านตลาดพลู

4.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของย่านตลาดพลูในปัจจุบัน

4.2.1 ชุมชนและประชากร

4.2.2 กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

4.2.3 กิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม

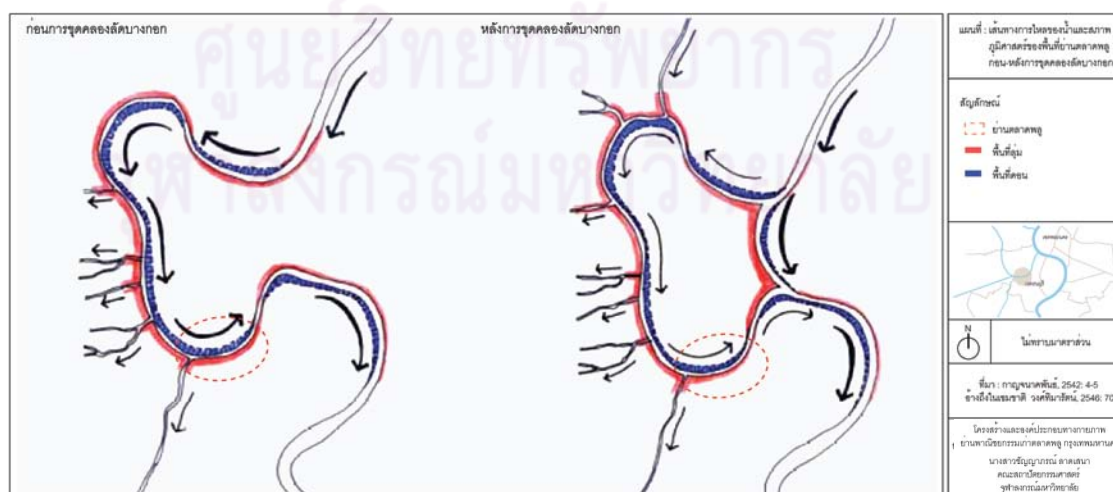
ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.1 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของย่านตลาดพลู

การศึกษาด้านประวัติศาสตร์และความเป็นมาของย่านตลาดพลู เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจต่อพื้นที่และแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง บทบาทของพื้นที่ย่านตลาดพลู ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา ตามการพัฒนาการของพื้นที่ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

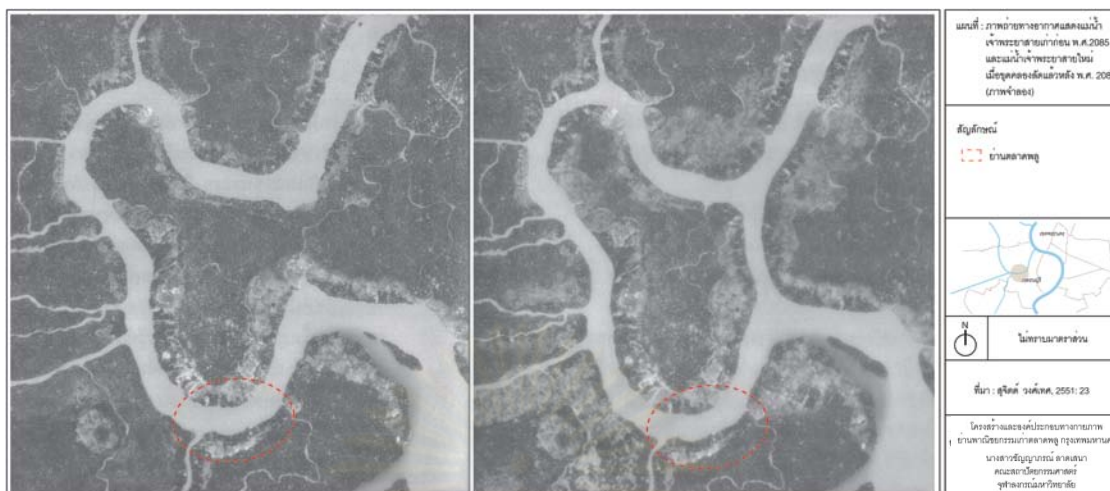
ช่วงที่ 1 : ชุมชนการค้าริมน้ำและสวนพลู

ย่านตลาดพลูเป็นย่านพาณิชย์กรรมริมน้ำเก่าแก่ที่มีความสำคัญย่านหนึ่งของพื้นที่ฝั่งธนบุรี ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวง ใกล้กับบริเวณปากคลองด่าน อยู่ในพื้นที่แขวง บางยี่เรือและแขวงตลาดพลู เขตธนบุรี รวมทั้งแขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ ซึ่งแต่เดิมยังคงเป็นเพียงชุมชนเล็กๆในพื้นที่ “**ย่านบางกอก**” โดยมีหลักฐานกล่าวถึงพื้นที่บริเวณนี้ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราชแห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา จากการขุดคลองลัดบางกอกโดยเริ่มขุดตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อยไปออกแม่น้ำ เจ้าพระยาสายเก่าหน้าวัดอรุณวรารามบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ (กรมศิลปากร, 2516) การขุดคลองลัดบางกอกนี้ทำให้ลำน้ำเดิมค่อยๆ ตื้นเขินกลายเป็นคลองบางกอกน้อย และคลองบางกอกใหญ่ พื้นที่บางกอก ได้แปรสภาพเป็นเกาะ (ปัจจุบันคือพื้นที่เขตบางกอกน้อยและบางกอกใหญ่) (แผนที่ 4.1-4.2) หลังจากการที่มีการขุดคลองลัดบางกอกทำให้เกิดเส้นทางเดินเรือจากปากคลอง บางกอกใหญ่จนถึงคลองด่านออกไปยังมหาชัย (สุทธา สุธงษา, 2542: 18-19) ซึ่งเป็นทั้งเส้นทางหลักในขนส่งสินค้าทางการเกษตรและรับส่งสินค้าที่มาจากพื้นที่รอบนอก รวมทั้งเป็นเส้นทางเดินทัพตั้งแต่ช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง (สุจิตต์ วงศ์เทศ, 2539: 28) ส่งผลให้มีทหารและกลุ่มคนเชื้อชาติต่างๆ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน บริเวณริมคลองบางกอกใหญ่และขยายตัวอย่างต่อเนื่องจนมีชื่อเรียกว่า “**ชุมชนบางยี่เรือ**” นอกจากนี้ได้มีการสร้างวัดคู่กับชุมชน ซึ่งพบว่าวัดต่างๆ บริเวณริมคลองบางกอกใหญ่เหล่านี้เป็นวัดเก่าสร้างในสมัยอยุธยาแทบทั้งสิ้น ได้แก่ วัดอินทารามวรวิหาร(วัดบางยี่เรือนอก) วัดจันทาราม(วัดบางยี่เรือกลาง) และวัดราชคฤห์(วัดบางยี่เรือในหรือวัดมอญ)

แผนที่ 4.1 เส้นทางกรไหลของน้ำและสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ก่อน-หลังการขุดคลองลัดบางกอก

(ที่มา : กาญจนาคพันธ์, 2542: 4-5 อ้างถึงในเข็มชาติ วงศ์ทิมารัตน์, 2546: 70)

แผนที่ 4.2 ภาพถ่ายทางอากาศจำลองแสดงแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า (ซ้าย) และแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่เมื่อขุดคลองลัดแล้วหลัง พ.ศ. 2085 (ขวา)
(ที่มา : สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551:23)

เนื่องด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ฝั่งธนบุรี เป็นที่ราบลุ่ม ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยาที่เกิดจากการทับถมของดินตะกอนแม่น้ำหลายสาย คือ เจ้าพระยา ท่าจีน แม่งลอง และบางปะกง จนกลายเป็นที่ราบกว้างใหญ่และอุดมสมบูรณ์ที่สุดในประเทศ (สุตารา สุจฉายา, 2542: 15) ทำให้ผู้คนที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทั้งเพาะปลูกทำสวนและทำนา ส่วนการค้าขายกับต่างประเทศจะ ถูกผูกขาดโดยพระมหากษัตริย์และขุนนางเท่านั้น โดยพบหลักฐานที่ยืนยันได้ว่ามีสวนผลไม้ นานาชนิดและสวนพลูในบริเวณพื้นที่ศึกษา (แผนที่ 4.3) เช่นดัง ราชทูต เดอลาร์ดูแบร์ บาทหลวงตาซาร์ด ได้กล่าวไว้ในบันทึกเดินทางที่เข้ามาเยือนกรุงสยามในสมัยพระนารายณ์ว่า

“.....เมืองบางกอกมีที่ดินสำหรับการเพาะปลูกอย่างเดียวเท่านั้นปีหนึ่งๆ ทำเงินให้พระเจ้ากรุงสยามถึงหนึ่งแสนเอกด้วย ผลผลิต--พลู--ผลไม้เกือบทุกชนิดอันเป็นเครื่องบริโภคที่สำคัญ...” (กรมศิลปากร, 2521:9)

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงสถาปนาเมืองธนบุรีเป็นเมืองหลวงใน พ.ศ.2310 ได้เรียกราชธานีแห่งใหม่ว่า “ **กรุงธนบุรี ศรีมหาสมุทร**” และโปรดเกล้าฯ ให้มีการรวบรวมและอพยพชาวจีนแต่จี้จากกรุงศรีอยุธยาและชาวจีนที่อพยพจากเมืองจีน ให้มาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในย่านบริเวณริมคลองบางกอกใหญ่ โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินตั้งพระราชวังอยู่บริเวณปาก คลอง และได้พระราชทานที่ดินริมคลองบริเวณต้นคลองลึกเข้าไปให้ข้าราชการ ขุนนางชาวไทยและชาวจีนที่มีฐานะเป็นจีนหลวงเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ไปถึงจนคลองด่าน (กาญจนาคพันธุ์, 2544: 25) ทำให้คลองบางกอกใหญ่บริเวณช่วงนี้มีชื่อเรียกว่า “**คลองบางหลวง**” (บางกอกกรีตอร์เตอร์ เล่ม 1 จ.ศ.1227, 2535: 2) และเนื่องจากที่บริเวณปากคลองบางหลวงนั้นมีเรือล่องสินค้าที่มาจากทางเหนือ และเรือเดินทะเลที่มาจาก

จากทางใต้ มาจอดแวะพักเพื่อขนส่งสินค้ากับธนบุรีจึงทำให้บริเวณพื้นที่ปากคลองและพื้นที่ศึกษาที่อยู่ริมคลองบางหลวงนั้นเกิดเป็นชุมชนการค้าในรูปแบบของตลาดน้ำที่สำคัญแห่งหนึ่ง โดยสันนิษฐานจากที่บริเวณริมปากคลองบางกอกใหญ่มีเรือแจวจอดอยู่มาก (ภาพ 4.1)

ภาพ 4.1 สันนิษฐานลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและการสัญจรที่เกิดขึ้นในพื้นที่ริมคลองบางหลวง (ซ้าย) และลักษณะเรือสำเภาที่เข้ามาค้าขายบริเวณปากคลองบางหลวงในอดีต (ขวา) (ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

แผนที่ 4.3 แม่น้ำคูคลองและแหล่งพืชผลทางการเกษตรของฝั่งธนบุรี (ที่มา : สุดารรา สุจฉายา, 2542: 24-25)

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงปราบดาภิเษกแล้ว ทรงย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีมาฝั่งตะวันออก (ฝั่งพระนคร) คือ กรุงเทพมหานคร เมืองธนบุรีได้ลดบทบาทความสำคัญลง จากการย้ายศูนย์กลางอำนาจการปกครอง พระบรมมหาราชวังในฝั่งธนบุรีไปยังฝั่งพระ

แผนที่ 4.5 ย่านตลาดพลู ปีพ.ศ. 2439

(ที่มา : กรมแผนที่ทหาร)

ศูนย์วิจัยและสร้างสรรค์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ช่วงที่ 2 : รถไฟนำพัฒนา

ภายหลังเมื่อมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้มีการเปิดประเทศเข้าสู่โลกแห่งการค้าเสรีเต็มรูปแบบ และกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจของไทยได้เปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพเพียงพอกับตนเองเป็นการผลิตเพื่อส่งออกไปขายกับต่างประเทศมากขึ้น ซึ่งเป็นเหตุให้ มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญใน และ คลองทวีวัฒนา ตามลำดับ (แผนที่ 4.6) คลองเหล่านี้นอกจากมีหน้าที่ เพื่อการเดินทางขนส่ง เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีนแล้ว ยังเป็นการเปิดขยายพื้นที่เพาะปลูก พื้นที่ขนาดใหญ่เพื่อการทำนาทางฝั่งตะวันตกของพระนคร อีกด้วย ข้าวเปลือกและน้ำตาลจำนวนมากถูกลำเลียงเข้าสู่ตลาดกรุงเทพมหานคร ผ่านย่านตลาดพลูที่ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวง ทั้งนี้ยังทำให้เกิดโรงสีข้าวบริเวณพื้นที่ทั้งสองฝั่งคลองบางหลวงเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังทำให้พลูและหมากกลายเป็นสินค้าส่งออกที่มีความสำคัญ เกิดการผลิตพลูในเชิงพาณิชย์มากขึ้น

แผนที่ 4.6 คลองขุดในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น (ซ้าย) และคลองขุดหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง (ขวา)
(ที่มา : ดัดแปลงจากหนังสือคลองในกรุงเทพ, 2525)

การเกษตรกรรมที่สร้างชื่อให้ย่านนี้คือการทำสวนพลู ทำให้ย่านนี้เป็นแหล่งปลูกพลูที่มีความสำคัญและคุณภาพดี โดยมีชาวจีนที่อพยพจากคลองสวนพลูในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้ใช้ภูมิปัญญาในการทำสวนหมากพลูที่มีอยู่เดิมประกอบอาชีพปลูกพลูในย่านนี้ ย่านตลาดพลูจึงกลายเป็นพื้นที่สวนพลูคุณภาพดีและเป็นศูนย์กลางค้าพลูที่มีชื่อเสียงเรื่อยมา จากแผนที่ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ(แผนที่ 4.5) แสดงให้เห็นว่ามีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนหนาแน่นบริเวณริมคลองบางหลวงบริเวณพื้นที่ศึกษา โดยพื้นที่สวนพลูจะอยู่ลึกเข้าไปจากบริเวณริมคลองบางหลวง ซึ่งจะมีอยู่สองแห่ง คือ ทางหลังวัดอินทาราม วัดจันทารามและวัดราชคฤห์ ซึ่งรวมกับเป็นบางเรียกว่า **“สวนพลู บางยี่เรือ”** โดยกินพื้นที่ตลอดทางไปบางสะแก(คือจากปากคลองด่านมาจนตลาดพลูเรียก บางสะแก) จนถึงคลองด่านแถววัดหมู และอีกแห่งหนึ่งอยู่ที่บางไส้ไก่เป็นคลองตรงกันข้ามกับวัดสังข์พาย โดยพลูทั้ง 2 แห่งนี้จะถูกบรรจุใส่เข่งและลำเลียงลงเรือพายมาขายที่ตลาดน้ำแถว ทำน้ำหน้าวัดจันทาราม (วัดกลาง) วัดอินทารามวรวิหาร และวัดราชคฤห์ อัน

เป็นตลาดใหญ่สำหรับขายพริกที่พ่อค้าแม่ค้ามารับไปส่งขายต่อไป จึงเรียกพื้นที่บริเวณท่าเรือของวัดทั้งสามว่า “ตลาดพริก” รวมทั้งพื้นที่ที่ตั้งอยู่ริมคลองสามารถใช้เส้นทางน้ำ เดินทางมาจากคลองต่างๆที่มีทั้งคลองขนาดใหญ่และคลองซอยแยกย่อยที่เชื่อมต่อกัน ผู้ที่อยู่ตามคลองซอยต่างๆต้องผ่านตลาดวัดกลางและตลาดพริกในการเดินทางไปยังพื้นที่อื่น รวมทั้งอยู่ใกล้ประตูน้ำคลองภาษีเจริญ และด่านเก็บภาษีอากรขนอนตลาดบริเวณปากคลองด่าน ทำให้บริเวณนี้กลายเป็นทางแยกคลอง 3 สายมาบรรจบต่อเนื่องกันทำให้พื้นที่ริมน้ำของย่านตลาดพริกเป็นศูนย์กลางการค้า และการขนส่งสินค้าที่สำคัญที่มีผู้คนเดินทางเข้ามาซื้อขายสินค้าเป็นจำนวนมาก

ในระยะเวลาต่อมาชื่อของตลาดพริกหรือที่ชาวบ้านเรียกติดปากว่า “ตลาดวัดกลาง” (วัดจันทาราม) ได้ปรากฏขึ้น (มีชื่อ “ตลาดพริก” ปรากฏเรียกขานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4) มีหลักฐานในแผนที่กรุงเทพฯ ฉบับสำรวจและตีพิมพ์ปี พ.ศ.2445 (แผนที่ 4.7) และเริ่มชัดเจนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ตลาดวัดกลางมีลักษณะเป็นทั้ง ตลาดน้ำและตลาดบก โดยการซื้อขายยังคงใช้เรือ เป็นพาหนะในการลำเลียงผลผลิตทางการเกษตรและสินค้าต่างๆ เป็นหลักอยู่ แต่ผู้ซื้อผู้ขายบางส่วนขึ้นไปอยู่บนบก

ภาพที่ 4.2 การเรียงพริกและการบรรจุพริกลงเข่ง (ซ้าย) และการขนส่งพริกจากเรือสู่ท่าหน้า (ขวา)

(ที่มา : www.google.co.th [Online], 2554)

ตลาดวัดกลางมีลักษณะเป็น ลานกว้างยาวไปตามริมคลองบางหลวง มีท่าเรือสำหรับจอดเรือรับส่งสินค้าอยู่ริมคลองหน้าวัด ทำให้บริเวณหน้าวัดมีเรือจอดเรียงรายกันอย่างหนาแน่น ชาวสวนพริกจะนำพริกมาขายส่งที่ตลาดวัดกลางนี้แล้วจึงมี พ่อค้าแม่ค้ามารับซื้อพริกไปจำหน่ายต่ออีกทอดหนึ่ง พร้อมทั้งนั้นยังปรากฏถนนหลวงแรกสุดคือ “ ถนนตลาดพริก ” (ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างเมื่อใด) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ทางใน” (พวงร้อย กล่อมเอียง และคณะ, 2547: 166) ซึ่งเป็นถนนดินเล็กๆที่ขนานคลองบางหลวง โดยมีโรงซัดตะตงอยู่ริมถนนทั้งสองฟาก เพื่อ ใช้เป็นเส้นทางสัญจรและการขนส่งสินค้าจากท่าหน้าเข้าสู่พื้นที่ตลาดพริก ถนนตลาดพริกนี้เริ่มจากวัดอินทาราม ผ่านวัดจันทาราม วัดราชคฤห์ ตลอดไปจบที่คลองบางสะแก โดย ทางเดินเส้นนี้จะหายไปเมื่อผ่านลานวัด (แผนที่ 4.7-4.8) รวมทั้งพื้นที่ย่านตลาดพริกนี้ยังตั้งอยู่ริมคลองบางหลวงที่สามารถใช้เส้นทางน้ำเดินทางมาจากคลองต่างๆ ที่มีทั้งคลองขนาดใหญ่และคลองซอยแยกย่อยที่เชื่อมต่อกัน ผู้ที่อยู่ตามคลองซอยต่างๆต้องผ่านตลาดวัดกลาง และ

ตลาดพลูในการเดินทางไปยังพื้นที่อื่น รวมทั้งอยู่ใกล้ประตูน้ำคลองภาษีเจริญและด่านเก็บภาษีอากร
ขนอนตลาดบริเวณปากคลองด่าน ทำให้บริเวณนี้กลายเป็นทางแยกคลอง 3 สายมาบรรจบต่อเนื่องกัน
ส่งผลให้ย่านตลาดพลูเป็นศูนย์กลางการค้าและการขนส่งสินค้าที่สำคัญ ของฝั่งธนบุรี (พงษร้อย กล่อม
เอียง และคณะ, 2547: 102)

ภาพ 4.3 คลองบางหลวงบริเวณตลาดพลู สมัย ร. 6 (ซ้าย) และบรรยากาศตลาดน้ำในอดีต (ขวา)
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

เมื่อพิจารณาจากแผนที่ (แผนที่ 4.6) คลองบางกอกน้อยซึ่งเชื่อมต่อกับคลองบางกอกใหญ่
จะมีคลองซอยและลำกระโดงแยกย่อยคลุมพื้นที่เพาะปลูกขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ
ทางฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานครหรือที่รู้จักกันในชื่อ “สวนใน” (แผนที่ 4.3) พื้นที่ตั้งแต่ถนนทิวรี ธนบุรี
และพระประแดง ส่วนที่เหลือไปทางตะวันตกแถบบางช้าง สมุทรสงครามเรียกว่า “สวนนอก” จนเป็นคำพูด
ติดปากว่า “สวนในบางกอก สวนนอกบางช้าง” ซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญสำหรับพระนครทั้ง
สองแห่ง สินค้าจากพื้นที่เหล่านี้ถูกลำเลียงเข้าสู่พระนครโดยผ่านทางตลาดพลู ทำให้ตลาดพลูเป็น
ศูนย์กลางและจุดแวะพักสำคัญของแหล่งผลิตทางเกษตรจากฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร รวมทั้งยัง
เป็นทางผ่านของการขนส่งผลิตผลจากชายทะเลเมืองมหาชัย ที่ถูกลำเลียงมาทางคลองสนามชัยเชื่อม
คลองด่านมายังคลองบางหลวงเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ไม่ว่าจะเป็นกะปิ กุ้งแห้ง เกล็ดทะเล ปลาทุสดี ปลา
ทุเค็ม ไข่เป็ด น้ำตาลโตนด ถ่านไม้โกงกาง และตัวไม้โกงกางซึ่งชาวสวนพลูใช้เป็นค้ำพลู และด้วยเหตุนี้
เองจึงทำให้ย่านตลาดพลูเป็นแหล่งที่สะดวกมากสำหรับอุตสาหกรรมต่อเนื่องที่อิงวัตถุดิบ ที่ขนส่งมาตาม
เส้นทางน้ำจากเมืองทางตะวันตก ซึ่งนอกจากเป็นการเพิ่มมูลค่าทางการเกษตรแล้ว ยังส่งผลให้เกิดการ
ขยายตัวทางเศรษฐกิจของพื้นที่ตลาดพลู ประกอบไปด้วยโรงหนึ่งปลาทุ โรงซีอิ๊ว โรงเต้าเจี้ยว โรงทำเต้าหู้
โรงขนมจันอับ โรงสีข้าว โรงเลื่อย คานเรือ (ธุรกิจต่อเรือ) ฯลฯ และเนื่องด้วยธุรกิจอุตสาหกรรมส่งผลให้
ย่านตลาดพลูเป็นย่านการค้าที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ตามลำดับจึงมีผู้คนเดินทางเข้ามาซื้อขายสินค้า
เป็นจำนวนมาก

แผนที่ 4.7 ย่านตลาดพลู ปีพ.ศ. 2475

(ที่มา : กรมแผนที่ทหาร)

คู่มือการเขียนแผนที่
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความเป็น ศูนย์กลางการค้าของ ย่านตลาดพลูได้ เริ่มทวีความคึกคักขึ้นเนื่องจาก ได้มีการก่อสร้าง**ทางรถไฟ**สายคลองสาน – มหาชัย – แม่กลอง ตัดผ่านหลังพื้นที่ตลาดพลู (แผนที่ 4.7-4.8) และมีการใช้งานจริงราว พ.ศ. 2446 ทำให้การขนส่งสินค้าทางทะเลจากมหาชัยด้วยรถไฟสะดวกและรวดเร็วเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ความเจริญได้ขยายตัวสู่แผ่นดินด้านในมากขึ้น มีการสร้างห้องแถวไม้และตึกแถวแทนโรงซัดตะเาะมากขึ้นทั้งบริเวณ **“ถนนตลาดพลู (ทางใน)”** และริมทางรถไฟ (ภาพ 4.4) รวมทั้งยังเกิดตลาดบกรอบสถานีรถไฟตลาดพลูอีกด้วย ต่อมาในปี พ.ศ. 2453 นายบุญรอด เศรษฐบุตร (ต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภิรมย์ภักดี) ได้เปิดให้บริการ **“เรือเมล์ขาว”** (ชัช เรื่องศิลป์, 2522: 331) วิ่งระหว่างตลาดพลูกับท่าน้ำราชวงศ์ ปัจจุบันยังมีหลักฐานการวิ่งเรือยนต์ในคลองบางหลวงของพระยาภิรมย์ภักดีคือ ศาลาท่าน้ำภิรมย์ภักดี (ภาพ 4.5) ซึ่งยังมีสภาพสมบูรณ์สวยงามตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าวัดอินทาราม และในปีเดียวกันนั้นได้มีการขยาย **“ถนนตลาดพลู (ทางใน)”** พร้อมกับสร้างสะพานไม้ข้ามคูมิมโรงบ่อนและสะพานข้ามคลองบางน้ำชน โดยมีพระยาอมราชได้ไปทำพิธีเปิดถนนนี้และได้ให้ชื่อว่า **“ถนนสามัคคี”** (แต่ภายหลังไม่มีใครเรียกชื่อนี้ในปัจจุบัน) (ม.ร. 5 ยธ/23 หนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาอมราช อ่างโน พวงร้อย กล่อมเอียง และคณะ, 2547: 110)

ภาพที่ 4.4 ขบวนรถไฟสายคลองสาน – ท่าจีน พ.ศ.2446 (ซ้าย) (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ) และร้านค้าและถนนเลียบริมทางรถไฟปัจจุบัน (ขวา) (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2552)

เมื่อมีการเปิดเส้นทางการค้าเพิ่มขึ้น ทั้งจากการมีเส้นทางรถไฟ เรือเมล์ และถนน ยิ่งเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้กิจการค้าริมน้ำมีการเข้าถึงที่สะดวกสบายมากขึ้น และได้เกิดธุรกิจการค้าในรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้น ย่านตลาดพลูจึงได้ขยายตัวมากขึ้นและได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าระดับเมืองในรูปแบบตลาดน้ำและตลาดบกที่มีความสำคัญของฝั่งธนบุรีเป็นต้นมา รวมทั้งยังคงเป็นแหล่งปลูกพลูที่มีคุณภาพดีของคลองบางหลวงอีกด้วย นับได้ว่าช่วงสมัยนี้ความเจริญทางการค้ามีอิทธิพลอย่างมากต่อการพัฒนาพื้นที่ย่านตลาดพลู อันมีบทบาทและความสำคัญในฐานะเป็นตัวขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของ

* โรงซัดตะเาะ หมายถึง เรือที่มีฝาเอาไม้ไผ่ซีกสอดขัดกับลูกตั้ง

กรุงเทพฯ มหานคร ทั้งการค้าไปพลู สินค้าอุปโภคและบริโภค ส่งผลให้พื้นที่ที่มีความหนาแน่นมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยและการค้าขายมีจำนวนมากขึ้น พื้นที่สวนพลูถูกแทนด้วยห้องแถวไม้จำนวนมากบริเวณแนวคลองบางหลวงและบริเวณโดยรอบตลาดพลู มีการอพยพของกลุ่มคนจำนวนมากทั้งชาวไทย ชาวมุสลิม โดยเฉพาะชาวจีนเข้ามาอยู่อาศัยภายในย่านตลาดพลูมากขึ้น ส่งผลให้ย่านตลาดพลูมีชื่อเสียงในฐานะของย่านการค้าของคนจีนอีกแห่งหนึ่งในฝั่งธนบุรี และย่านเดียวในเมืองหลวงที่มีเกษตรกรชาวจีนอยู่รวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่ นอกเหนือจากย่านเยาวราชในฝั่งพระนคร

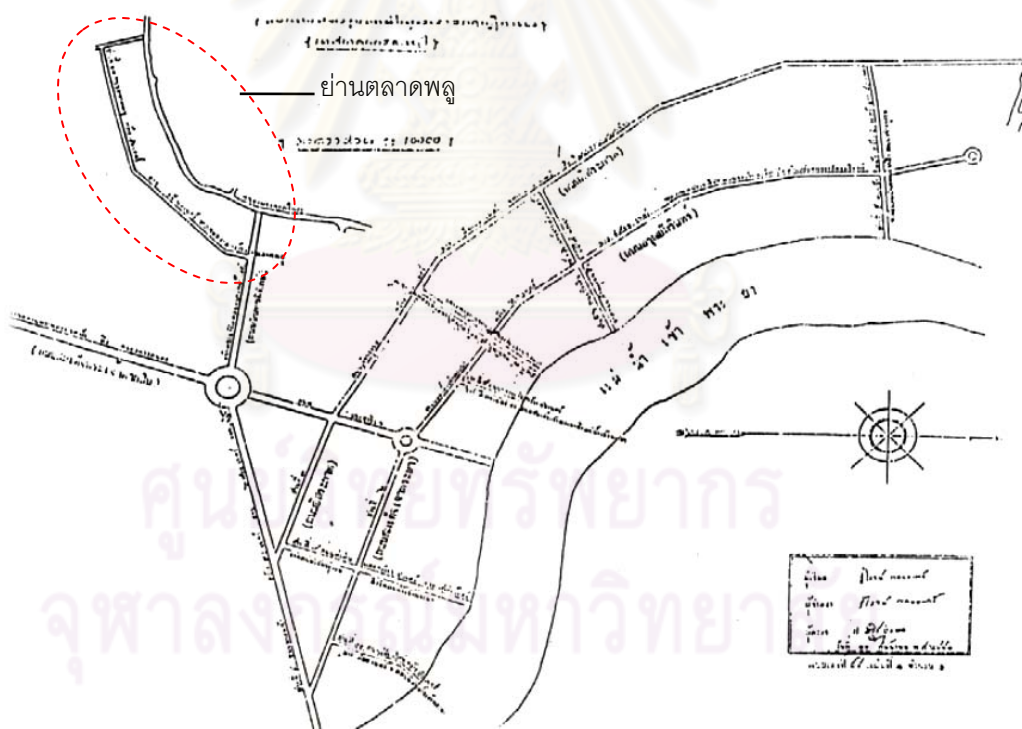
ภาพ 4.5 เรือแม่ลิ้นส้มยอดีด (ซ้าย) และ ศาลาทำน้ำภิรมย์ภักดีในปัจจุบันหน้าวัดอินทาราม(ขวา)
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และ โดยผู้วิจัย, 2552)

ช่วงที่ 3 : ถนนนำพัฒนา

ตลาดพลูหลัง พ.ศ. 2475 เป็นยุคเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ เรียกได้ว่าเป็นยุคของการเตรียมเข้าสู่ความเป็นเมืองอย่างเต็มตัว หรือกล่าวได้ว่าเป็นยุคของการเปลี่ยนผ่านจากความเป็นชานเมืองของอาณาจักรรัตนโกสินทร์สู่ความเป็นเมืองสมัยกรุงเทพฯ มาเป็นพื้นที่ศูนย์กลางธุรกิจชั้นใน หลัง ปี พ.ศ. 2500 (สิริพร สมบูรณ์บุรณะ , 2538 : 2) จุดเริ่มต้นแห่งการนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญคือ การก่อสร้าง **สะพานพระพุทธยอดฟ้า** หรือสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (ภาพที่ 4.6) เพื่อเชื่อมธนบุรีกับฝั่งพระนครเข้าด้วยกัน และโครงการก่อสร้างถนนเพชรเกษมซึ่งแต่เดิมเป็นถนนลูกรังเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างภาค กลางกับภาคใต้ (แผนที่ 4.10) รวมทั้ง โครงการสร้างถนน 11 สายฝั่งธนบุรี (แผนที่ 4.9) ซึ่งหนึ่งในนั้นคือถนนสายแยกจากถนน ลาดหญ้าเข้าสู่ใจกลางตลาดพลู ถนนสายนี้ผ่ากลางพื้นที่ระหว่างทางรถไฟกับคลองบางหลวง ต่อมาถูกเปลี่ยนชื่อเป็น **ถนนเทอดไท** การตัดถนนขยายเข้าสู่พื้นที่ธนบุรีด้านใน ส่งผลทำให้พื้นที่ เกษตรกรรม สวนพลูค่อยๆหายไป การตั้งบ้านเรือนร้านค้าและความเจริญ เริ่มเปลี่ยน จากหันหน้าเข้า คลองมาเป็นถนน แทน ตลาดบกที่มี ลักษณะเป็นโรงเรือนถาวรเกิดขึ้นทั้งสองฝั่งถนน ในขณะที่ความสำคัญของการค้าทางน้ำเริ่มลดบทบาทลง

ภาพ 4.6 ภาพถ่ายทางอากาศการสร้างสะพานพุทธ พ.ศ.2474 เชื่อมฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนคร (ซ้าย) และสะพานพุทธ ถ่ายจากฝั่งพระนคร (ขวา) (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

แผนที่ 4.8 แผนโครงสร้างถนน 11 สายหลังจากสร้างสะพานพุทธ (ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

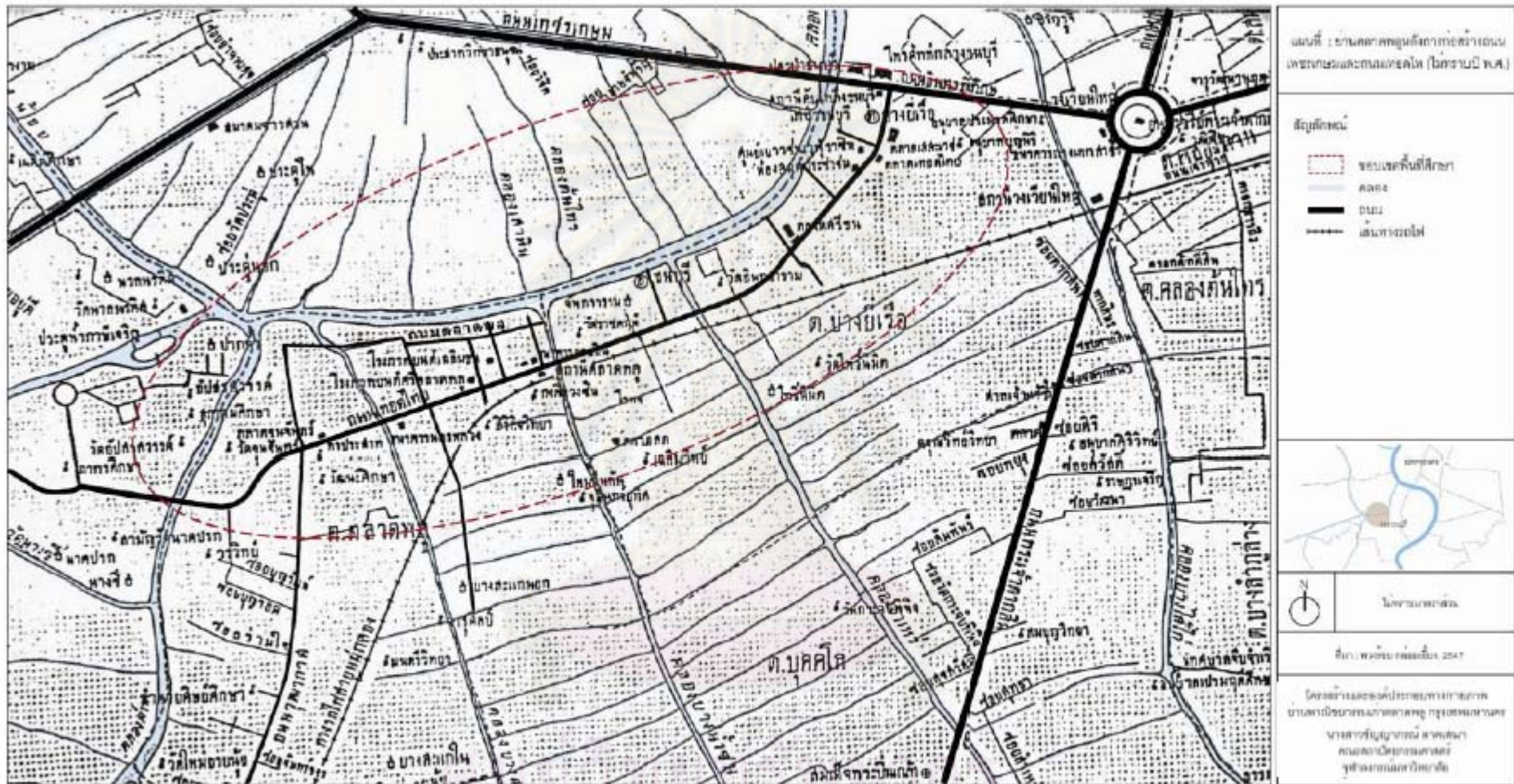
ในช่วงต้น พ.ศ. 2475 ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 การค้าย่านตลาดพลูยังคงมีการกระจุกตัวอยู่บริเวณริมคลองบางหลวงและตามแนวทางเดินของห้องแถวไม้ที่เรียงรายขนานไปตามคลองบางหลวงหรือบริเวณ “ถนนตลาดพลู (ทางใน)” (พวงร้อย กล่อมเอียง และคณะ , 2547: 166) โดยภายในย่าน

ตลาดพลูมีตลาดบขขนาดใหญ่อยู่ 2 ตลาด คือ ตลาดวัดกลาง และตลาดพลู รวมทั้งยังมีตลาดบขอื่นๆ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่บริเวณถนนเทอดไท คือ ตลาดเจริญศรี ตลาดศรีกรุงธน ตลาดขุนจันทร์ และตลาดมะลิทอง ทั้งนี้ประกอบกับหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีผู้คนอพยพจากต่างถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณพื้นที่ตลาดพลูมากทำให้เกิดธุรกิจบ้านเช่าขึ้น พื้นที่สวนพลูที่พอยังเหลืออยู่ได้ถูกแทนที่ด้วยที่อยู่อาศัย ร้านค้า ที่มีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น (แผนที่ 4.11) ทำให้พื้นที่สวนพลูค่อยๆ ลดจำนวนลงไปตามลำดับ

จากที่ได้กล่าวมานั้นจึงทำให้ตลาดพลูเป็นย่านค้าปลีกที่ใหญ่ที่สุดในยุคนี้ ถึงแม้ตลาดน้ำจะเริ่มซบเซาไปมากเนื่องมาจากการเข้ามาของถนน ทั้งนี้จากนโยบายรัฐนิยมของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ประกาศพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ **ประกาศให้ราษฎรเลิกบริโภคหมากโดยเด็ดขาด และเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่** ในปี พ.ศ. 2485 (ส.พลายน้อย, 2538: 467-477) ทำให้สวนพลูและการค้าพลูลดจำนวนลงเป็นอย่างมาก รวมถึงการพัฒนาระบบโครงข่ายคมนาคมส่งผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของชาวธนบุรีจากชีวิตทางน้ำ และการประกอบอาชีพเกี่ยวกับใบพลูของผู้คนในย่านตลาดพลู อย่างไรก็ตามชาวสวนพลูได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าจากพลูมาเป็นแหล่งค้าขายเครื่องอุปโภคบริโภคเนื่องจากมีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสม นอกจากนี้เส้นทางรถไฟสายแม่กลองมหาชัย-ตลาดพลูและถนนเทอดไทซึ่งเป็นโครงข่ายการสัญจรทางบก ที่สะดวกนี้ เป็นประโยชน์อย่างมากต่อเข้าถึงพื้นที่ทั้งการการค้าปลีกวัตถุดิบเพื่อใช้ในการผลิตและการกระจายผลผลิตที่สะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น จึงทำให้ธุรกิจการค้าของย่านตลาดพลูมีความเจริญมากยิ่งขึ้น ถึงแม้ว่าตลาดพลูไม่ได้เป็นศูนย์กลางการค้าพลูเหมือนดังเมื่อก่อนแล้วก็ตาม แต่กิจกรรมการค้าก็ได้ลดบทบาทลง ตลาดวัดกลาง ยังคงเป็นแหล่งรวมของสดและอาหารนานาชาติ ตลอดจนเครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ทำให้ในย่านตลาดพลูเปลี่ยนบทบาทจากแหล่งค้าขายพลูมาเป็นแหล่งค้าขายอาหารแหล่งใหญ่ของฝั่งธนบุรีแทน

สำหรับตลาดพลูเป็นที่ค้าขายแบบชุมชนคนจีนทั่วไป โดยในช่วงปีพ.ศ. 2475 -2500 ไม่มีรูปแบบของการเป็นตลาดแต่เป็นย่านการค้าของคนจีนที่เปิดร้านค้าห้องแถวไม่ขายสินค้าอุปโภคบริโภค เช่น ร้านทอง ร้านตัดเสื้อ ร้านขายยาแผนโบราณ ร้านอัฐบริหาร และร้านขายเครื่องเซ่นไหว้ของคนจีน เป็นต้น นอกจากนี้บริเวณตลาดพลูยังเป็นแหล่งบันเทิงแหล่งใหญ่ของฝั่งธนบุรี เช่น โรงภาพยนตร์ที่มีชื่อว่า **“วิกสูง”** และ **“วิกเตี้ย”** โรงยาผีโรงหอย และโรงบ่อน เป็นต้น ที่สามารถสร้างความคึกคัก และสีสันให้กับย่านตลาดพลูได้ตั้งแต่เช้าจรดเย็น ทั้งนี้ยังทำให้ตลาดพลูมีลักษณะความเป็นย่านที่ผู้คนนอกพื้นที่ต่างนิยมเข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์ด้วยการดำเนินกิจกรรมการค้า (พงร้อย กล่อมเอียง และคณะ, 2547: 170-171)

แผนที่ 4.9 ย่านตลาดพลูหลังการสร้างถนนเพชรเกษมและถนนเทอดไท
 (ที่มา : พวงร้อย กล่อมเอียง และคณะ, 2547)

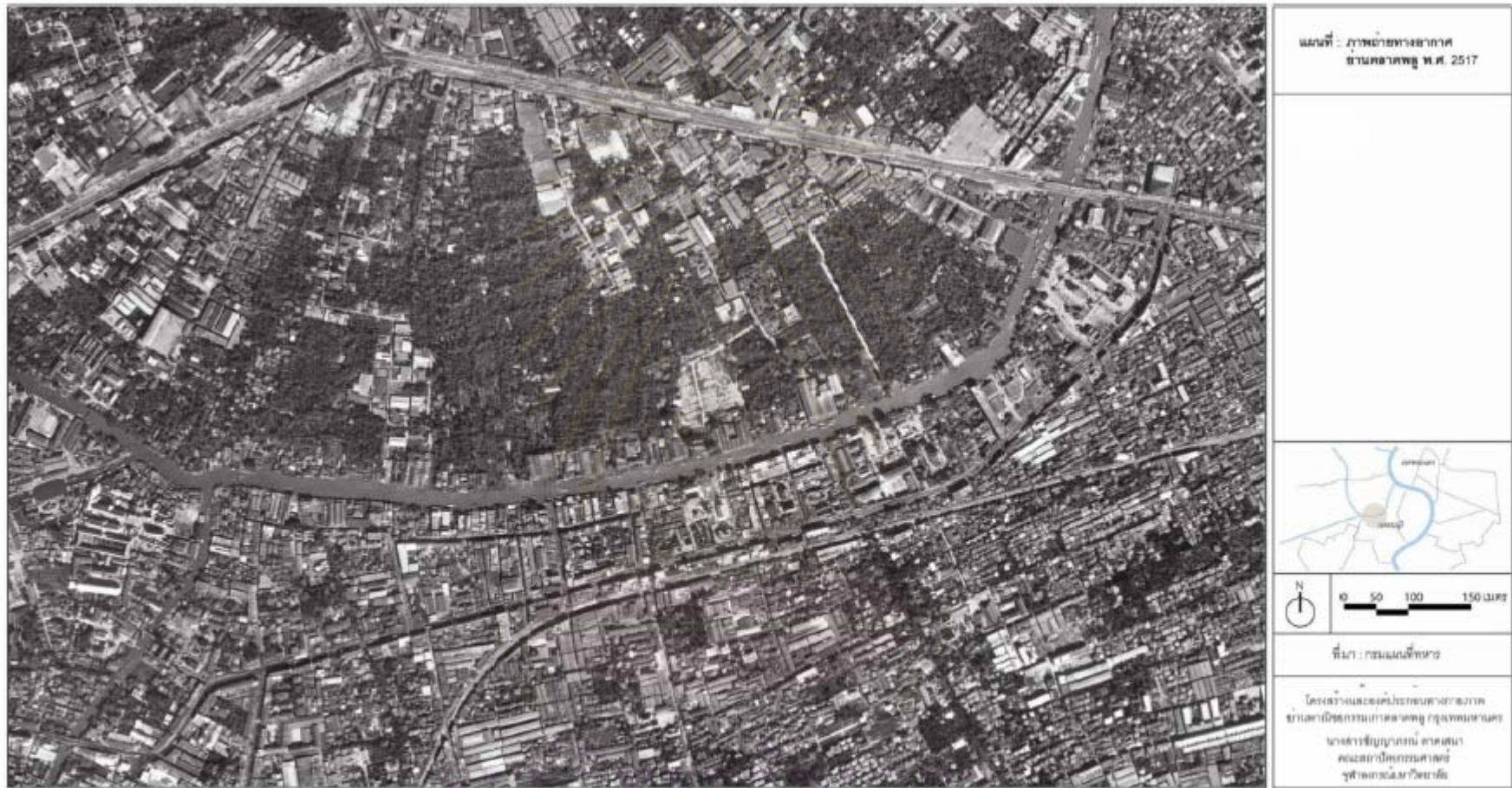

การสร้างถนนเพชรเกษมและ วงเวียนใหญ่ ส่งผลทำให้ย่านวงเวียนใหญ่ ได้กลายเป็น ศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ของธนบุรี เนื่องจากอยู่ใกล้สะพานพุทธและมีสถานีรถไฟสายมหาชัยรออยู่ แล้ว เป็นการเชื่อมต่อการขนส่งทั้งผู้คน และสินค้าจากเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตกของอ่าวไทยทั้งหมดเข้าสู่ กรุงเทพมหานคร โดยตรง ทำให้ ย่านตลาดพลู จึงได้ค่อยๆลดบทบาทตนเองลง นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (แผนที่ 4.12) ต่อมา ปี พ.ศ.2525 ตลาดพลูได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกครั้ง หนึ่งเมื่อมี โครงการก่อสร้าง**ทางยกระดับรัชดาภิเษก** ทำให้เกิดการเวนคืนพื้นที่บริเวณตลาดพลู รวมทั้ง**เหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่**ในปี พ.ศ.2530 โดยการตัดถนนจากท่าพระคร่อมพื้นที่ตลาดพลูจนถึงแยกถนนจรัญสนิทวงศ์ ซึ่งถนนที่ตัดใหม่นี้ได้ตัดผ่านนี้ได้ตัดผ่าน พื้นที่การค้าหลักของย่าน โดยทับอาคารตลาดสด ที่มีโรงภาพยนตร์ศรีนครนอยู่ชั้นบนอันเป็นเสมือนศูนย์กลางของความเป็นตลาดพลู ส่งผลกระทบต่อสภาวะทางเศรษฐกิจและกิจกรรมการค้าในพื้นที่ย่านตลาด พลูเป็นอย่างมาก (แผนที่ 4.13) โดยในช่วงที่มีการสร้างทางยกระดับนั้นข้ามผ่านพื้นที่ตลาดพลูทั้งผู้ซื้อและผู้ขายสินค้าในตลาดพลูลดลงเป็นอย่างมาก และ บางส่วนได้มีการย้ายสถานที่ขายไปอยู่ที่ตลาดอื่นในบริเวณใกล้เคียง ทั้งนี้ยังทำให้ตลาดพลูซึ่งเป็นแหล่ง บ้านเทิงของผู้คนภายในย่านที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นสูญหายด้วยในที่สุด

ผลกระทบจากการพัฒนาพื้นที่การค้าย่านตลาดพลูจากตลาดน้ำสู่ตลาดบก เพื่อตอบสนอง ความต้องการของสังคมสมัยใหม่ ทำให้ย่านตลาดพลูมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะสวนพลู ที่สร้างชื่อเสียงให้แก่พื้นที่ย่านนี้กลับสูญหายไป คงเหลือไว้เพียงความทรงจำอันรุ่งโรจน์ของการเป็นแหล่งปลูก และแหล่งค้าพลูที่มีคุณภาพที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งไว้ได้ในย่านบางกอกดังเช่นที่ผ่านมาในอดีต รวมทั้งจากการขยายตัวของเมืองทำให้เกิดแหล่งธุรกิจการค้ารูปแบบใหม่ๆ ที่สร้างแรงดึงดูดให้ผู้คนเข้าไปซื้อสินค้า มากกว่าแหล่งการค้าภายในย่าน เช่น ห้างสรรพสินค้า และศูนย์การค้า ส่งผลให้กิจกรรมการค้าของย่าน ตลาดพลูเริ่มค่อยๆ ลดบทบาทลงกลายเป็น เพียงตลาดสดของคนท้องถิ่นและพื้นที่โดยรอบเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามย่านตลาดพลูก็ยังคงดำเนินกิจกรรมการค้าที่มีความคึกคักโดยเฉพาะบริเวณตลาดวัดกลาง อยู่จนมาถึงปัจจุบันถึงแม้ลดบทบาทลงจากอดีตก็ตาม

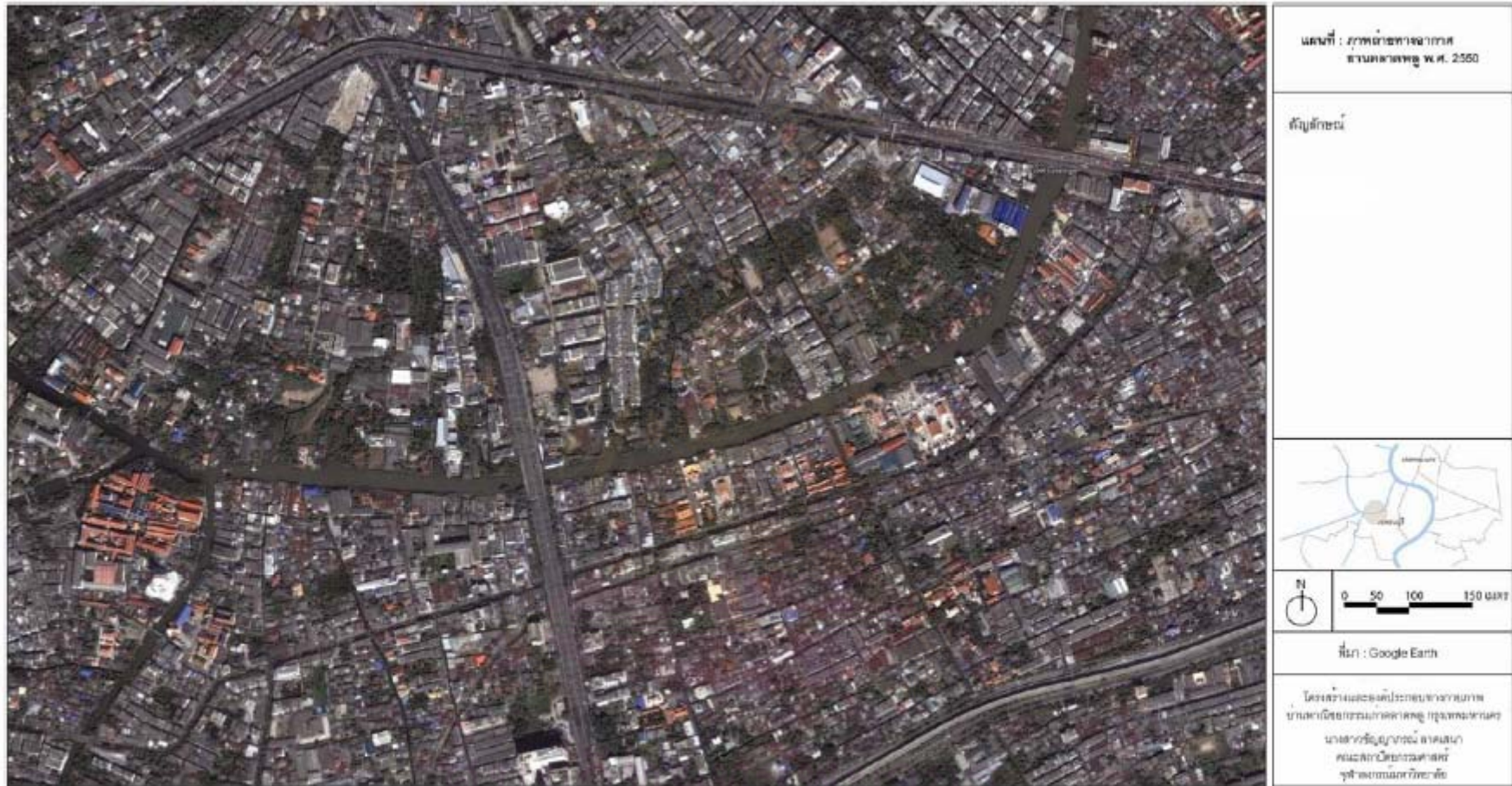

แผนที่ 4.11 ย่านตลาดพลู ปีพ.ศ. 2517

(ที่มา : กรมแผนที่ทหาร)

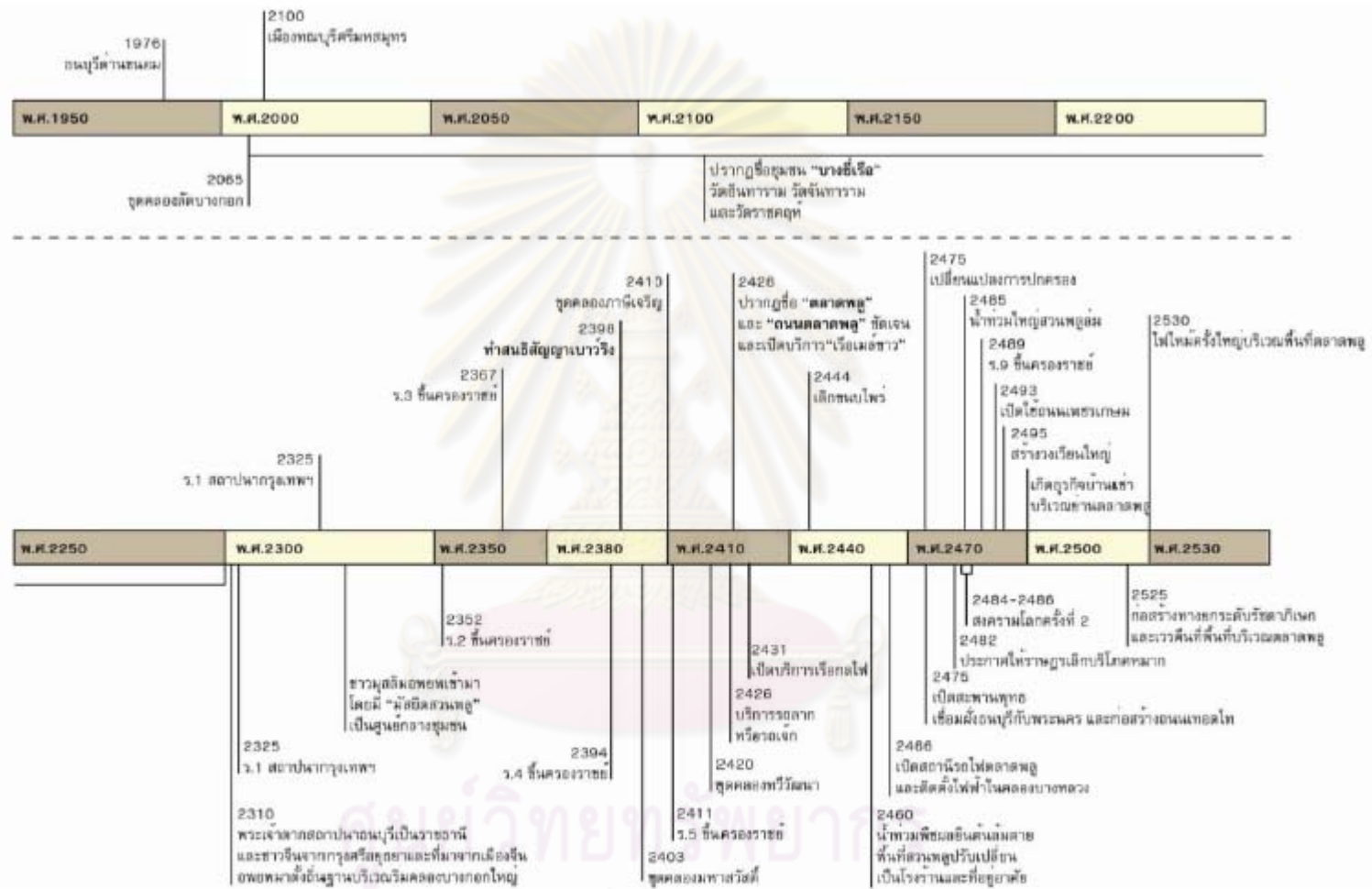

แผนที่ 4.12 ย่านตลาดพลู ปีพ.ศ. 2549

(ที่มา : www.googleearth,2553)

คู่มือการออกแบบผังเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ 4.1 สรุปลำดับเหตุการณ์อันเกี่ยวกับการพัฒนาที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ย่านตลาดพลู (ที่มา: ผู้วิจัย, 2552)

4.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของย่านตลาดพลูในปัจจุบัน

4.2.1 ชุมชนและประชากร

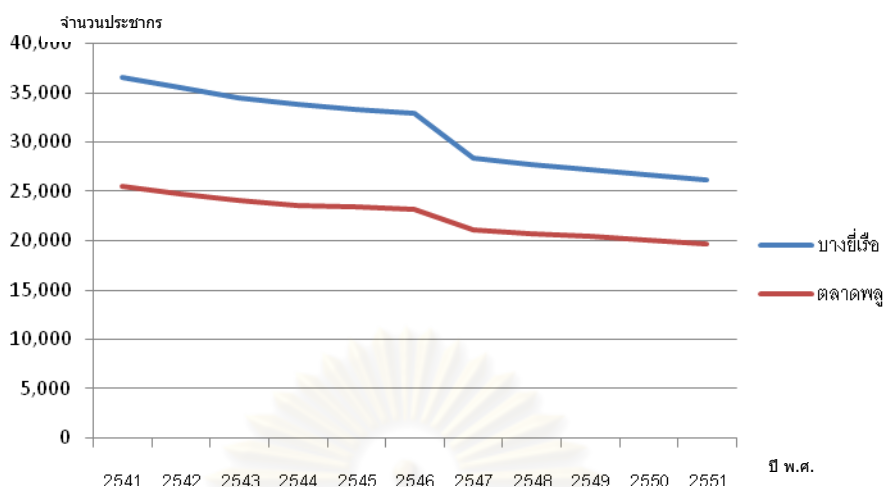
ชุมชนภายในย่านตลาดพลู อยู่ในพื้นที่แขวงบางยี่เรือ และแขวงตลาดพลู เขตธนบุรี รวมทั้งแขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย ชุมชนปากคลองบางสะแก ชุมชนโรงเจ 1 ชุมชนโรงเจ 2 ชุมชนวัดอินทาราม ชุมชนสวนพลู ชุมชนศาลเจ้าพ่อเขาตก โดยชุมชนวัดอินทาราม ตั้งอยู่ในพื้นที่แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี โดยกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของวัดอินทาราม ซึ่งการอยู่อาศัยอยู่ในลักษณะเช่าที่สำหรับปลูกบ้านเพื่ออยู่อาศัย และให้บุคคลภายนอกเช่า สำหรับชุมชนสวนพลู ตั้งอยู่ที่พื้นที่แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี โดยกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของเอกชน ซึ่งการอยู่อาศัยอยู่ในลักษณะเป็นเจ้าของที่ดิน และเช่า ผู้คนภายในชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ส่วนชุมชนโรงเจ 1 ชุมชนโรงเจ 2 และชุมชนหลังศูนย์จันทร์ ฉิมไพบูลย์ ตั้งอยู่ในพื้นที่แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี โดยกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของเอกชน ซึ่งการอยู่อาศัยอยู่ในลักษณะเป็นเจ้าของที่ดินและเช่า นอกจากนี้ยังมีชุมชนอื่นๆ ภายในย่านตลาดพลู ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ถูกกำหนดจากสำนักเขตให้เป็นพื้นที่ชุมชน เช่น ชุมชนวัดราชคฤห์ ชุมชนศาลเจ้าพ่อเขาตก ชุมชนวัดเวฬุราชิน เป็นต้น

จากการศึกษาด้านประชากรของพื้นที่ย่านตลาดพลู โดยได้นำข้อมูลประชากร กรุงเทพมหานคร ในระดับแขวงที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่พาณิชย์กรรมตลาดพลู คือ แขวงบางยี่เรือ และแขวงตลาดพลู เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร มาทำการพิจารณาเพื่อให้ครอบคลุม และอ้างอิงกับพื้นที่ย่านตลาดพลูในปัจจุบันพบว่า มีประชากรรวมทั้งหมด 45,794 คน 14,639 ครัวเรือน แยกเป็นชาย 22,069 คน หญิง 23,725 คน เมื่อทำการเปรียบเทียบสามารถจำแนกได้ออกเป็นพื้นที่ได้ดังนี้

- แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี มีประชากร 26,162 คน 7,543 ครัวเรือน แยกเป็นชาย 12,673 คน หญิง 13,489 คน อัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรในช่วง พ.ศ.2541-2551 ลดลงเฉลี่ยร้อยละ 3.17

- แขวงตลาดพลู เขตธนบุรี มีประชากร 19,632 คน 19,632 แยกเป็นชาย 9,396 คน หญิง 10,236 คน อัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรในช่วง พ.ศ.2540-2550 ลดลงเฉลี่ยร้อยละ 2.46

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิ 4.2 อัตราการเปลี่ยนแปลงของประชากรของย่านตลาดพลู
จำแนกตามพื้นที่ปกครอง ปี พ.ศ. 2541 – 2551
(ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2553)

จากการศึกษาแผนภูมิ (แผนภูมิ 4.1) แสดงอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรของย่านตลาดพลูในแขวงบางชีเรือ และแขวงตลาดพลู เขตธนบุรี ตั้งแต่พ.ศ.2541-2551พบว่า ประชากรในพื้นที่ย่านตลาดพลูมีจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่องทุกปี โดยคิดเป็นการเปลี่ยนแปลงลดลงเฉลี่ยร้อยละ 2.20 ต่อปี ซึ่งจากการสืบค้นข้อมูลพบว่าที่ประชากรในพื้นที่ย่านตลาดพลูลดลง เนื่องมาจากการแบ่งแขวงใหม่ของเขตธนบุรี และเนื่องจากการมีฐานะที่ดีขึ้นของผู้คนดั้งเดิมภายในย่านที่มีความต้องการที่อยู่อาศัยใหม่ รวมทั้งปัจจัยของสภาพปัญหาภายในย่านตลาดพลูในปัจจุบันที่มีความแออัดหนาแน่นของผู้คนภายนอกพื้นที่ที่อพยพเข้ามาเช่าพื้นที่เพื่ออยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ผู้คนย่านตลาดพลูดั้งเดิมย้ายออกไปหาที่อยู่อาศัยใหม่ที่มีสภาพแวดล้อมที่ดี และสะดวกสบายกว่า

4.2.2 กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

สภาพปัจจุบันของย่านตลาดพลูได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก นอกจากตลาดน้ำในระดับพื้นที่ศึกษาไม่หลงเหลือแล้ว ตลาดบกในระดับเมืองที่เคยรุ่งเรืองในอดีตก็ได้ลดบทบาทลงเป็นตลาดระดับย่านหรือชุมชน กิจกรรมทางเศรษฐกิจในปัจจุบันขึ้นอยู่กับกิจกรรมการค้าและบริการเป็นหลัก ซึ่งได้แก่ร้านค้า ร้านอาหาร ธนาคาร และรับจ้างทั่วไป โดยส่วนใหญ่กิจกรรมการค้ามักจะรวมกลุ่มอยู่บริเวณริมถนนถนนเทอดไท เช่น ตลาดรัชดาภิเษก และพื้นที่กิจกรรมในตึกแถวอาคารร้านค้าบริเวณถนนเทอดไท ซึ่งบริเวณดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมใหม่ในรูปแบบของตลาดบกที่เกาะตัวตามแนวริมถนนสายหลัก สำหรับพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมเดิม(ตลาดพลู) ก็ได้ลดบทบาทลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากการสร้างสะพานยกระดับรัชดาภิเษกได้ตัดผ่านเข้ามาบริเวณศูนย์กลางของพื้นที่ ปัจจุบันบริเวณดังกล่าว

ได้กลายเป็นตลาดสดได้สะพานยกระดับรัชดาภิเษก ทั้งนี้สามารถจำแนกพื้นที่พาณิชย์กรรมตามพื้นที่ภายในย่านตลาดพลูได้ดังนี้

1) **บริเวณตลาดวัดกลาง** เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมการค้าของย่านตลาดพลู ตั้งอยู่บริเวณริมคลองบางหลวงภายในพื้นที่วัดจันทาราม มีลักษณะเป็นอาคารโรงเรือนตลาดสดแฝงลอยขนาดใหญ่รายล้อมด้วยกลุ่มอาคารพาณิชย์ ซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางการค้าพลูและตลาดน้ำที่สำคัญในอดีต ซึ่งปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนเป็นตลาดบกออย่างถาวร ขายสินค้าประเภทบริโภคทั้งอาหารสด อาหารแห้ง อาหารสำเร็จรูป ผัก และผักผลไม้มานานานชนิด ที่ยังคงมีผู้คนเข้ามาใช้บริการจับจ่ายซื้อของเป็นจำนวนมากในช่วงเวลาเช้า (ภาพ 4.7 ซ้าย)

ภาพ 4.7 บรรยากาศตลาดวัดกลางในตอนเช้า (ซ้าย) และตลาดสดรัชดาภิเษก (ขวา)
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2552)

2) **บริเวณตลาดรัชดาภิเษก** ตั้งอยู่ใต้สะพานยกระดับรัชดาภิเษก ซึ่งเป็นตลาดที่เกิดขึ้นมาใหม่ภายหลังการสร้างสะพานรัชดาภิเษกเพื่อทดแทนศูนย์กลางกิจกรรมการค้าตลาดพลูเดิมที่ถูกรื้อถอนออกไป มีลักษณะเป็นตลาดสดแฝงลอยและร้านขายอาหารตามสั่งและสำเร็จรูปต่างๆ ซึ่งไม่ค่อยเป็นที่นิยมนักเมื่อเปรียบเทียบกับตลาดวัดกลาง (ภาพ 4.7 ขวา)

3) **บริเวณถนนเทอดไท** มีลักษณะเป็นกลุ่มอาคารตึกแถวพาณิชย์กรรมเก่าและใหม่ที่ผสมผสานปะปนกันเกาะตัวอยู่ตามแนวถนนเทอดไท เป็นกลุ่มกิจกรรมการค้าและบริการที่รองรับการให้บริการทั้งในระดับชุมชนและย่าน ซึ่งกิจกรรมบางอย่างได้มีความสัมพันธ์กับลักษณะการสัญจรผ่านพื้นที่ที่มีการใช้ความเร็ว ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ง่ายและสะดวกสบายในรูปแบบการเดินทางเท้าและทางรถยนต์ จึงมีกิจกรรมการค้าที่มีรูปแบบผสมผสาน เช่น ร้านเฟอร์นิเจอร์ ร้านอาหาร ร้านซ่อมรถ บั๊มน้ำมัน ร้านขายเครื่องไหว้ ธนาคาร โรงรับจำนำ เป็นต้น (ภาพ 4.8 ซ้าย)

ภาพ 4.8 อาคารพาณิชย์กรรมบริเวณริมถนนเทอดไท (ซ้าย)
และร้านค้า ร้านอาหารบริเวณสถานีรถไฟตลาดพลู (ขวา)
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

4) **บริเวณสถานีรถไฟตลาดพลู** มีลักษณะเป็นกลุ่มอาคารพาณิชย์กรรมเก่า และร้านอาหารแผงลอยตั้งอยู่เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในช่วงเวลาตั้งแต่ 17.00 น. เป็นต้นไป ส่วนใหญ่เป็นร้านอาหารสำเร็จรูป อาหารตามสั่ง เป็นกลุ่มกิจกรรมการค้าที่รองรับผู้คนที่มาใช้บริการสถานีรถไฟตลาดพลู และรองรับนักเรียน คนทำงานในตอนเย็น ทั้งนี้จึงมีผู้คนภายนอกและผู้คนภายในย่านมาใช้บริการเป็นจำนวนมาก (ภาพ 4.8 ขวา)

ภาพ 4.9 ร้านขายเครื่องจักรสานและร้านขายยาแผนโบราณบริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน)
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

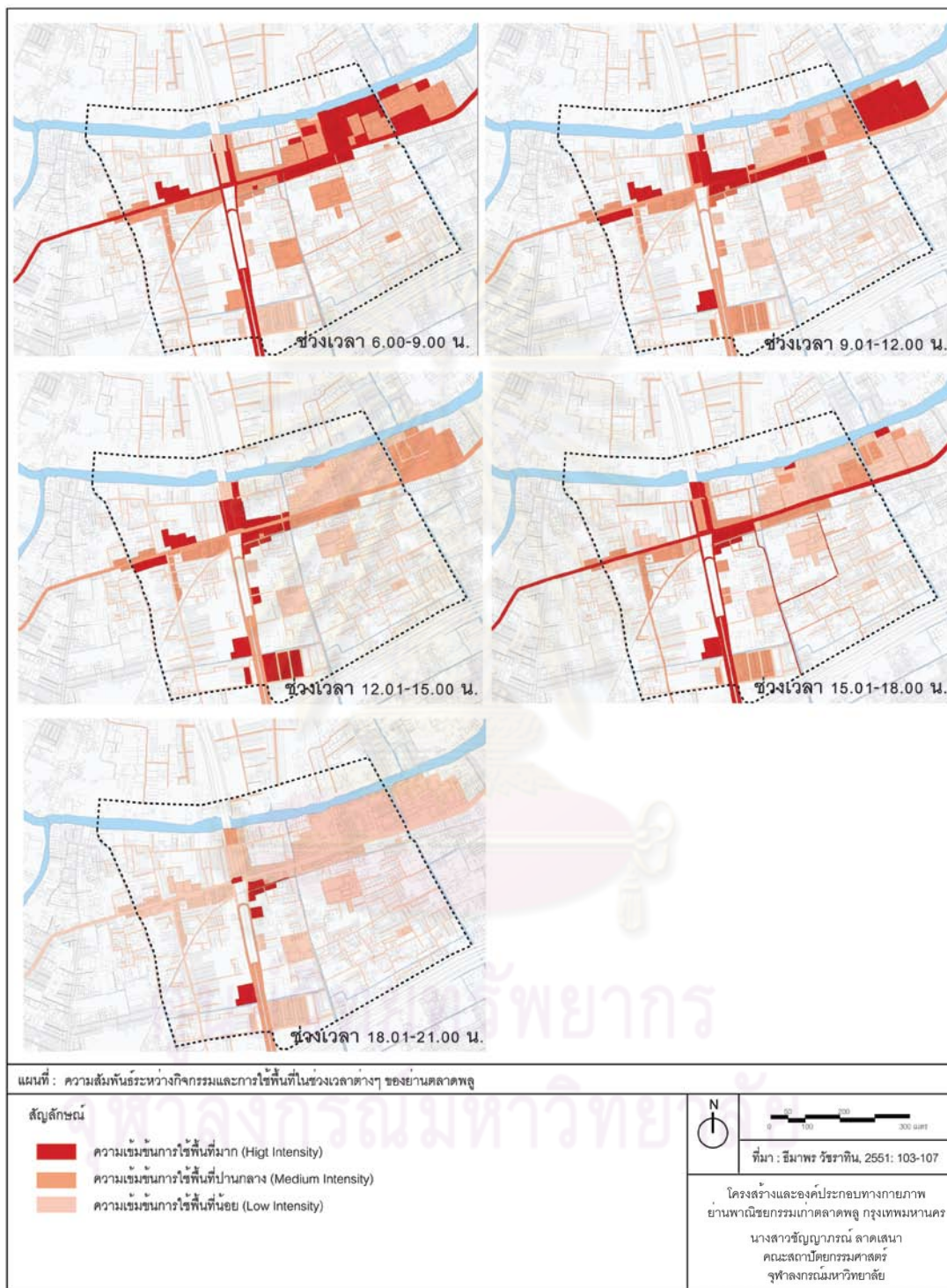
5) **บริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน)** มีลักษณะเป็นกลุ่มอาคารพาณิชย์กรรมเก่าและใหม่ผสมผสานกัน กิจกรรมการค้าส่วนใหม่เป็นกิจกรรมการค้าเก่าแก่ของย่าน บริการในระดับชุมชนหรือในกลุ่มละแวกบ้าน โดยส่วนใหญ่ร้านค้าเหล่านี้ใช้พื้นที่ด้านล่างของอาคารเป็นพื้นที่ค้าขาย และชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย จากการสำรวจพบว่า ตึกแถว หรืออาคารพาณิชย์เป็นที่ตั้งของร้านค้าหลายประเภท ได้แก่ ร้านอาหาร ร้านขายยาแผนโบราณ ร้านขายทอง ร้านเครื่องจักรสาน ร้านขายเครื่องใช้ประจำวัน เป็นต้น

เนื่องจากพื้นที่บริเวณดังกล่าว เป็นพื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมการค้าดั้งเดิม จึงทำให้ยังคงปรากฏกิจกรรมการค้าเดิม ที่ยังคงสะท้อนให้เห็นว่าบริเวณดังกล่าวเคยเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าที่สำคัญมาก่อน แต่เนื่องจากปัจจุบันถนนตลาดพลู(ทางใน) มีลักษณะแคบและอยู่ลึกเข้าไปจากถนนสายหลัก ทำให้การเข้าถึงโดยรถยนต์ไม่สะดวก จึงทำให้กิจกรรมการค้าบริเวณนี้ค่อนข้างซบเซา

จากการสำรวจภาคสนาม ทำให้ทราบถึงลักษณะเฉพาะของกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในย่านตลาดพลู ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้มีการผสมผสานกันระหว่างกิจกรรมการค้าดั้งเดิมกับกิจกรรมการค้าสมัยใหม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวเพื่อให้มีความสอดคล้องและตอบรับกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรจากน้ำสู่บก ที่สามารถปรับตัวและยังคงมีความหนาแน่นกิจกรรมการค้าเอาไว้ได้ เช่น ตลาดวัดกลาง ที่มีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมการค้ารูปแบบจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกได้อย่างต่อเนื่อง มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบสินค้าจากตลาดค้าส่งพลูเป็นตลาดอาหารสด และยังคงปรากฏรูปแบบกิจกรรมการค้าดั้งเดิมและการค้าที่เกิดขึ้นมาใหม่นั้นผสมผสานปะปนกันอยู่ภายในพื้นที่ และยังคงปรากฏกิจกรรมการค้าที่มีความเป็นเอกลักษณ์และมีความเฉพาะสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ธีมาพร วัชราทิน (2551) ได้ทำการศึกษาและสำรวจช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรมและพื้นที่ที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (แผนที่ 4.14) พบว่า ย่านตลาดพลู นั้นมีกิจกรรมที่มีความคึกคักตลอดทั้งวันทั้งช่วงกลางวันและกลางคืน โดยช่วงเวลาที่มีความคึกคักมากที่สุดจะเป็นช่วงเวลาเช้าโดยมีพื้นที่บริเวณตลาดวัดกลางเป็นศูนย์กลางกิจกรรมหลัก มีผู้คนเดินทางเข้ามาซื้อสินค้าภายในตลาดเป็นจำนวนมาก ทำให้การสัญจรโดยเฉพาะถนนเทอดไทด้านหน้าตลาดวัดกลางมีความหนาแน่นเป็นอย่างมาก สำหรับร้านค้าอื่นๆ ภายในย่านเริ่มมีการเปิดค้าขายมากขึ้น เช่น บริเวณซอยทำน้ำตลาดพลู หรือบริเวณด้านหลังสถานีรถไฟตลาดพลู เป็นต้น และตลาดค่อยๆ เริ่มวายลงไปเมื่อประมาณ 10.00 น. เป็นต้นไป และเริ่มคึกคักขึ้นมาอีกที่เมื่อเวลา 15.00 น. – 18.00 น. ที่เป็นช่วงเวลาโรงเรียนเลิกและเป็นเวลาเลิกงาน ทำให้ผู้คนที่เดินทางออกไปในช่วงเช้ากลับมากายภายในย่านมากขึ้น การสัญจรภายในและกิจกรรม การค้าขายเริ่มกลับมามีความคึกคัก อีกครั้ง โดยเฉพาะบริเวณด้านข้างสถานีรถไฟตลาดพลูและพื้นที่ด้านหน้าตลาดรัชดาภิเษกรวมถึงซอยทำน้ำตลาดพลู (ธีมาพร วัชราทิน, 2551: 101-102) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมทางการค้าที่มีมาตั้งแต่อดีตยังคงมีความสำคัญต่อพื้นที่ ทั้งจากการสร้างรายได้ให้กับพื้นที่รวมทั้งรองรับและให้บริการแก่ผู้คนภายในย่านและบริเวณโดยรอบอยู่จนถึงปัจจุบัน ถึงแม้กิจกรรมการค้าในปัจจุบันจะลดบทบาทลงจากอดีตและมีการเปลี่ยนแปลงทั้งการเกิดการค้ารูปแบบใหม่ เช่น ร้านสะดวกซื้อ และการเกิดย่านการค้าขนาดใหญ่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับย่านตลาดพลู เช่น ย่านวงเวียนใหญ่ หรือย่านท่าพระ เป็นต้น โดยเฉพาะการดำเนินโครงการก่อสร้างทางยกระดับรัชดาภิเษกที่ได้ทำลายพื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมการค้าย่านตลาดพลูที่สำคัญลง ส่งผลให้มีผู้ค้าย้ายออกนอกพื้นที่ไปเป็นจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ตามพื้นที่บางส่วน เช่น ตลาดวัดกลาง และบริเวณสถานีรถไฟตลาดพลู ก็ยังคงดำเนินกิจกรรมการค้าสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

แผนที่ 4.13 ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมและการใช้พื้นที่ที่หลากหลายเวลาของย่านตลาดพลู
(ที่มา : ชีมาพร วิชาทิน, 2551: 103-107)

4.2.2 กิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม

รูปแบบของกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตที่เคยมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับน้ำ กิจกรรมต่างๆที่มีความสัมพันธ์กับน้ำเริ่มลดน้อยลงตามลำดับเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรจากน้ำสู่บก กิจกรรมต่างๆ รวมทั้งการตั้งถิ่นฐานของผู้คนภายในย่านจึงเกิดขึ้นอยู่บนถนนมากขึ้น วัดซึ่งในอดีตเป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมของคนภายในย่านทั้งการพบปะกันในการร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีก็ได้ลดบทบาทลงไป ส่วนทางวัดก็ได้มีการจัดสรรพื้นที่บางส่วนภายในวัดให้เช่าสำหรับประชาชนปลูกบ้านเพื่ออาศัยและเพื่อประกอบกิจกรรมการค้า เช่น วัดอินทาราม วัดจันทาราม เป็นต้น ส่งผลทำให้ลักษณะทางกายภาพปัจจุบันภายในพื้นที่วัดและบริเวณโดยรอบเกิดความเปลี่ยนแปลงที่มีความหนาแน่นมากยิ่งขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมประเพณีภายในย่านตลาดพลูนั้นยังคงปรากฏให้เห็นอยู่และได้มีการปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องเหมาะสมกับรูปแบบสังคมสมัยใหม่มากขึ้น ซึ่งกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นจะมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะเชื้อชาติ ศาสนา เป็นส่วนใหญ่ โดยสามารถแบ่งลักษณะกิจกรรมได้ดังนี้

1) **กิจกรรมประจำวัน** เป็นกิจกรรมที่ผู้คน เป็นกิจกรรมที่ผู้คนปฏิบัติกันเป็นประจำในแต่ละวัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมเกิดขึ้นภายในละแวกบ้าน เช่น การทำบุญตักบาตร การพบปะพูดคุยสังสรรค์ การออกกำลังกาย และกิจกรรมนันทนาการต่างๆ ซึ่งพื้นที่กิจกรรมส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณพื้นที่สาธารณะริมแม่น้ำหน้าวัดต่างๆ ตลาด พื้นที่หน้าบ้าน ร้านอาหาร บริเวณลานนันทนาการใต้สะพานรัชดาภิเษกภายในย่านตลาดพลู เป็นต้น

ภาพ 4.10 พื้นที่บริเวณศาลาทำน่าน้ำวัดราชคฤห์ (ซ้าย) และบริเวณหน้าร้านค้าตลาดวัดกลาง (ขวา)
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

2) **กิจกรรมประจำปี** เป็นกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น พิธีกรรมการเซิมังกรและการเซิมังกร การเซิมังกร ประเพณีงานวัด วันลอยกระทง วันปราบดาภิเษกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ประเพณีชักพระ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่จะจัดที่ศาสนสถานต่างๆ และมีขบวนแห่ไปโดยรอบ ย่านตลาดพลู ซึ่งผู้คนสามารถมาร่วมชมขบวนแห่ได้บริเวณริมถนนต่างๆ เช่น ถนนเทอดไท ถนนเลียบบทางรถไฟ ถนนตลาดพลู หรือบริเวณพื้นที่สาธารณะริมน้ำภายในวัดต่างๆ เป็นต้น

ภาพ 4.11 บรรยากาศเชิดสิงโตบริเวณถนนเทอดไท (ซ้าย) และประเพณีชักพระ (ขวา)
(ที่มา : ประสงค์ จารุรัตนพงศ์, 2552)

จากการที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมประเพณีของย่านตลาดพลู เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้คนภายในหรือผู้คนภายนอกย่านเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งแต่ละกิจกรรมนั้นจะมีผู้คนเข้าร่วมมากน้อยแตกต่างกันตามลักษณะกิจกรรมและพื้นที่ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่ากิจกรรมต่างๆเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ย่านตลาดพลูมีความหลากหลายของผู้คน และเวลา ที่ส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูเป็นย่านพาณิชยกรรมเก่าที่ยังคงดำเนินกิจกรรมการค้า กิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นย่านพาณิชยกรรมเก่าได้เป็นอย่างดี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำย่านตลาดพลู (พ.ศ. 2325-2466)

จากการศึกษาในบทที่ผ่านมา ทำให้สามารถระบุช่วงพัฒนาการสำคัญของย่านตลาดพลูได้จากรูปแบบกิจกรรมการค้าที่มีการการสัญจรน้ำและสัญจรทางบก โดยเนื้อหาสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลัก ประกอบด้วย ส่วนแรก คือ การศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำ(ยุคตลาดน้ำ) และส่วนที่สอง คือ การศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบก (ยุคตลาดบก) ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีการศึกษา 4 ประเด็น ได้แก่ โครงข่ายการสัญจร ประโยชน์การใช้ที่ดินและอาคาร ลักษณะแปลงที่ดิน มวลอาคารและพื้นที่ว่าง

เนื้อหาบทนี้จึงเป็นส่วนแรกของการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ ของตลาดน้ำย่านตลาดพลู (พ.ศ. 2325 – 2466) ซึ่งข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์เป็นข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในอดีต และจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญโดยศึกษาแผนที่ประกอบการวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

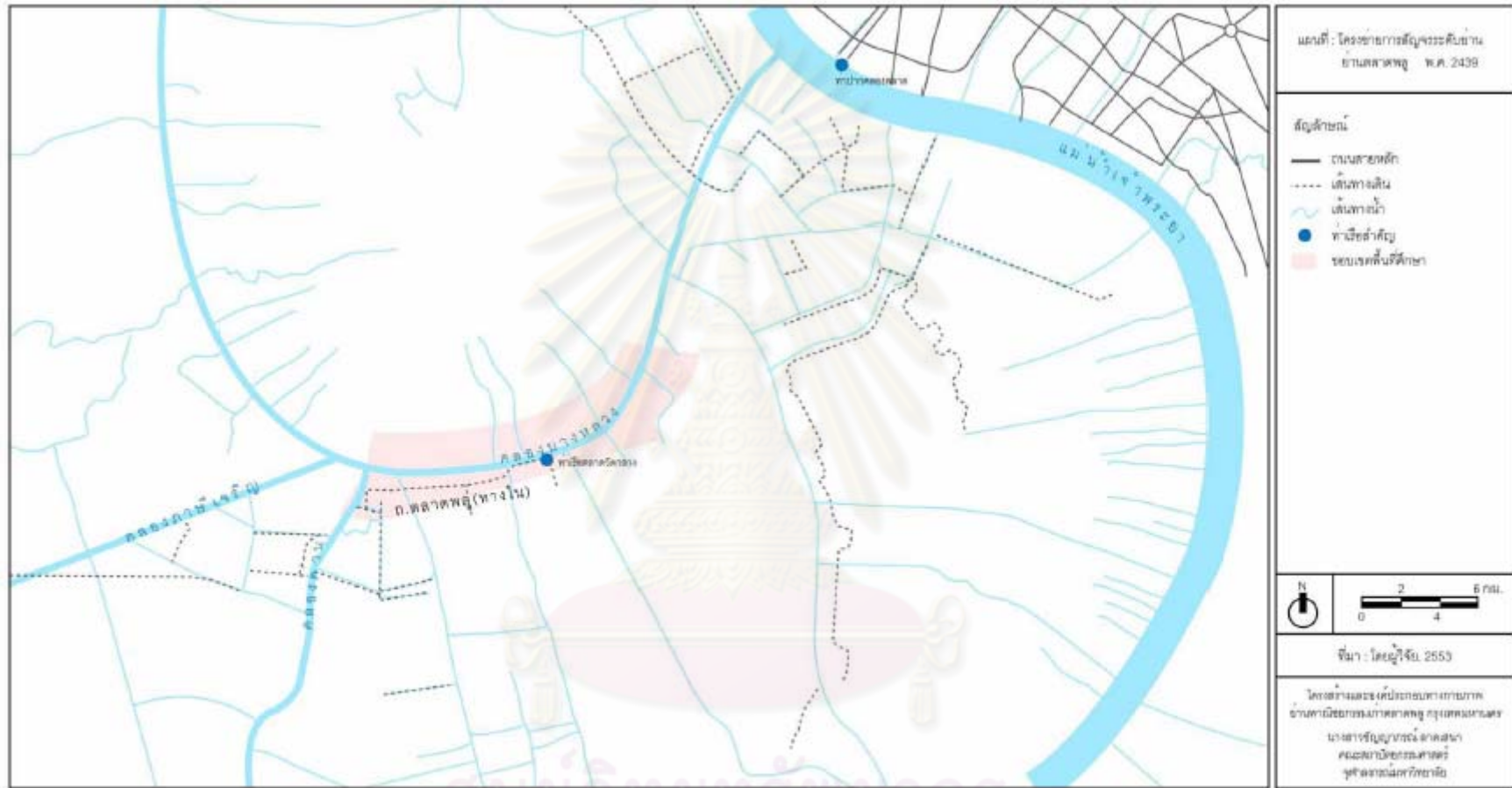

5.1 โครงข่ายการสัญจร

เนื่องจากย่านตลาดพลู เป็นย่านชุมชนที่ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวง ที่มีท่าเลที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมทางของคลองสำคัญ 3 สาย ได้แก่ คลองบางหลวง (คลองบางกอกใหญ่) คลองदान (คลองมหาชัย) และคลองภาษีเจริญ ซึ่งทำให้ย่านตลาดพลูสามารถเชื่อมต่อพื้นที่ฝั่งธนบุรีและพื้นที่เมืองทั้งจากทางทิศเหนือและตะวันตก เช่น ถนนพหลุ สุมทราศคร เป็นต้น โดยทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เชื่อมต่อกับ คลองदान กับคลองภาษีเจริญเชื่อมต่อไปออกแม่น้ำท่าจีนที่มหาชัยได้ ส่วนทางทิศเหนือเชื่อมต่อกับคลองบางกอกน้อยต่อกับคลองอ้อมน้อยวกออกมาที่แม่น้ำเจ้าพระยาได้ที่คลองอ้อมนนท์ ที่จังหวัดนนทบุรี และส่วนทางทิศตะวันออกสามารถออกสู่อ้อมแม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมต่อกับพื้นที่ฝั่งพระนครของกรุงเทพมหานครได้ จึงส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูมีศักยภาพสูงในการเป็นพื้นที่สัญจรผ่านระหว่างเมืองกรุงเทพมหานครกับเมืองรอบนอกด้วยเหตุนี้จึงทำให้ย่านตลาดพลูกลายเป็นชุมทางและทางผ่านที่สำคัญของฝั่งธนบุรี

การสัญจรเดินทางติดต่อกัน ในยุคนี้ได้อาศัยโครงข่ายการสัญจร ทางน้ำ เป็นหลัก ส่วนโครงข่ายการสัญจรทางบกมีเพียงเส้นทางเดินเท้าเล็กๆ เท่านั้น โดยหากเป็นการเดินทางในระยะทางไกลๆ เช่น ไปวัด ไปตลาดหรือไปบ้านเรือนใกล้เคียง หากต้องการเดินทางในระยะทางไกลๆ ก็จะใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง ซึ่งบ้านเรือนทุกหลังจะมีเรือเป็นของตนเองและมีท่าหน้าอุยริมน้ำหน้าบ้าน ท่าเรือที่เป็นท่าเรือสาธารณะส่วนมากจะเป็นท่าเรือของวัดต่างๆ ภายในย่าน และเนื่องจากบริเวณวัดราชคฤห์ วัดจันทารามและวัดอินทรากรมเป็นวัดที่อยู่ติดกัน ท่าเรือบริเวณวัดดังกล่าวจึงเปรียบเสมือนศูนย์กลางของย่านตลาดพลูที่พ่อค้าแม่ค้าชาวสวนมักจะทำเรือลำเลียงผลผลิตทางการเกษตรมาขายบริเวณท่าเรือหน้าวัดทั้งสามจนเกิดกิจกรรมการค้าในรูปแบบของตลาดน้ำขึ้น

จากการศึกษาแผนที่โครงข่ายการสัญจรของย่านตลาดพลูยุคตลาดน้ำ(แผนที่ 5.1-5.2) พบว่า ย่านตลาดพลูในยุคตลาดน้ำนี้มีคลองบางหลวง ซึ่งวางตัวในแนวตะวันตก - ตะวันออก เป็นเส้นทางสัญจรหลักในการเข้าถึงพื้นที่ในระดับเมือง โดยมีคลองสายรองจำนวน 8 คลอง ได้แก่ คลองบางสะแก คลองบางน้ำชน คลองลำเห่ร คลองต้นไทร คลองศาลเจ้า คลองโรงสี และคลองบางลำเจ็ยกน้อยวางตัวในแนวเหนือ-ใต้ ที่แยกตัวจากคลองบางหลวง รวมทั้งมี ลำประโดงต่างๆ เป็นโครงข่ายการสัญจรสาขาย่อยที่แยกออกจากคลองสายรองอีกต่อหนึ่ง โครงข่ายการสัญจรทางน้ำที่เกิดขึ้นจึงมีการเชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบโครงข่ายที่เกิดจาก “ระบบสวนยกร่อง” โดยมีลักษณะโครงข่ายสานกันในรูปแบบที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติผสมผสานกับรูปแบบตารางที่บิดเบี้ยวไปตามลักษณะสัณฐานของเมือง ส่งผลทำให้โครงข่ายการสัญจรทางน้ำในยุคนี้มีการเชื่อมโยงกันอย่างหนาแน่นและเป็นระบบสอดคล้องกับลักษณะโครงสร้างเชิงสัณฐานของเมืองได้อย่างเหมาะสม

แผนที่ 5.1 โครงการการสัญจรระดับย่านของย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2553)

ศูนย์วิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 5.2 โครงการขุดลอกย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2553)

ศูนย์วิจัยทรัพยากรน้ำ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

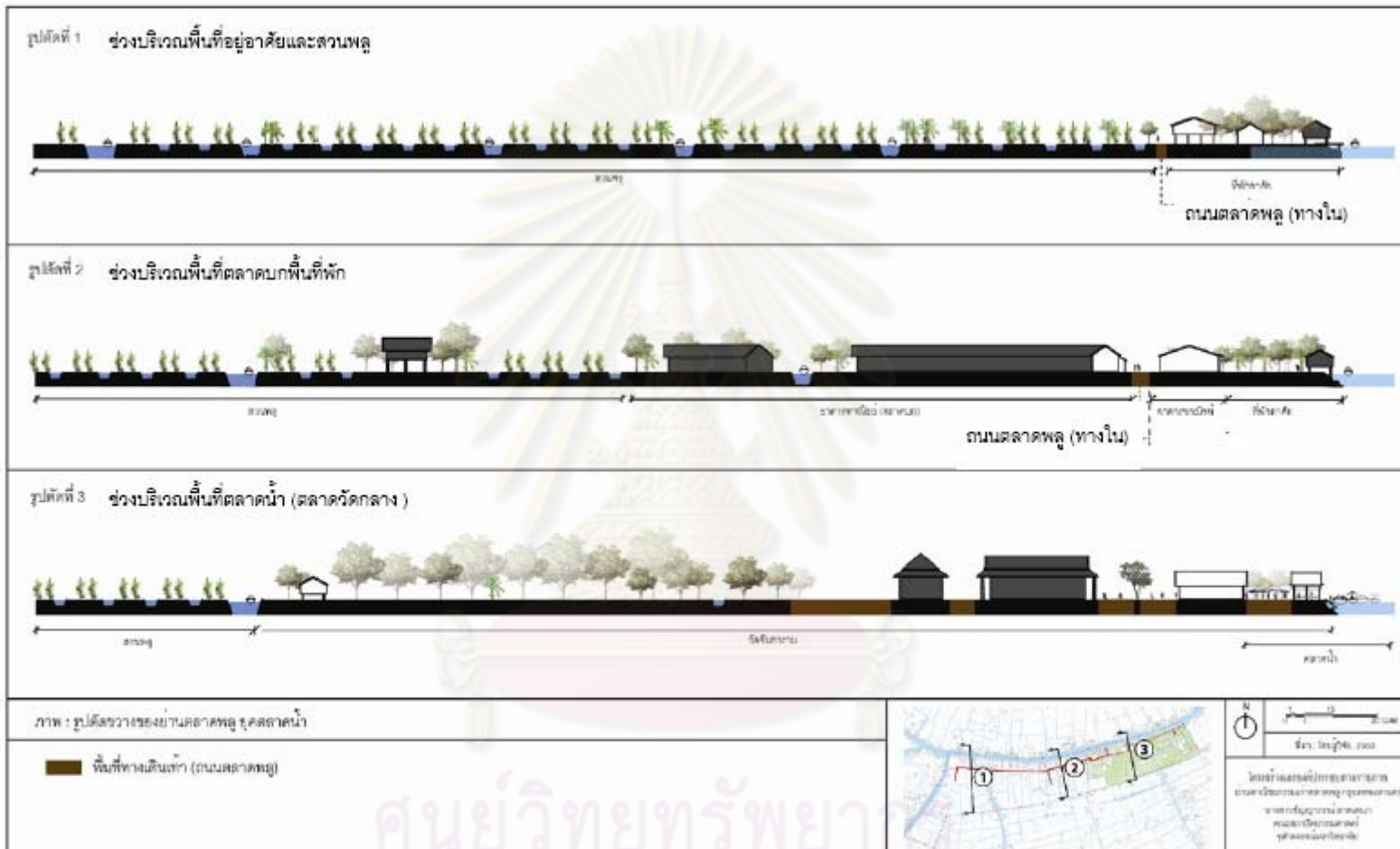

แผนที่ 5.3 ลักษณะตรอกและพื้นที่ว่างที่เชื่อมต่อกจากถนนตลาดพลู (ทางใหม่) พ.ศ. 2439

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2553)

ภาพ 5.1 รูปตัดตามขวางของย่านตลาดพลู ยุคตลาดน้ำ พ.ศ. 2439
 (ที่มา : จากการสันนิษฐานของผู้วิจัย, 2553)

โครงข่ายการสัญจรทางบกปรากฏเพียงเส้นทางเดิน ขนาดเล็กซึ่งมีลักษณะวางตัวตามแนว ยาว (Linear) ขนานไปกับแนวคลองบางหลวงตั้งแต่บริเวณปากคลองด่านจนถึงปากคลองบางน้ำจืด เพื่อเชื่อมต่อพื้นที่ภายในย่านเท่านั้น โดยเส้นทางนี้คือ “ถนนตลาดพลู” ในปัจจุบัน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ทางโน” ซึ่งนี่มีที่มาจากลักษณะทางกายภาพของที่ตั้ง โดยชาวบ้านจะเรียกคลองบางหลวงซึ่งเป็นคลอง สายหลักว่า “ทางน้ำ” ดังนั้นเส้นทางเดินที่ขนานแนวคลองที่อยู่ด้านหลังอาคารบ้านเรือนริมทางน้ำจึง เรียกว่า “ทางโน” โดยถนนดังกล่าวนี้ มีลักษณะโครงข่าย การสัญจรทางบก ในรูปแบบที่เกิดขึ้นเองตาม สันฐานของเมือง ที่มีลักษณะเป็นเส้นทางเดิน เข้า ไปตาม แนว ขอบเขต ด้านหลัง แปลงที่ดิน ของอาคาร บ้านเรือนบริเวณริมคลองบางหลวง ถนนตลาดพลู(ทางโน) ในช่วงพัฒนาการนี้จึงเป็นโครงข่ายการสัญจร ทางบกที่สำคัญในการใช้เชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆภายในย่านที่เข้าไว้ด้วยกัน นอกจากนี้ถนนตลาดพลู (ทางโน) ยังมีความสำคัญในลักษณะของการเป็นเส้นกำหนดขอบเขตของพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาด บกที่เชื่อมต่อกับพื้นที่วัดสุทัศน์น้ำอีกด้วย

จากการวิเคราะห์แผนที่ลักษณะเส้นทางและพื้นที่ว่างที่เชื่อมต่อกจากถนนตลาดพลู (ทางโน) (แผนที่ 5.3) และรูปตัดขวางของย่านตลาดพลูในยุคนี้ (ภาพ 5.1) พบว่า ถนนตลาดพลู(ทางโน) เป็นถนน แนวแกนหลักสำคัญในการเข้าถึงในระดับพื้นที่ภายในย่าน และมีตรอกหรือเส้นทางที่แตกแยกย่อยออก จากถนนตลาดพลู(ทางโน) เป็นถนนปลายตัน (Broken-gird structure) ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากลักษณะ สันฐานของเมืองที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมทำสวนพลู โดยเส้นทางบางช่วงของถนนตลาดพลู(ทางโน) นั้นมี รูปแบบขอบเขตที่ไม่แน่นอนจน กล่าวคือ แนวถนนจะหายไปเมื่อเชื่อมต่อกับพื้นที่ว่างสาธารณะ เช่นเมื่อ เชื่อมต่อกับพื้นที่สาธารณะบริเวณลานวัดริมคลองบางหลวงที่สามารถเชื่อมต่อกับท่าเรือและบริเวณที่มี กิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำได้

จากการวิเคราะห์โครงข่ายการสัญจรและการเข้าถึงทั้งทางน้ำและทางบกของย่านตลาดพลู สามารถสรุปได้ว่า ในช่วงพัฒนาการนี้มี ลักษณะโครงข่ายการสัญจรทางน้ำที่สานกันในรูปแบบ ที่เกิดขึ้น เองตามธรรมชาติ (organic) ผสมผสานกับรูปแบบตารางขนาดใหญ่ที่มีลักษณะบิดเบี้ยวตามสันฐานของ เมืองซึ่งเกิดจากโครงข่ายของแม่น้ำลำคลองและลำประโดงต่างๆ ซ้อนทับกับถนนตลาดพลู(ทางโน)ที่เป็น โครงข่ายการสัญจรทางบกที่มีลักษณะแบบตามยาวที่วางตัวขนานไปกับโครงข่ายการสัญจรทางน้ำสายหลัก นอกจากนี้ยังสังเกตพบว่า พื้นที่ว่างสาธารณะริมคลองบางหลวงบริเวณลานวัด ราชคฤห์ วัดจันทาราม และวัดอินทาราม เป็นพื้นที่ที่มีโครงข่ายการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ว่างสาธารณะที่มีศักยภาพสูงจาก โครงข่ายการสัญจรทางน้ำและทางบก ซึ่งบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทั้งทางเศรษฐกิจและ สังคมของย่านตลาดพลู โดยมีตลาดวัดกลาง (บริเวณท่าหน้าวัดจันทาราม)เป็นพื้นที่ศูนย์กลางของกิจกรรม การค้าในรูปแบบตลาดน้ำ และมีกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดบกขนาดเล็กต่อเนื่องจากบริเวณดังกล่าว เกาะตัวไปตามแนวถนนตลาดพลู(ทางโน) ทำให้บริเวณพื้นที่ดังกล่าวมีการกระจุกตัวของการใช้ประโยชน์ ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชยกรรม พื้นที่เป็นศูนย์กลางพาณิชยกรรมของย่านตลาดพลูในยุคนี้จึงตั้งอยู่

บนเส้นทางที่เป็นแนวแกนสำคัญของย่าน คือ บริเวณคลองบางหลวงที่เป็นโครงข่ายการสัญจรทางน้ำที่มีศักยภาพสูงในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ในระดับพื้นที่รวม โดยจะเห็นได้จากการเชื่อมต่อกับโครงข่ายการสัญจรทางน้ำสายหลักและสายรองต่างๆอย่างเป็นระบบ รองลงมาคือบริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) เป็นโครงข่ายการสัญจรทางบกที่มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ระดับภายในย่าน เนื่องมาจากสามารถเชื่อมต่อไปยังพื้นที่สาธารณะภายในย่านเข้าไว้ด้วยกันในลักษณะแนวยาว

5.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

จากการศึกษารรณกรรมของกาญจนาคพันธ์ หลวงเมือง และงานวิจัยของ พวงร้อย กล่อม เตี้ย และคณะ ประกอบแผนที่ พ.ศ. 2439 สามารถสันนิษฐานการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร(แผนที่ 5.4-5.5) ได้ว่าลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินยังไม่มีหลากหลายมากนัก โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมประเภททำสวนพลู พื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่พาณิชยกรรมส่วนมากจะเกาะตัวอยู่บริเวณริมคลองสายหลักและพื้นที่ริมถนนตลาดพลู (ทางใน) ซึ่งเป็นบริเวณที่มีโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะที่มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่สูงจากทางน้ำและทางบกทั้งในระดับพื้นที่รวมและพื้นที่ภายในย่าน ทั้งนี้สามารถสรุป รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารของย่านตลาดพลูในยุคตลาดน้ำ ซึ่งสามารถแบ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินได้ 6 ประเภท โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) **พาณิชยกรรม** การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้กระจุกตัวอยู่บริเวณแนวริมคลองบางหลวงและริมถนนตลาดพลู (ทางใน) ซึ่งสามารถแยกตามลักษณะของกิจกรรมการค้าได้ 2 รูปแบบคือ ตลาดน้ำและตลาดบก โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1) ตลาดน้ำ เป็นตลาดที่มีการค้าขายกันบนเรือ เกาะตัวอยู่บริเวณทำนน้ำหน้าวัดราชคฤห์ วัดจันทาราม วัดอินทารามและบริเวณปากคลองด้าน ซึ่งเกษตรกรหรือพ่อค้าแม่ค้าสามารถบรรทุกผลผลิตทางการเกษตรหรือสินค้าโดยใช้เรือเป็นพาหนะ ทั้งที่มาจากแม่น้ำลำคลองที่อยู่ลึกเข้าไปภายในพื้นที่และจากเมืองทางฝั่งตะวันตกและเหนือ เช่น มหาชัย แม่กลอง นนทบุรี เป็นต้น โดยมักจะบรรทุกเป็นปริมาณมาก เพื่อนำมาขายต่อ ย่านตลาดพลูใช้คนี่จึงมีบทบาทในการเป็นแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและกระจายสินค้าเข้าสู่พระนครไปยังตลาดน้ำคลองบางหลวง ตลาดปากคลองตลาด และตลาดท่าเตียน อีกทอดหนึ่ง บริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวงจึงกลายเป็นแหล่ง ชุมชุมของเรือทั้งเรือเร่และเรือแพจำนวนมาก (ภาพ 5.2) กิจกรรมการค้า มีลักษณะเป็นตลาดเช้าประจำ ที่มีรูปแบบการค้าทั้ง ขายส่งและขายปลีก โดยปรากฏศูนย์กลาง กิจกรรม การค้าขายที่ชัดเจนบริเวณทำนน้ำวัดจันทาราม ที่มีชื่อเรียกว่า “ตลาดวัดกลาง” ซึ่งมีลักษณะกิจกรรมการค้าในรูปแบบมีผู้ซื้อผู้ขายบางส่วนอยู่บนบก โดยในระยะแรกใช้บริเวณหน้าโรงทิม และลานด้านหน้าวัดเป็นพื้นที่ค้าขาย กิจกรรมการค้าขายมักจะเป็นเวลาเช้า ทั่วไป

* โรงทิม (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542) หมายถึง โรงสำหรับตั้งหรือเก็บศพ

จนถึงสายตลาดจึงวาย นอกจากจะขายทั้งของสด ของแห้ง ตลอดจนสินค้าอุปโภคบริโภคทั่วไปแล้วยังเป็นแหล่งค้าส่งผลไม้โดยเฉพาะที่สำคัญซึ่งเป็นที่มาของชื่อย่านตลาดพลู ที่มีบทบาทเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจหลักของย่านตลาดพลู ต่อมาเมื่อกิจการการค้าเติบโตขึ้นวัดจึงมีการรื้อโรงทิม ออกสร้างเป็นแผงขายของและร้านค้าถาวรขึ้นตามลำดับ

1.2) ตลาดบก เป็นตลาดประจำที่มีการค้าขายบนบก ซึ่งในยุคนี้ยังคงเป็นตลาดบกขนาดเล็กและมีบทบาทด้อยกว่าตลาดน้ำ เนื่องจากการสัญจรทางบกในยุคนี้ยังคงเป็นทางสัญจรรองจากน้ำอยู่ มีกิจกรรมการค้าต่อเนื่องกับตลาดน้ำบริเวณตลาดวัดกลาง ตั้งอยู่บริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน) ทั้งสองฝั่ง ตั้งแต่บริเวณปากคลองบางน้ำจืด ไปจนถึงปากคลองบางสะแก โดยมีชื่อเรียก พื้นที่การค้าบริเวณนี้ว่า “ตลาดพลู” ซึ่งตลาดนี้เกิดจากการคลี่คลายของตลาดน้ำที่อยู่บริเวณวัดราชคฤห์ ตลาดวัดกลางและวัดอินทาราม สันนิษฐานว่าเกิดจากการที่กลุ่ม พ่อค้าแม่ค้ามีความต้องการหาแหล่งจำหน่ายสินค้าประจำบนบกและต้องการเก็บรักษาสินค้าไว้โดยไม่ต้องเดินทางทางเรือมาขายเป็นประจำ ลักษณะของตลาดเป็นเรือนแถวไม้และโรงซัดตะกั่ววางตัวขนานไปกับแนวถนนตลาดพลู ซึ่งปรากฏหลักฐานชัดเจนในบัญชีสารบาญสำหรับเจ้าพนักงานไปรษณีย์ พ.ศ. 2426 พบว่าตลาดพลูมีโรงซัดตะกั่วทั้งหมด 49 โรง ขายอาหารสด ของเค็ม กระดาศ ไบชา ฝิ่น สุรา และโรงรับจำนำ ซึ่งร้านค้าส่วนใหญ่เป็นของชาวจีน (พวงร้อย กล่อมเอียง และคณะ, 2547: 42, 73, 99)

ภาพ 5.2 : ตลาดน้ำบริเวณปากคลองด่านในสมัยอดีต
(ที่มา : กาญจนาคพันธุ์, 2540: 16 และ เทพชู ทับทอง, 2539: 54)

2) **ที่พักอาศัย** การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้มักจะเกาะตัวไปตามแนวเส้นทางน้ำเป็นหลัก มีความหนาแน่นของการใช้พื้นที่ค่อนข้างเบาบาง โดยเกาะกลุ่มหนาแน่นบริเวณโดยรอบๆ บริเวณแนวริมคลองฝั่งทิศใต้ (แขวงตลาดพลู และแขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรีปัจจุบัน) และถนนตลาดพลู(ทางใน) และกระจายตัวออกไปตามแนวคลองซอยต่างๆ เนื่องจากอาชีพหลักของ ผู้คนภายในย่านยังคงเป็นเกษตรกรรมอยู่ ลักษณะอาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารไม้ยกพื้นสูง หันหน้าเข้าหาน้ำ เพื่อเอื้อให้สะดวกต่อ

การเข้าถึงทางน้ำ ส่วนพื้นที่หลังบ้านเป็นพื้นที่เกษตรกรรม (ประเภทสวนพุ่มและผลไม้) ทั้งนี้ที่พักอาศัยในย่านตลาดพลูในยุคตลาดน้ำสามารถแยกออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

2.1) ที่พักอาศัยของข้าราชการขุนนาง พบว่า บริเวณย่านตลาดพลูปรากฏการตั้งถิ่นฐานของข้าราชการขุนนางชั้นผู้น้อยอยู่บริเวณ แนวถนนตลาดพลู(ทางใน) เช่น เจ้าแบน นายจ่ายวด ขุนแผ้ว ภูวดล ขุนภักดีวิจารณ์ เป็นต้น ส่วนขุนนางชั้นผู้ใหญ่ส่วนมากพบว่า มีการตั้งถิ่นฐานอยู่นอกแนวนิเวศปากคลองบางหลวงและริมคลองบางหลวงฝั่งทิศเหนือของย่านตลาดพลู รวมทั้งบริเวณปากคลองด้าน เช่น บ้านพระยาราชภักดี บ้านพระยาประชาชีพ บ้านพระยาพิพัฒโกษา บ้านพระยาฤทธิรงค์ธรมเขต (ภาพ 5.3) เป็นต้น บ้านเรือนข้าราชการขุนนางส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นเรือนไทยโบราณใต้ถุนสูง สร้างด้วยไม้ ซึ่งในระยะเวลาต่อมาได้เปลี่ยนเป็นหลังคาบ้านหยากหรือทรงมะลิลา อาจเป็นตึกสองชั้นหรือครึ่งตึกครึ่งไม้ มีบริเวณบ้านค่อนข้างกว้างขวางกว่าบ้านเรือนของประชาชน (พวงร้อย กล่อมเอียง และคณะ, 2547: 71-75)

ภาพ 5.3 : บ้านพระยาฤทธิรงค์ธรมเขตในปัจจุบัน
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

2.2) ที่พักอาศัยของประชาชนทั่วไป พบว่า บริเวณริมคลองบางหลวง และคลองด้าน จะเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวไทย ชาวจีน และชาวมอญ ส่วนชาวมุสลิมจะตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนอยู่ลึกเข้าไปด้านในจากแนวคลองบางหลวง ผู้คนส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำสวนพุ่มและมีค้าขายบ้างเล็กน้อย บริเวณริมคลองบางหลวงทั้งสองฝั่งมีบ้านเรือนและเรือนแพเกาะกลุ่มกันอยู่หนาแน่น ส่วนพื้นที่ที่ห่างจากคลองบางหลวงออกไปมักจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ลักษณะทางกายภาพของบ้านเรือนริมน้ำในยุคนี้ เช่น เรือมีลักษณะเป็นบ้านประเภทลอยน้ำ เรือนแพ เรือนยกใต้ถุนสูง เป็นต้น (ภาพ 5.4)

แผนที่ 5.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439

(ที่มา : จากการสันนิษฐานของผู้วิจัย, 2553)

แผนที่ 5.5 : การใช้ประโยชน์อาคารย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439

(ที่มา : จากการสันนิษฐานของผู้วิจัย, 2553)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพ 5.4 : ลักษณะเรือนแพ (ซ้าย)และเรือเอี่ยมจุ่นในสมัยอดีต (ขวา)
(ที่มา : หอสมุดแห่งชาติ)

3) **สถาบันราชการ** พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้มีการเกาะกลุ่มรวมตัวกันอยู่บริเวณพื้นที่หน้าวัดราชคฤห์ริมคลองบางหลวง ได้แก่ ที่ว่าการอำเภอบางยี่เรือ โรงพักที่ 47 (สถานีตำรวจนครบาล) รวมทั้งที่ทำการไปรษณีย์ที่ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวงบริเวณปากคลองบางน้ำจืด

4) **สถาบันศาสนา** ซึ่งประกอบไปด้วย วัด มัสยิด และศาลเจ้า ที่มีความสำคัญในการเป็นศูนย์กลางชุมชนของผู้คนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ทั้งไทย มอญ มุสลิมและจีน ซึ่งสถาบันศาสนาต่างๆเหล่านี้สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่เรียงรายตลอดเส้นทางน้ำสายหลัก โดยเฉพาะฝั่งทิศใต้ของแนวคลองบางหลวง ที่มีการกระจุกตัวกันมากเป็นพิเศษ ได้แก่ วัดเวฬุราชินี วัดอินทาราม วัดจันทาราม วัดราชคฤห์ และศาลเจ้าตึกดิน โดยสังเกตพบว่าสภาพกายภาพของสถาบันศาสนาเหล่านี้มักจะเป็นพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่มาก โดยพื้นที่ภายในจะมีการแบ่งสัดส่วนการใช้พื้นที่ใช้สอยภายในอย่างชัดเจน และมีแนวเขตกั้นระหว่างวัดกับชุมชนซึ่งเป็นลักษณะแนวคูคลองและรั้วล้อมรอบ การติดต่อกันระหว่างวัดกับชุมชนในระยะทางใกล้ๆส่วนใหญ่จะใช้ถนนตลาดพลู (ทางใน) ส่วนพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลออกไปจะใช้โครงข่ายการสัญจรทางน้ำเป็นหลักในการเข้าถึงพื้นที่ ทั้งนี้ นอกจากสถาบันทางศาสนาจะเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนาและสังคมของชุมชนและยังมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมเศรษฐกิจอีกด้วย โดยจะใช้พื้นที่ริมหน้าบริเวณหน้าวัด ราชคฤห์ วัดจันทาราม และวัดอินทาราม ในการประกอบกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำ และมีถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นโครงข่ายการสัญจรทางบกสายหลักในการเชื่อมโยงกิจกรรมดังกล่าวเข้ากับตลาดบกริมถนนตลาดพลูและพื้นที่ชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

5) **เกษตรกรรม** พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้มีสัดส่วนมากที่สุดในย่านตลาดพลู ซึ่งส่วนมากเป็นพื้นที่เกษตรกรรมประเภททำสวนพลูและสวนผลไม้ โดยทำเป็นระบบสวนยกร่อง พื้นที่ฝั่งทิศใต้ของคลองบางหลวงหลังวัดราชคฤห์ วัดจันทาราม และวัดอินทาราม ซึ่งกิน พื้นที่บริเวณจากปากคลองด้านมาจ อดพื้นที่ตลาดพลูจนถึงวัดอัมพรสวรรค์เป็นพื้นที่ปลูกพลูทั้งหมด ส่วนบริเวณพื้นที่ฝั่งทิศ

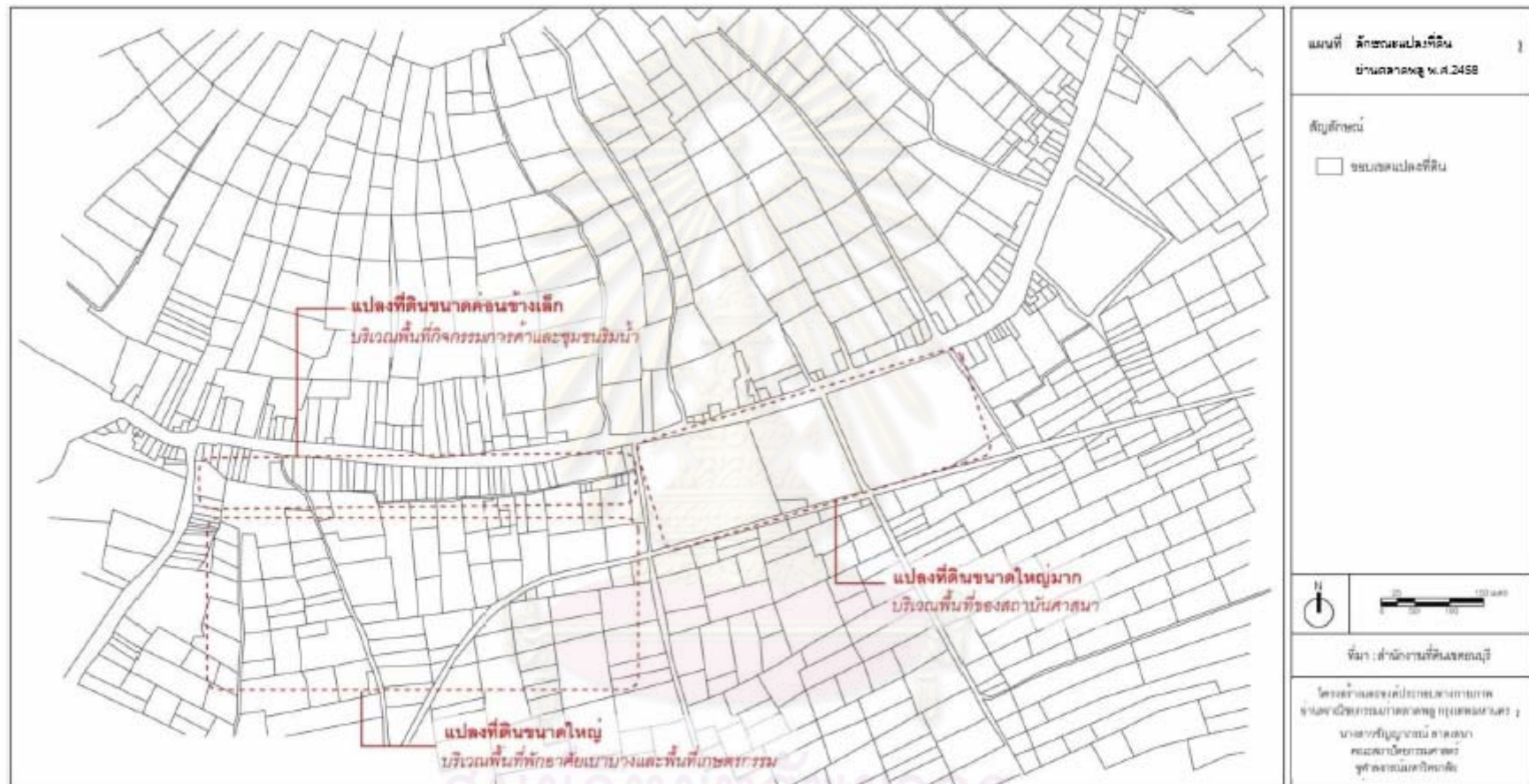
เหนือของคลองบางหลวงฝั่งตรงข้ามตลาดพลูส่วนใหญ่เป็นการปลูกสวนผลไม้ยืนต้น เช่น สวนทุเรียน สวนกระท้อน เป็นต้น

6) **อุตสาหกรรมและคลังสินค้า** รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้พบบางประปราย บริเวณฝั่งทิศเหนือของริมคลองบางหลวง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมและสถานประกอบการขนาดเล็ก เช่น โรงสี โรงถ่าน โรงเลื่อยจักร โรงคานเรือ เป็นต้น

จากการศึกษาแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร (แผนที่ 5.4-5.5) พบว่า มีการกระจุกตัวของการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารประเภทต่างๆ ได้แก่ ตลาด ชุมชนที่พักอาศัย บ้านขุนนาง สถาบันทางศาสนา สถานที่ราชการ และโรงงานอุตสาหกรรมและคลังสินค้า ล้วนเกาะตัวอยู่ตามแนวคลองบางหลวงฝั่งทิศใต้ เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีศักยภาพสูงในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่จากทางน้ำได้ในระดับพื้นที่รวมและจากทางบก โดยมีถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นถนนแนวแกนสายหลักในการเชื่อมโยงพื้นที่ส่วนต่างๆดังกล่าวรวมทั้งพื้นที่สวนพลูภายในย่านเข้าไว้ด้วยกัน โดยมีการวางตัวไปตามแนวยาวของโครงข่ายคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่บิดเบี้ยวไปตามสัณฐานเมือง โดยมี วัดอินทาราม วัดจันทาราม และวัดราชคฤห์ ที่เรียงตัวติดกันเป็นพื้นที่ศูนย์กลางย่านทั้งในการประกอบกิจกรรมทางสังคม(ทางศาสนา)และยังเป็นพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของย่านที่สำคัญอีกด้วย จากการที่กิจกรรมการค้าในช่วงพัฒนาการนี้เป็นรูปแบบตลาดน้ำ ที่มีลักษณะเป็นกิจกรรมการค้าแบบชั่วคราวในบางช่วงเวลาจึงไม่ปรากฏการณ์ใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารถาวรภายในพื้นที่ แต่สามารถพบการกระจุกตัวอย่างหนาแน่นของใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีลักษณะแบบผสมผสานทั้งพาณิชย์กรรม ที่พักอาศัย สถาบันราชการ และสถาบันศาสนา โดยมีถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่เป็นถนนแนวแกนหลักของย่านที่สามารถเชื่อมต่อไปพื้นที่ริมน้ำบริเวณลานวัดทั้งสามที่เรียงตัวติดกันได้อย่างต่อเนื่อง

5.3 ลักษณะแปลงที่ดิน

จากการศึกษาผัง ระวัง แปลงที่ดินบริเวณย่านตลาดพลู พ.ศ.2458 (แผนที่ 5.6) ร่วมกับแผนที่ย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439 พบว่า ลักษณะและรูปร่างแปลงที่ดินเกิดจากรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ ที่มักจะตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณริมน้ำ เนื่องจากต้องใช้น้ำในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการสัญจร ลักษณะรูปร่างและขนาดแปลงที่ดินจึงมีความสัมพันธ์กับโครงข่ายเส้นทางน้ำที่เกิดจากลักษณะสัณฐานของเมืองและระบบสวนยกร่องที่มีลักษณะเป็นร่องน้ำล้อมรอบพื้นที่สวน ที่เป็นตัวแบ่งเขตแปลงที่ดินต่างๆออกจากกันตามธรรมชาติ โดยลักษณะแปลงที่ดินจะมีการเปิดพื้นที่และเส้นทางเข้าสู่เส้นทางน้ำ สายหลัก ได้แก่ คลองบางหลวง คลองด่าน และคลองซอยต่างๆ เพื่อใช้เป็นเส้นทางในการเข้าถึงพื้นที่และเพื่อผันน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง ทำให้การขยายตัวของย่านตลาดพลูมีลักษณะ เป็นรูปแบบแนวยาวตามแม่น้ำลำคลองโดยมีคลองบางหลวงเป็นแนวแกนหลัก จากการศึกษาผังแปลงที่ดินสามารถจำแนกได้ 3 ประเภทตามขนาดได้ดังนี้

แผนที่ 5.6 ลักษณะแปลงที่ดินของย่านตลาดพลู พ.ศ.2458

(ที่มา : สำนักงานที่ดินเขตธนบุรี)

1) **ลักษณะแปลงที่ดินที่มีขนาดค่อนข้างเล็ก** มีขนาดแปลงที่ดินน้อยกว่า 1 ไร่ แต่โดยเฉลี่ยมีขนาดประมาณ 125 ตารางเมตร มีลักษณะ วางตัวตั้งฉากกับแนวคลองบางหลวง คลองด่าน และ คลองซอยต่างๆ ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะแปลงที่ดินประเภทนี้ได้ตามการใช้ประโยชน์ที่ดิน เป็นบริเวณได้ ดังนี้

1.1) บริเวณพื้นที่กิจกรรมการค้า มีรูปทรงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีลักษณะหน้าแคบ วางตัวตั้งฉากกับแนวท่อน้ำ มีการเข้าถึงพื้นที่ได้ทั้ง จากท่อน้ำและทางบก เพื่อทำให้เกิดการสัญจรของคนภายในพื้นที่ได้อย่างสะดวก รวมทั้งเพื่อเพิ่มพื้นที่ในการเข้าถึงที่เชื่อมต่อกิจกรรมการค้าบริเวณพื้นที่ริมน้ำของคลองบางหลวงและบริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน) โดยลักษณะแปลงที่ดินดังกล่าวนี้ปรากฏชัดเจนเฉพาะบริเวณริมคลองบางหลวงฝั่งทิศใต้ตั้งแต่บริเวณคลองบางน้ำจืดจนถึงบริเวณปากคลองด่าน ที่มีลักษณะ แตกต่างจากพื้นที่บริเวณอื่นโดยรอบ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะการใช้ที่ดินอย่างหนาแน่น บริเวณพื้นที่ริมน้ำสายหลัก ทั้งนี้ยังปรากฏแนวการแบ่งแปลงที่ดินด้วยเส้นทางเดินเท้า ถนนตลาดพลู(ทางใน) ตลอดแนวที่วางตัวขนานกับแนวคลองบางหลวง สิ่งเหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้ถึงลักษณะของพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมที่มีการแบ่งซอยแปลงที่ดินขนาดย่อย เพื่อกิจกรรมการค้าและการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม ซึ่งตอบรับกับศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ที่ดีที่สุดทั้งจากท่อน้ำและทางบก ที่เอื้อให้เกิดการสัญจรของคนในย่านได้อย่างสะดวกและสอดคล้องกับลักษณะของชุมชนการค้าริมน้ำได้อย่างชัดเจน

1.2 บริเวณพื้นที่ชุมชนริมน้ำ มีลักษณะแปลงที่ดินเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกลาง ลักษณะหน้าแคบ วางตัวตั้งฉากกับแนวท่อน้ำ สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้จากท่อน้ำเป็นหลัก แสดงให้เห็นถึงลักษณะการใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยบริเวณพื้นที่ริมน้ำสายหลักและสายรอง เช่น บริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวง คลองด่าน และคลองซอยต่างๆ

2) **ลักษณะแปลงที่ดินที่มีขนาดใหญ่** มีขนาดแปลงที่ดินมากกว่า 2 ไร่ แต่ไม่เกิน 15 ไร่ คือ บริเวณพื้นที่พักอาศัยเบาบางและพื้นที่เกษตรกรรม รูปแบบส่วนใหญ่เป็นลักษณะกึ่งสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่บิดเบี้ยวไปตามลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ริมน้ำ ขนาดแปลงที่ดินค่อนข้างใหญ่เนื่องมาจากปัจจัยทางสังคม (สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม) ที่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและกิจการที่ต้องพึ่งพาน้ำเป็นหลัก ทำให้รูปแบบลักษณะแปลงที่ดินเกษตรกรรมส่วนใหญ่ที่อยู่ริมน้ำมีลักษณะหน้าแคบเพื่อเพิ่มพื้นที่ในการเข้าถึงและเพื่อการผันน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตรได้อย่างสะดวก

3) **ลักษณะแปลงที่ดินที่มีขนาดใหญ่มาก** มีขนาดแปลงที่ดินมากกว่า 15 ไร่ ส่วนมากเป็นพื้นที่ของสถานศึกษา ซึ่งมีลักษณะแปลงที่ดินรูปกึ่งสี่เหลี่ยมหรือหลายเหลี่ยมขนาดใหญ่ตั้งฉากกับแนวคลองสายหลักทั้งคลองบางหลวงและคลองด่าน โดยวัดส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณแนวคลองบางหลวงทางฝั่งทิศใต้ ทั้งนี้ปรากฏลักษณะแปลงที่ดินของวัดขนาดใหญ่เรียงตัวติดต่อกัน 3 วัด ได้แก่ วัดราชคฤห์ วัดจันทาราม และวัดอินทาราม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณทั้งสามวัดนี้เป็นศูนย์กลางของย่านตลาด

พลู

จากการศึกษา ลักษณะแปลงที่ดินของย่านตลาดพลู (แผนที่ 5.6) พบว่า ขนาดแปลงที่ดินของย่านตลาดพลูมีความสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ซึ่งสามารถบ่งชี้ให้เห็นว่า ลักษณะแปลงที่ดินที่ปรากฏนั้นมีอิทธิพลจากลักษณะทางภูมิประเทศของโครงสร้างเชิงสัณฐานของย่านตลาดพลูที่มีคลองสายหลักและคลองซอยต่างๆ เชื่อมโยงกันอย่างเป็นโครงข่าย ลักษณะแปลงที่ดินที่เกิดขึ้นจึงมีความเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ชุมชนริมน้ำ มีการแบ่งแปลงที่ดินโดยใช้แนวลำคลองและลำประโดงเป็นการแบ่งเขตพื้นที่ทางธรรมชาติ จากลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำที่มักจะทำบ้านเรือนติดริมแม่น้ำลำคลอง ทำให้ ลักษณะแปลงที่ดิน ประเภทที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรม มีลักษณะแปลงที่ดินหน้าแคบวางตัวตั้งฉากกับแนวทางน้ำโดยมีลักษณะ เกาะตัวตามแนวริมคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน) อย่างชัดเจน เพื่อเป็นการเปิดพื้นที่และเส้นทางเข้าออกสู่เส้นทางน้ำให้ได้มากที่สุดและเพื่อผันน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรม ทั้งนี้สังเกตได้ว่าลักษณะแปลงที่ดินบริเวณฝั่งคลองบางหลวงทางทิศใต้ มีการแบ่งซอยแปลงที่ดินขนาดเล็ก หน้าแคบและมีความยาวของแปลงที่ดินมีขนาดใกล้เคียงกันเป็นพิเศษจากบริเวณพื้นที่อื่นๆที่เรียงตัวเป็นแนวเดียวกันขนานตามแนวถนนตลาดพลู(ทางใน) เพื่อตอบรับกับความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินให้คุ้มค่าและสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่สูงทั้งในระดับพื้นที่รวมและพื้นที่ภายในย่าน ลักษณะแปลงที่ดินบริเวณนี้จึงมีลักษณะแตกต่างจากพื้นที่บริเวณอื่นๆโดยรอบอย่างชัดเจน

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) นอกจากปรากฏแปลงที่ดินที่มีขนาดเล็กค่อนข้างเล็กที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมกิจกรรมการค้าในยุคนี้แล้ว ยังปรากฏขนาดแปลงที่ดินขนาดใหญ่ที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมทำสวนพลูและสามารถเชื่อมต่อไปยังแปลงที่ดินขนาดใหญ่ซึ่งเป็นที่ดินของศาสนสถานได้อย่างต่อเนื่องอีกด้วย จึงกล่าวได้ว่าพื้นที่บริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นบริเวณที่มีการผสมผสานการของขนาดแปลงที่ดินที่มีความหลากหลาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าถนนดังกล่าวมีความสำคัญในการเชื่อมโยงพื้นที่ที่มีลักษณะการใช้ประโยชน์ทั้ง พื้นที่พักอาศัย พื้นที่พาณิชยกรรม พื้นที่เกษตรกรรม และพื้นที่สถาบันศาสนาเข้าไว้ด้วยกันอย่างชัดเจน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.4 มวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง

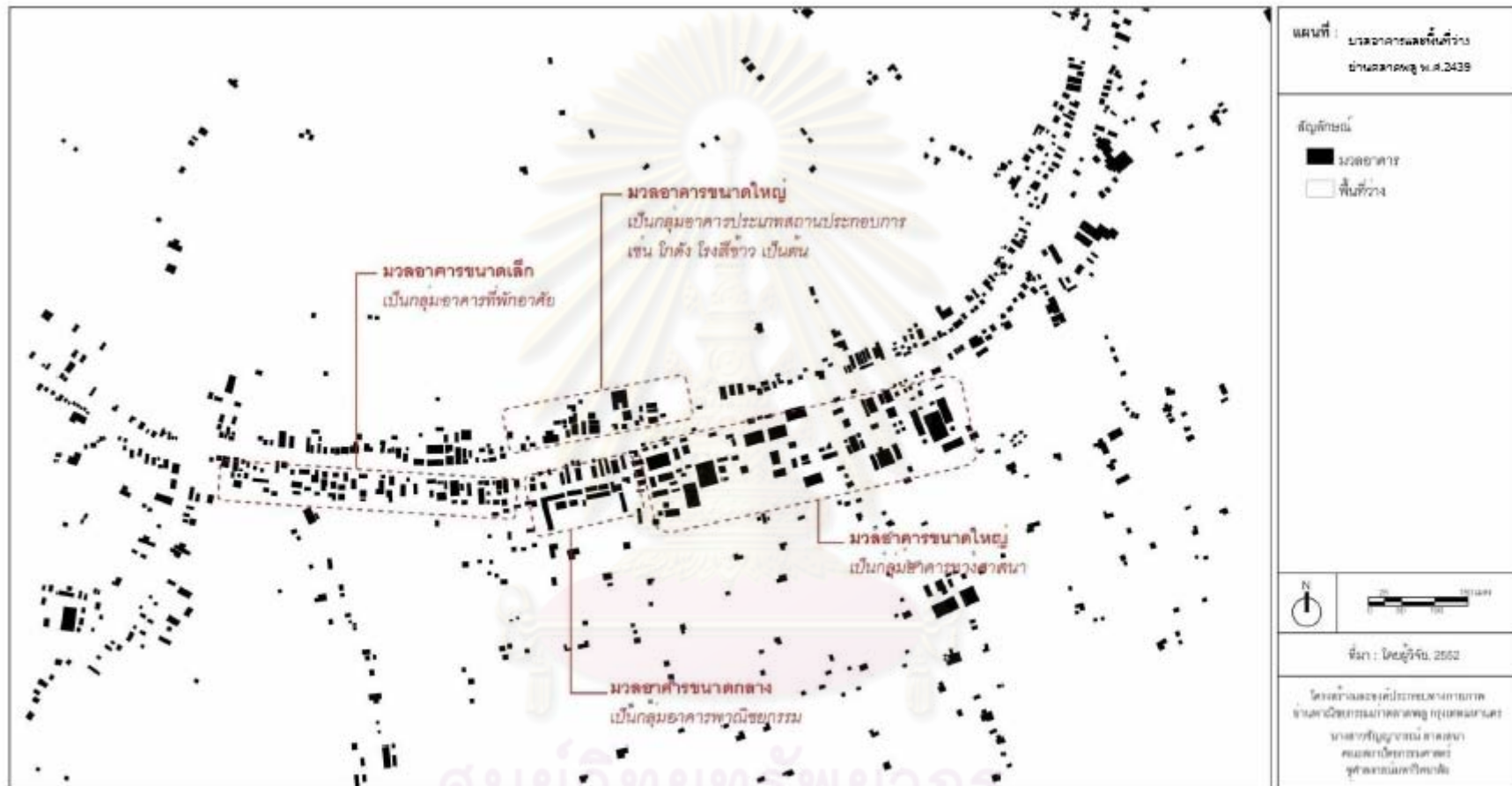
จากการศึกษามวลอาคารต่อพื้นที่ว่างย่านตลาดพลู (แผนที่ 5.7) เพื่อเปรียบเทียบสัดส่วนความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่าง ที่สามารถบ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะประโยชน์ใช้สอยของอาคาร ตามลักษณะรูปแบบมวลอาคารที่ปรากฏ โดยพบว่า ขนาดของ มวลอาคารส่วนใหญ่ สามารถจำแนกได้เป็น 3 ขนาด ดังนี้

1) **มวลอาคารขนาดเล็กละเอียด** วางตัวอย่างไม่เป็นระเบียบ เกาะกลุ่ม หนาแน่นบริเวณริมคลองบางหลวงฝั่งทิศใต้ มีการกระจุกตัวอยู่บริเวณริมคลองบางหลวงเป็นหลักและกระจัด กระจายตัวตามแนวคลอง ซอยต่างๆ มีลักษณะมวลอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมและหลายเหลี่ยม อาคาร ดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นอาคารที่พักอาศัยขนาดเล็ก มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว โดยรูปร่างมวลอาคารแสดงถึงรูปผังบ้านที่เกิดจากรูปแบบการใช้สอยห้องต่างๆภายในบ้าน อาคารบ้านเรือนมีลักษณะ วางตัวขนานกับแนวคลอง โดยหันหน้าเข้าหาน้ำเป็นหลัก

2) **มวลอาคารขนาดกลาง** กระจุกตัวอยู่บริเวณริมคลองบางหลวงฝั่งทิศใต้ ซึ่งปรากฏเกาะกลุ่มเป็นแนวยาวริมถนนตลาดพลู มีลักษณะการวางตัวตั้งฉากกับแนวคลองบางหลวงและขนานกับถนนตลาดพลู ตั้งแต่บริเวณปากคลองบางน้ำจืดเป็นต้นมา มีลักษณะมวลเป็นอาคารยาวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และหลายเหลี่ยม ส่วนใหญ่เป็นอาคารพาณิชย์กรรมกึ่งที่อยู่อาศัยที่มีลักษณะเป็นห้องแถว

3) **มวลอาคารขนาดใหญ่** เกาะตัวอยู่บริเวณแนวริมคลองบางหลวงฝั่งทิศใต้ อาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารทางศาสนาหรือโกดังต่างๆ มีลักษณะอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าอาคารเข้าคลองบางหลวงเป็นหลัก

จากการศึกษาพบว่า บริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะบ่งชี้ถึงความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรม ของย่านตลาดพลูในช่วง พัฒนาการนี้ เนื่องจากมีลักษณะเป็นพื้นที่ที่มีการกระจุกตัวของกลุ่มอาคารที่มีลักษณะเป็นแนวยาว ที่แสดงถึงการใช้ประโยชน์อาคารเพื่อพาณิชย์กรรมที่มีกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดบออย่างชัดเจน ซึ่งเป็นบริเวณที่มีโครงข่ายการสัญจรและมีศักยภาพในการเข้าถึงสูงกว่าบริเวณอื่นๆ ในระดับพื้นที่ภายในย่าน ที่สามารถเชื่อมต่อกับโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะ และทำเรือสาธารณะริมคลองบางหลวงได้ รวมทั้งยัง มีการผสมผสานรูปแบบมวลอาคารหลากหลายรูปแบบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่มีความหลากหลายของการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร (แผนที่ 5.5-5.6) ได้แก่ ศาสนสถาน สถาบันราชการ ตลาด และร้านค้าต่างๆ ที่จำเป็นต่อชีวิตประจำวันผู้คนภายในย่านตลาดพลูส่วนพื้นที่ว่างขนาดเล็กเป็นพื้นที่ว่างระหว่างอาคาร และพื้นที่ว่างขนาดใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งกระจายตัวอยู่บริเวณโดยรอบของพื้นที่ชุมชน

แผนที่ 5.7 มวลาการต่อพื้นที่ว่างของย่านตลาดพลู พ.ศ.2439

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2553)

5.5 สรุปผลการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของ ตลาดน้ำย่านตลาดพลู (พ.ศ.2325 – 2466)

จากการศึกษาลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำ ย่านตลาดพลู สามารถนำมา สรุปผลการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ ระหว่างโครงข่ายการสัญจรที่เป็นตัวแปรต้นคู่ประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

1) ความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายการสัญจรกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

พื้นที่ว่างสาธารณะริมคลองบางหลวงบริเวณลานวัดราชคฤห์ วัดจันทาราม และวัดอินทาราม รวมทั้งบริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) เป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่มีศักยภาพสูงในการสัญจรผ่านและเข้าถึงในระดับพื้นที่รวมและพื้นที่ภายในย่านได้จากทางน้ำและทางบก ซึ่งสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีความหลากหลายทั้งศาสนสถาน พาณิชยกรรม สถานที่ราชการ และที่อยู่อาศัย โดยใช้พื้นที่ลานโล่งสาธารณะภายในวัดดังกล่าวเป็นทั้งพื้นที่ศูนย์กลางทางสังคมและพื้นที่ประกอบกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำ โดยมีถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นแนวแกนหลักของโครงข่ายการสัญจรทางบกที่สำคัญที่ศักยภาพในการเข้าถึงและเชื่อมต่อกับตลาดบก ท่าเรือ และโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะรวมทั้งเชื่อมโยงพื้นที่ส่วนต่างๆ ของย่านเข้าไว้ด้วยกัน สัมพันธ์กับกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำที่มีลักษณะเกาะเป็นแนวยาวตามคลองบางหลวงซึ่งเป็นโครงข่ายการสัญจรทางน้ำสายหลัก และตลาดบกที่เกาะตัวไปตามแนวถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่วางตัวขนานไปกับแนวคลองบางหลวง ที่ใช้โครงข่ายการสัญจรทางน้ำเป็นหลักในการเข้าถึงพื้นที่ การขยายตัวของย่านตลาดพลูในยุคนี้จึงมีลักษณะขยายตัวตามการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่เกาะตัวเป็นแนวยาวบิดเบี้ยวไปตามแนวแกนริมคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน)เป็นหลัก

2) ความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายการสัญจรกับลักษณะแปลงที่ดิน

เนื่องจากย่านตลาดพลูในยุคนี้ต้องใช้น้ำในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมการทำสวนพลูและการสัญจร ลักษณะแปลงที่ดินที่เกิดขึ้นจึงมีความสัมพันธ์กับระบบโครงข่ายการสัญจรทางน้ำที่เกิดจากเกิดจากลักษณะสัณฐานของเมืองและระบบสวนยกร่อง โดยพบว่าบริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวงและริมถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นโครงข่ายการสัญจรน้ำและทางบกสายหลักที่มีศักยภาพสูงในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ในระดับพื้นที่รวมและพื้นที่ภายในย่านปรากฏการณ์เกาะตัวกันของลักษณะแปลงที่ดินที่มีทั้งแปลงที่ดินขนาดใหญ่มากซึ่งเป็นที่ดินของวัดและแปลงที่ดินขนาดค่อนข้างเล็กหน้าแคบวางตัวตั้งฉากเรียงตัวตามกับแนวคลองบางหลวงช่วงตั้งแต่บริเวณปากคลองด่านจนถึงปากคลองบางน้ำจืด แปลงที่ดินของวัด ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ถึงว่าพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจและมีความสำคัญสูง จึงทำให้บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของศาสนสถานที่สำคัญและเป็นพื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมการค้าของย่านที่มีการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดย่อยเพื่อตอบรับกับศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่เพื่อเอื้อให้เกิดการสัญจรผ่านและเข้าถึงที่มีประสิทธิภาพที่มากกว่าบริเวณอื่นโดยรอบและสอดคล้องกับกิจกรรมการค้า

ในรูปแบบตลาดน้ำและตลาดบกที่เกิดขึ้นในลักษณะตามแนวยาวของโครงข่ายการสัญจรสายหลักของย่านตลาดพลู

3) ความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายการสัญจรกับมรดกอาคารและพื้นที่ว่าง

โครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะที่มีศักยภาพในการเข้าถึงสูงทั้งในระดับพื้นที่รวมและพื้นที่ภายในย่าน คือ พื้นที่ลานโล่งสาธารณะริมคลองบางหลวงบริเวณพื้นที่ลานวัดราชคฤห์ วัดจันทาราม และอินทาราม มีลักษณะพื้นที่ว่างที่สอดคล้องกับกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำที่มีลักษณะกิจกรรมการค้าแบบชั่วคราวในบางช่วงเวลา ทั้งนี้บริเวณพื้นที่ว่างดังกล่าวยังสามารถปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมทางสังคม หรือประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ จึงกล่าวได้ว่าลานโล่งสาธารณะของวัดทั้งสามนี้มีความยืดหยุ่นกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้อย่างสอดคล้อง ทั้งนี้ยังปรากฏมรดกอาคารขนาดใหญ่ปะปนซึ่งส่วนมากเป็นอาคารของศาสนสถานผสมผสานกับมรดกอาคารขนาดเล็ก ละเอียดเกาะตัวไปตามแนวคลองบางหลวงอย่างหนาแน่นเมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณโดยรอบ แสดงให้เห็นถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่หันหน้าเข้าน้ำอย่างชัดเจน ก่อนจะมีการขยายตัวมาเกาะบริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่ปรากฏมรดกอาคารขนาดกลางที่มีลักษณะแบบยาวเรียงชิดติดกันและเว้นว่างในบางช่วง เกิดเป็นพื้นที่กิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดบกของย่านตลาดพลู ซึ่งนอกจากนี้ยังพบว่าบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ ได้แก่ ที่ว่าการอำเภอ สถานีตำรวจ อีกด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู (พ.ศ.2466 – ปัจจุบัน)

เนื้อหาบทนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ ของตลาดบกของ ย่านตลาดพลู มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาด บก โดยมีประเด็นการศึกษา 4 ตัวแปร ได้แก่ โครงข่ายการสัญจร การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ลักษณะแปลงที่ดิน รวมทั้งมวลอาคารและพื้นที่ว่าง ซึ่งข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์เป็นข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จาก การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในอดีต และจากการสำรวจพื้นที่ที่ศึกษาประกอบการทำแผนที่วิเคราะห์ แผนที่ประกอบการวิเคราะห์ โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงพัฒนาการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.1 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู

ช่วงที่ 1: ยุคการขยายตัวสู่บก (พ.ศ.2466 – 2525)

6.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู

ช่วงที่ 2: ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2525 – ปัจจุบัน)

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.1 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู

ช่วงที่ 1: ยุคการขยายตัวสู่บก (พ.ศ.2466 – 2525)

6.1.1 โครงข่ายการสัญจร

ย่านตลาดพลูในช่วงพัฒนาการยุคขนานตัวสู่บกนี้ ถือได้ว่าเป็นช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายคมนาคมจากน้ำสู่บก มากขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นช่วงระยะเวลาของการปรับเปลี่ยนด้านโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ กล่าวคือ หลังจากการทำสนธิสัญญา เบาวีริง ที่ทำให้มีการเปิดประเทศเข้าสู่โลกแห่งการค้าเสรีเต็มรูปแบบ ซึ่งเป็นเหตุให้มีพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกเพิ่มมากขึ้น(แผนที่ 6.1) ส่งผลทำให้เมืองมีการพัฒนาระบบโครงข่ายการสัญจรกันอย่างต่อเนื่องรวมทั้งย่านตลาดพลู โดยเฉพาะการตัดเข้ามาของเส้นทางรถไฟ สายคลองสาน – มหาชัย โดยมีระยะทางจากคลองสาน จังหวัดธนบุรี ถึงมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร ควบคุมกับบรรรางสายคลองสาน – วัดสิงห์ ตัดผ่านพื้นที่ตอนในของย่านตลาดพลู ที่เปิดให้ใช้บริการใน พ.ศ. 2446 และได้มีการก่อสร้างสะพานพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเพื่อเชื่อมฝั่งธนบุรีกับพระนคร รวมทั้งโครงการสร้างถนน 11 สายในฝั่งธนบุรี หนึ่งในนั้นคือ ถนนเทอดไทที่ตัดผ่านเข้ามาภายในย่านตลาดพลู ซึ่งเป็นโครงข่ายถนนที่วางตัวขนานกับแนวคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นถนนสายหลักที่เชื่อมต่อกับถนนบางแค ไปตัดที่ถนนอินทพิทักษ์ที่เชื่อมต่อกับถนนเพชรเกษมและพุ่งเข้าสู่วงเวียนใหญ่ซึ่งเป็นศูนย์กลางจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรของฝั่งธนบุรีเชื่อมต่อกับถนนประชาธิปไตยเข้าสู่ฝั่งพระนคร และเริ่มปรากฏการโครงข่ายสัญจรทางบกอย่างต่อเนื่อง รูปแบบการเข้าถึงพื้นที่เริ่มเปลี่ยนจากการเข้าถึงทางน้ำมาเป็นทางบกแทน แต่อย่างไรก็ตามโครงข่ายการสัญจรทางน้ำก็ยังคงมีความสำคัญและมีบทบาทในการเข้าถึงพื้นที่และเป็นเส้นทางในการขนส่งสินค้าทางการเกษตรอยู่ โดยผู้คนบางส่วนยังคงใช้เรือกลไฟและเรือเมล์ ที่วิ่งระหว่างย่านตลาดพลูไปท่าเตียนและท่าเรือราชวงศ์ในการเข้า-ออกย่านตลาดพลูกับฝั่งพระนครอยู่ (ชัย เรื่องศิลป์, 2540 : 309)

จากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกในระดับเมืองดังกล่าวนี้ ส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูเกิดการพัฒนาคอนกรีตโครงข่ายการสัญจรทางบกเพิ่มมากขึ้นตามลำดับเพื่อสานต่อกับโครงข่ายการสัญจรระดับเมืองดังกล่าว โดยโครงข่ายการสัญจรที่มีผลต่อการพัฒนาการของย่านตลาดพลูที่สำคัญ ได้แก่ ถนนเทอดไทและเส้นทางรถไฟ ซึ่งเป็นโครงข่ายการสัญจรสายหลัก รูปแบบใหม่ในการเข้าถึงพื้นที่ ที่ก่อให้เกิดกระบวนการเหนี่ยวนำการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรที่สานกันหนาแน่นยิ่งขึ้น และก่อให้เกิดการขยายตัวและเคลื่อนที่ของพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมของย่านตลาดพลูจากบริเวณพื้นที่ว่างสาธารณะริมคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน) มาเป็นบริเวณตรอกตลาดพลู ที่มีการกระจุกตัวของโครงข่ายการสัญจรทางบกมากกว่าบริเวณพื้นที่อื่น ๆ โดยรอบอย่างชัดเจน

แผนที่ 6.1 โครงข่ายการส่งจ่ายระบบที่ย่านนตลาดพลู พ.ศ. 2495

(ที่มา : จากการสืบนิฐานของผู้วิจัย, 2553)

ย่านตลาดพลูในช่วงพัฒนาการนี้จึงมีรูปแบบการสัญจรที่ความหลากหลายทั้งจากทางน้ำ ทางถนน และทางรถไฟที่มีสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้กิจกรรมการค้าภายในย่านตลาดพลู เจริญรุ่งเรืองและขยายตัวมากขึ้นในฐานะ “ศูนย์กลางการค้าและจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร” ที่สำคัญของ ธนบุรี โครงข่ายการสัญจรภายในย่านเองก็ได้มีการขยายถนนตลาดพลู(ทางใน) ซึ่งเป็นแนวแกนสายหลัก ของย่านตลาดพลูดั้งเดิม โดยได้ขยายความกว้างของถนนให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรมการค้าที่ เกิดขึ้นบริเวณนี้ ที่มีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้น และได้ตั้งชื่อว่า “ ถนนสามัคคี” แต่ผู้คนภายในย่านส่วน ใหญ่ก็ยังคงเรียกชื่อเดิมอยู่ พร้อมทั้งสร้างสะพานปูน ข้ามคลองต่างๆ บริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) เพื่อ เชื่อมต่อไปยังตลาดวัดกลางที่สะดวกยิ่งขึ้น รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการเข้าถึงพื้นที่เริ่มเปลี่ยนจากหน้า บ้านเป็นหลังบ้านหรือเริ่มเปลี่ยนจากการเข้าถึงทางน้ำมาเป็นทางบกมากขึ้น

จากการศึกษาแผนที่ 6.2 พบว่า ถนนเทอดไทและเส้นทางรถไฟที่ตัดเข้ามาภายในย่าน ตลาดพลูนั้นมีลักษณะการวางตัวขนานไปกับโครงข่ายการคลองบางหลวง และถนนตลาดพลู (ทางใน) ซึ่งเป็นโครงข่ายการสัญจรสายหลักเดิมของย่าน และได้ทำการสานต่อระหว่างโครงข่ายใหม่กับโครงข่ายเดิม เข้าด้วยกันด้วยตรอกซอยต่างๆ ที่มีลักษณะวางตัวตั้งฉากระหว่างถนนเทอดไทกับถนนตลาดพลู(ทางใน) เพื่อเป็นการเชื่อมต่อและเป็นการเปิดพื้นที่จากถนนเทอดไทและสถานีรถไฟตลาดพลูสู่ถนนตลาดพลู(ทาง ใน)และท่าเรือรวดเร็วขึ้น โครงข่ายการสัญจรในช่วงพัฒนาการนี้จึงมีลักษณะผสมผสานทั้งรูปแบบที่ เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและรูปแบบตารางที่เกิดจากโครงข่ายการสัญจรทางบกที่ตัดใหม่ ส่งผลทำให้ โครงข่ายภายในย่านมีความสอดคล้องและหนาแน่นยิ่งขึ้น

จากการศึกษาการกระจุกตัวของโครงข่ายถนนพบว่า อยู่ตรงบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางของย่าน ซึ่งมีตรอกตลาดพลูถนนสายหลักสำคัญในการเชื่อมโยงพื้นที่ระหว่างโครงข่ายการสัญจรเดิมและโครงข่าย การสัญจรใหม่เข้าไว้ด้วยกันดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้อย่างมีระบบและเป็นลำดับขั้น ส่วนถนนตลาดพลู (ทางใน) ที่เคยเป็นแนวแกนหลักของย่านในอดีตได้ถูกลดบทบาทเป็นถนนสายย่อยแทน เนื่องจากพื้นที่ที่ตั้ง อยู่บริเวณด้านในและจากข้อจำกัดของขนาดถนนที่มีขนาดเล็กและแคบเล็กทำให้การเข้าถึงในระดับพื้นที่ รวมมีศักยภาพต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับถนนเทอดไทที่เป็นถนนสายหลักใหม่

แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาแผนที่ 6.3 และรูปตัดขวางของย่านตลาดพลูในช่วง พัฒนาการนี้ (ภาพ 6.1) พบว่า ถนนตลาดพลู(ทางใน) มีการขยายตัวและมีโครงข่ายการเชื่อมต่อที่มีความ ซับซ้อนมากยิ่งขึ้นจากอดีต โดยมีได้มีตรอกหรือสายย่อยที่แยกออกจากถนนแนวแกนตลาดพลู(ทางใน) เชื่อมต่อถนนเทอดไทที่สามารถเข้าถึงพื้นที่และเชื่อมโยงพื้นที่ภายในย่านกับพื้นที่ว่างสาธารณะบริเวณ พื้นที่ลานวัดริมคลองบางหลวงกับโครงข่ายการสัญจรภายในย่านเข้าไว้ด้วยกันได้อย่างต่อเนื่องและมี ความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ส่งผลทำให้ถนนตลาดพลู(ทางใน)มีศักยภาพในการเข้าถึงในระดับพื้นที่ ภายในย่านได้ดีจากการเดินเท้า ที่ก่อให้เกิดการสัญจรอิสระในการเข้าถึงได้อย่างหลากหลายทิศทาง

ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้ “ถนนตลาดพลู(ทางใน)” และ “ตรอกตลาดพลู” เป็นเส้นทางศูนย์กลางของการเชื่อมโยงพื้นที่และกิจกรรมต่างๆ ของผู้คนที่มาจากภายนอกและภายในย่านนิยมใช้เป็นเส้นทางสัญจรหลักในการเข้าถึงพื้นที่ทั้งเพื่อจับจ่ายซื้อของ ประกอบกิจกรรมการค้าและบริการที่มีประสิทธิภาพและมีความหลากหลายขึ้น จึงส่งผลให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวเกิดการกระจุกตัวของการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชยกรรมที่หนาแน่นและขยายตัวมากยิ่งขึ้นตามลำดับ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 6.2 : โครงการการสัญจรย่านตลาดพลู พ.ศ. 2495
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2553)

6.1.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

จากการศึกษาแผนที่ 6.4-6.5 พบว่า ย่านตลาดพลูใน ช่วงพัฒนาการนี้ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดทั้งรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ขนาด และทิศทางการขยายตัวของพื้นที่ ชุมชนมีการขยายตัวจากพื้นที่ริมคลองบางหลวงสู่พื้นที่ด้านในมากขึ้น การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวตามแม่น้ำลำคลองหลักในอดีตเริ่มมีการปรับเปลี่ยนการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวตามถนนมากขึ้น การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีความหลากหลาย มีความซับซ้อนของกิจกรรมมากยิ่งขึ้น โดยมีการจำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารออกเป็นประเภทต่างๆ อย่างชัดเจน ซึ่ง สามารถแบ่งการใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้ 7 ประเภท โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) **พาณิชยกรรม** การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ได้มีการขยายตัวมากขึ้น โดยศูนย์กลางพาณิชยกรรมได้มีการขยายตัวจากบริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู (ทางใน) มาเป็นบริเวณตรอกตลาดพลูที่สามารถเชื่อมต่อกับถนนเทอดไทและบริเวณสถานีรถไฟตลาดพลูได้สะดวก ซึ่งสามารถแยกตามลักษณะของกิจกรรมการค้าได้ 2 รูปแบบคือ ตลาดน้ำและตลาดบก โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1) ตลาดน้ำ ยังคงมีศูนย์กลางการค้าอยู่บริเวณตลาดวัดกลาง แต่บทบาทในการเป็นแหล่งค้าส่งพลู ได้ลดลงเมื่อมี การประกาศให้ราษฎรเลิกบริโภคหมาก ทำให้ชาวสวนพลูได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าจากพลูมาเป็นแหล่งค้าขายค้าขายอาหารสด ตลอดจนเครื่องอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันแทน และจากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกมากขึ้นส่งผลให้ผู้ค้าขายในตลาดน้ำได้ยกตัวขึ้นบก โดยมีการสร้างตึกแถวที่เป็นทั้งร้านค้าและที่อยู่อาศัยขึ้นตามบริเวณโดยรอบโรงเรียนตลาดวัดกลาง

ภาพ 6.2 บรรยากาศตลาดน้ำบริเวณตลาดพลู สมัยรัชกาลที่ 6
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

1.2) ตลาดบก ในช่วงพัฒนาการนี้ได้มีการขยายตัวด้านกิจกรรมการค้าเป็นอย่างมาก โดยมีศูนย์กลางอยู่บริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) ตั้งแต่ปากคลองบางน้ำชนไปจนถึงปากคลองบางสะแก และตรอกตลาดพลู ซึ่งมีชื่อเรียกบริเวณดังกล่าวว่า “ตลาดพลู” สภาพทางกายภาพของตลาดพลูเปลี่ยนจากโรงซัดตะเาะเป็นห้องแถวไม้และตึกแถวสูง 1- 3 ชั้น ร้านขายสินค้าส่วนใหญ่เป็นของชาวจีนขายทั้งสินค้าอุปโภคบริโภคและสินค้าที่มาจากเมืองจีน บริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) ยังมีสภาพเป็นตลาดนัดที่พ่อค้าแม่ค้าที่เล็ก ขายของ จากตลาดวัดกลางแล้วนำสินค้ามาวางขายเพิ่มเติมตลอดแนวถนนไปจนถึงบริเวณโรงเรียนธนบุรีวรเทพีพลาธิการในปัจจุบัน นอกจากนี้บริเวณตลาดพลูใน ช่วงพัฒนาการนี้ ยังเป็นแหล่งบันเทิงแหล่งใหญ่ของฝั่งธนบุรีอีกด้วย โดยมีโรงหนัง 2 แห่ง ได้แก่ โรงหนังศรีตลาดพลูหรือวิกเดี่ยว และโรงหนังศรีนครนหรือวิกสูง อีกทั้งยังมีโรงฝั้น โรงหอย โรงบ่อน และโรงจํานำ(พวงร้อย กล่อมเอียง และคณะ, 2547: 99) จากกับคำบอกเล่าของคุณตี๋ แซ่ลือว่า “...แต่ก่อนเมื่อครั้งเป็นเด็กได้เดินไปดูหนังที่วิกสูง ตรงถนนตลาดพลู คนเยอะมาก คนฝั่งธนมาที่นี้กันทั้งนั้น คนพลุกพล่านตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน” (ตี๋ แซ่ลือ, 5 พฤศจิกายน 2552) แสดงให้เห็นว่า ย่านตลาดพลูนอกจากจะเป็นศูนย์กลางพาณิชย์กรรมที่สำคัญของฝั่งธนบุรีแล้ว ยังเป็นศูนย์รวมกิจกรรมต่างๆ ส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูมีการไหลเวียนปะปนของผู้คนที่มีความหลากหลายทั้งกิจกรรม และเวลาที่หลากหลายก่อให้เกิดความมีชีวิตชีวาของย่าน

ภาพ 6.3 ลักษณะอาคารภายนอกและบรรยากาศภายในโรงบ่อนในอดีต

(ที่มา : เทพชู ทับทอง, 2545: 117)

แผนที่ 6.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินย่านตลาดพลู พ.ศ. 2495

(ที่มา : จากการสัมภาษณ์ของผู้อยู่อาศัย, 2553)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพ 6.4 ลักษณะเรือนแถวไม้เก่าสมัยรัชกาลที่ 5 และอาคารตึกแถวเก่าในสมัยรัชกาลที่ 7
บริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน)
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

ภาพ 6.5 ลักษณะอาคารตึกแถวเก่าในสมัยรัชกาลที่ 5 บริเวณริมทางรถไฟ (ซ้าย)
และบริเวณถนนเทอดไท (ขวา)
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

2) **ที่พักอาศัย** พบว่า ยังคงเกาะกลุ่มอยู่บริเวณแนวคลองบางหลวงและได้ขยายตัวมาบริเวณทางทิศใต้ของพื้นที่บริเวณถนนเทอดไทและแนวเส้นทางรถไฟมากขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้ข้าราชการขุนนางได้ลดบทบาทและฐานะลง ส่งผลให้บ้านข้าราชการขุนนางหลงเหลืออยู่จำนวนน้อยลงกว่าเดิมมาก กลุ่มเรือนแพ เริ่มมีการขยายตัวอพยพขึ้นบกมากขึ้นโดยตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ดินของวัด เช่น วัดขุนจันท์ วัดราชคฤห์ วัดเวฬุราชิน เป็นต้น สภาพอาคารบ้านเรือนในช่วงพัฒนาการนี้

มีความหลากหลายลักษณะทั้งที่เป็นบ้านเดี่ยวเรือนไม้ทรงไทยมีบริเวณ บ้านตึกทรงสมัยนิยม บ้านหลังคา
มุงจากฝาขัดแตะ รวมทั้งห้องแถวไม้ชั้นเดียวและสองชั้น

ภาพ 6.6 ลักษณะอาคารบ้านไม้สองชั้นบริเวณริมทางรถไฟ (ซ้าย)
และอาคารบ้านเรือนบริเวณริมคลองบางหลวง (ขวา)
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

3) **สถาบันราชการ** พบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก
ยังคงเกาะกลุ่มอยู่บริเวณพื้นที่หน้าวัดราชคฤห์ริมคลองบางหลวงเช่นเดิม ทั้งนี้ในปี พ.ศ. 2472 ได้มีการ
สร้างสุขศาลาตลาดพลู (ปัจจุบันคือสถานีอนามัยจันทรมิพญูลย์) ตั้งอยู่บริเวณริมถนนเทอดไท

ภาพ 6.7 อาคารที่ทำการไปรษณีย์ตลาดพลู คือโกดังร้านแฮ้เด็กเซ็ง (ซ้าย)
และสถานีอนามัยจันทรมิพญูลย์ในปัจจุบัน (ขวา)
(ที่มา: พวงร้อย กล่อมเอียง และคณะ, 2547 และ โดยผู้วิจัย, 2552)

4) **สถาบันศาสนา** พบว่า ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาย่านตลาดพลูไม่ได้มีการสร้าง
วัดและมีสยิดขึ้นมาใหม่ มีแต่การปฏิสังขรณ์และการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในวัดเท่านั้น

บทบาทของวัดใน ช่วงพัฒนาการนี้จึง ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงสถานที่ประกอบกิจกรรมของศาสนาและ ประเพณีท้องถิ่นเท่านั้น หากยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งศึกษาหรือรูปแบบของโรงเรียน ที่เปิด สอนการศึกษาภาคบังคับไปจนถึงชั้นมัธยมศึกษา มีโรงเรียนที่สร้างขึ้นภายในวัด เช่น โรงเรียนประชาบาล วัดใหม่ทองคั่ง (โรงเรียนวัดเวฬุราชินปัจจุบัน) โรงเรียนวัดอินทาราม โรงเรียนประชาบาลบางยี่เรือ 1 (โรงเรียนวัดราชคฤห์ปัจจุบัน) โรงเรียนประชาบาลตำบลปากคลองบางสะแก(โรงเรียนวัดขุนจันทร์) และ โรงเรียนวัดโพธิ์นิมิต เป็นต้น นอกจากนี้วัดยังมีบทบาทในการเป็นแหล่งพักพิงของผู้ที่ร่อนเร่เข้ามาค้าขาย ภายในย่านตลาดพลู แต่เมื่อการค้าในรูปแบบตลาดน้ำเริ่มลดบทบาทความสำคัญลง ชาวเรือที่ล่องเรือมา ค้าขายในลำคลองและจอดเรือตามท่าน้ำหน้าวัดต่าง ๆ นั้นได้รับอนุญาตให้เข้ามาตั้งบ้านเรือนในที่ดินของ วัดได้ (พวงร้อย กล่อมเอี้ยง และคณะ, 2547: 11,14) แต่อย่างไรก็ตามสถาบันศาสนาก็ยังคง มี ความสำคัญในการเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนในการแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของสังคมและเป็น สถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาแล้วยังเป็นพื้นที่สาธารณะที่เป็นพื้นที่รวมกลุ่มของชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ อยู่อย่างแน่นแฟ้น

5) **สถาบันการศึกษา** การใช้ประโยชน์ประเภทนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ โรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนเอกชน โดยโรงเรียนรัฐบาลนั้นส่วนใหญ่มักจะอยู่ภายในบริเวณพื้นที่วัดที่ได้ กล่าวข้างต้น ส่วนโรงเรียนเอกชนมักจะมีการเกาะ ตัวตามแนวริมถนนตลาดพลู (ทางใน) ได้แก่ โรงเรียน ศรีสวัสดิ์ โรงเรียนวัดมนศึกษา ซึ่งมีทั้งโรงเรียนที่สอนภาษาจีนและต่างประเทศ เช่น โรงเรียนตงซัว(กงลี จงซัน) โรงเรียนไค้แม้ง โรงเรียนอีเวนิวสกูล เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนพิเศษที่สอนเวลากลางคืน โดยเฉพาะ ได้แก่ โรงเรียนตงเสียม (ภาคกลางคืน) โรงเรียนสงวนศึกษา(สอนภาษาอังกฤษภาคกลางคืน) การที่ย่านตลาดพลูมีสถาบันการศึกษาที่หลายหลากนั้นแสดงให้เห็นว่า ย่านตลาดพลูในช่วงพัฒนาการนี้ มีการไหลเวียนปะปนกันของผู้คนทั้งจากภายในและภายนอกเป็นจำนวนมากและหลากหลาย ซึ่งเป็น ปัจจัยหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของย่านตลาดพลูในยุคนี้

ภาพ 6.8 โรงเรียนกงลี้จ้งซันในปัจจุบัน

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

6) **เกษตรกรรม** พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ส่วนใหญ่ยังคงปรากฏลักษณะของพื้นที่สวนพลูอยู่บ้างถึงแม้จะมีจำนวนลดลงจากอดีต จนกระทั่ง พ.ศ. 2585 ที่มีการประกาศให้ราษฎรเลิกกินหมากโดยเด็ดขาด จอมพล ป.พิบูลสงคราม มีคำสั่งให้โค่นต้นหมากและถอนต้นพลูออกทั้งหมด ประกอบกับเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ซึ่งเป็นปัจจัยทำให้พื้นที่สวนพลูลดจำนวนลงเรื่อยๆ ชาวสวนพลูบางคนก็ได้ผันตัวเองจากการทำสวนมาทำธุรกิจบ้านเช่ามากขึ้น ทั้งนี้จึงทำให้พื้นที่เกษตรกรรมของย่าน ตลาดพลูลดน้อยลงตามลำดับ

7) **อุตสาหกรรมและคลังสินค้า** พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เนื่อง มาจากย่านตลาดพลูเป็นทำเลที่มีความเหมาะสมในการเป็นชุมทางการค้าระหว่างเมืองทางตะวันตก การคมนาคมขนส่งที่สะดวกรวดเร็วและหลากหลายยิ่งขึ้น จึงมีประโยชน์อย่างมากต่อการลำเลียงวัตถุดิบเพื่อใช้ในการผลิตและ เพื่อกระจายผลผลิตจากทางรถไฟและทางน้ำ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดอุตสาหกรรมประเภทสถานประกอบการแปรรูปผลผลิตขยายตัวมากขึ้น เช่น โรงสี โรงเลื่อย โรงคานเรือ โรงย้อมผ้า โรงนึ่งปลาทุ โรงซีอิ๊ว โรงเต้าเจี้ยว เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากผลผลิตหรือสินค้าที่ได้นั้นมีน้ำหนักมาก การขนส่งทางน้ำจึงเป็นเส้นทางที่สะดวกและประหยัดที่สุดอยู่ ดังนั้นการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้จึงปรากฏเกาะตัวอยู่ตามแนวริมคลองบางหลวงซึ่งสามารถเข้าถึงจากทางน้ำได้อย่างสะดวก

ภาพ 6.9 อาคารโรงเต้าเจี้ยวบริเวณริมคลองบางหลวงฝั่งทิศเหนือ (ซ้าย)
และโรงสีข้าวบริเวณริมถนนตลาดพลู (ทางใน) ในปัจจุบัน (ขวา)
(ที่มา, โดยผู้วิจัย, 2552)

ผลจากการศึกษาแผนที่ 6.4-6.5 ชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรจาก น้ำสู่บก ส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูขยายตัวสู่พื้นที่ด้านในมากขึ้น พื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมเกิดการขยายตัวจากบริเวณริมคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน) มาเป็นบริเวณตรอกตลาดพลู ถนนเทอดไทและบริเวณโดยรอบสถานีรถไฟตลาดพลูซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงในการเข้าถึงพื้นที่ โดยมีศูนย์กลางพาณิชยกรรมอยู่บริเวณตรอกตลาดพลูที่เป็นจุดตัดและจุดเชื่อมต่อระหว่างถนนตลาดพลู(ทางใน) กับถนนเทอดไท ส่งผลทำให้บริเวณพื้นที่ดังกล่าวเกิดการกระจุกตัวกันอย่างหนาแน่นของการใช้ประโยชน์

ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชยกรรมการค้าและบริการผสมผสานกับที่อยู่อาศัย ที่ปรากฏในรูปแบบของอาคารพาณิชย์ ห้องแถวหรือตึกแถวที่เรียงตัวหนาแน่นตามแนวริมถนน

6.1.3 ลักษณะแปลงที่ดิน

ในช่วงพัฒนาการ นี้ไม่ปรากฏแผนทีระวางที่ดินของย่านตลาดพลู จึงได้ทำการวิเคราะห์ลักษณะแปลงที่ดินจากแผนที่ระวางที่ดินปี พ.ศ.2458 ร่วมกับปี พ.ศ. 2536 (แผนที่ 6.6) สันนิษฐานได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของลักษณะแปลงที่ดินในช่วงพัฒนาการนี้ เริ่มมีการแบ่งซอยแปลงที่ดินขนาดใหญ่ให้มีขนาดเล็กลง โดยเฉพาะช่วงบริเวณแนวถนนตลาดพลู(ทางใน) และบริเวณตรอกตลาดพลูที่ตัดขึ้นมาใหม่ ส่วนแนวแปลงที่ดินที่เป็นคลองซอย และแนวลำประโดงต่างๆเริ่มมีการถมเปลี่ยนเป็นถนน แทน เช่นตรอกตลาดพลู และมีการเวนคืนที่ดิน บริเวณพื้นที่หลังวัดราชคฤห์ วัดจันทาราม วัดอินทาราม และพื้นที่สวนเพื่อสร้างถนนเทอดไท ถนนวุฒากาศ ถนนเพชรเกษมและถนนอินทรพิทักษ์ ซึ่งจากการเวนคืนแปลงที่ดินและการตัดแบ่งแปลงที่ดินที่มีขนาดใหญ่นี้ ได้ส่งผลทำให้เกิดการเหนี่ยวนำการพัฒนาพื้นที่โดยการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็กลงบริเวณที่มีการตัดถนนสายหลักและสายรองผ่านมากขึ้น

ศูนย์วิทยพัทยาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 6.6 แนวการเวนคืนแปลงที่ดินเพื่อทำถนนของย่านตลาดพลู พ.ศ.2458

(ที่มา : จากการสันนิษฐานของผู้วิจัย, 2553)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.1.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง

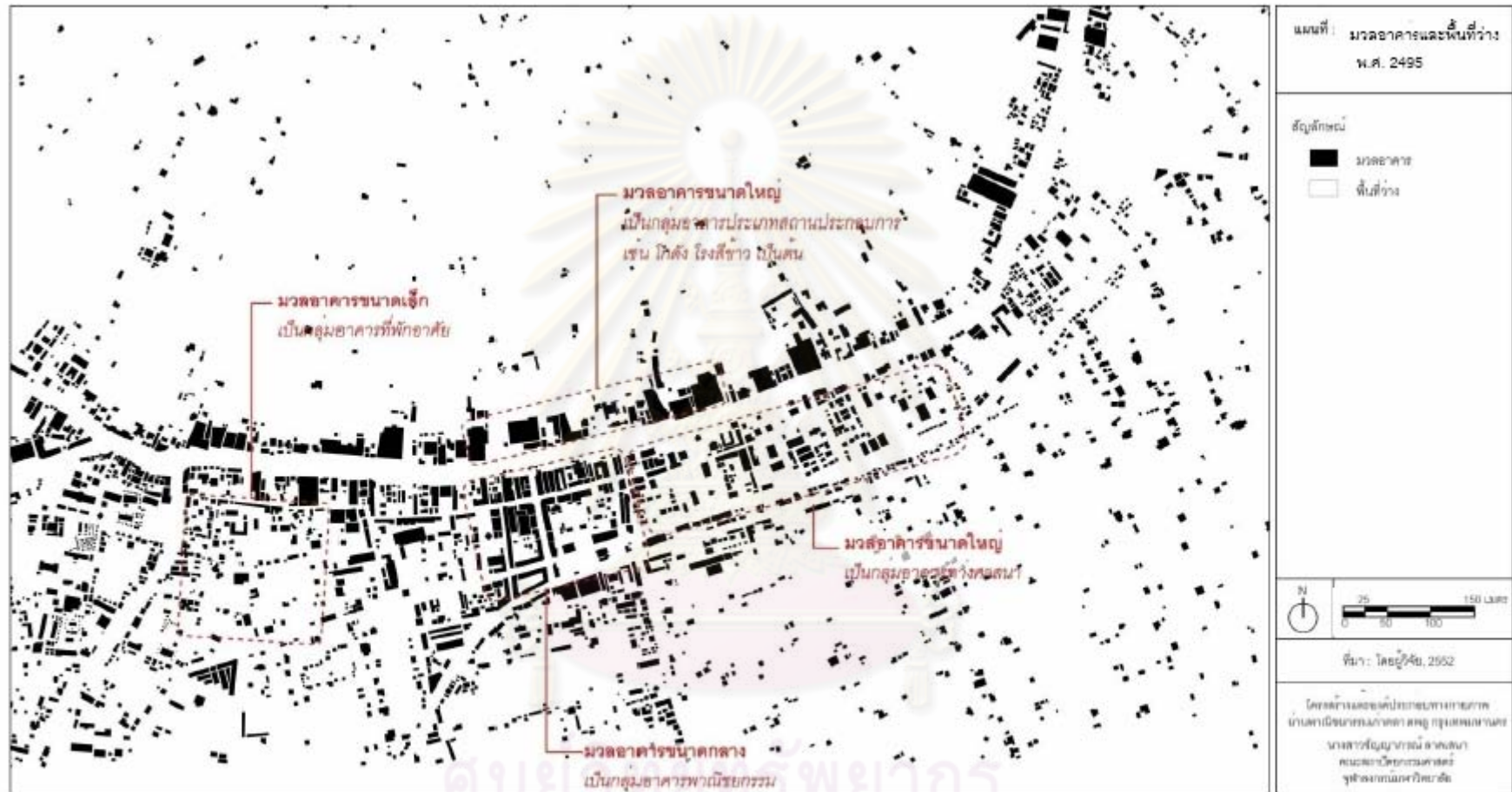
จากการศึกษาแผนที่ 6.7 เพื่อเปรียบเทียบสัดส่วนความหนาแน่นของมวลอาคาร และพื้นที่ว่าง พบว่า รูปแบบของมวลอาคารมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันมากขึ้น เกิดความหนาแน่นของกลุ่มมวลอาคารเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน โดย จะเห็นการขยายตัวและแบ่งซอยพื้นที่เพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้างเพิ่มมากขึ้น ส่วนพื้นที่ว่างของย่านเกิดการสร้างและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพหรือฐานฐานของเมืองเพิ่มเติมขึ้นมาใหม่บริเวณถนนเทอดไท และบริเวณแนวเส้นทางรถไฟที่ตัดผ่านเข้ามาในย่านตลาดพลู ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่หลากหลายและมีการแบ่งแปลงที่ดินภายในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างกลุ่มอาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีรูปแบบและมวลอาคาร โดยเฉพาะอาคารประเภทพาณิชย์กรรม และอุตสาหกรรม โดยพบว่าขนาดของมวลอาคารส่วนใหญ่สามารถจำแนกได้เป็น 4 ขนาด ดังนี้

1) **มวลอาคารขนาดเล็กละเอียด** วางตัวอย่างไม่เป็นระเบียบกระจายตัวตามแนวคลองสายหลัก และคลองซอยต่างๆ มีลักษณะมวลอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมและหลายเหลี่ยมขนาดเล็ก อาคารดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นอาคารที่พักอาศัยแบบบ้านเดี่ยว

2) **มวลอาคารขนาดกลาง** เป็นกลุ่มอาคารที่มีลักษณะการเรียงตัวขนานไปกับแนวถนนอย่างเป็นระเบียบและหนาแน่นชัดเจน ซึ่งมีการกระจุกตัวเกาะกลุ่มกันเป็นแนวยาวโดยเฉพาะบริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน) และตรอกตลาดพลูเรื่อยไปจนถึงถนนเทอดไทและบริเวณโดยรอบสถานีรถไฟตลาดพลูตามแนวเส้นทางรถไฟ มีลักษณะมวลเป็นอาคารยาวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและหลายเหลี่ยม ที่หลากหลายสร้างรูปด้านที่ต่อเนื่องและชัดเจน อาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารประเภทพาณิชย์กรรมที่ตั้งอยู่อาศัยที่มีลักษณะเป็นห้องแถวและตึกแถวที่มีการสร้างเพื่อให้มีความสอดคล้องกับลักษณะแปลงที่ดินและแนวถนนที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ยังปรากฏรูปแบบกลุ่มอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในการวางผังที่มีลักษณะเป็นกลุ่มอาคารตึกแถวเดี่ยวโอบล้อมพื้นที่โล่งหรืออาคารที่พักอาศัย 3 หรือ 4 ด้าน คือ บริเวณตึกแถวริมถนนเทอดไทตัดกับตรอกตลาดพลูและบริเวณสถานีรถไฟตลาดพลู

3) **มวลอาคารขนาดใหญ่** เกาะตัวอยู่บริเวณแนวริม น้ำทั้งสองฝั่งของคลอง บางหลวง อาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารทางศาสนาและโกดังขนาดเล็ก มีลักษณะอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าอาคารเข้าคลองบางหลวงเป็นหลัก

4) **มวลอาคารขนาดใหญ่มาก** เกาะตัวหนาแน่นอยู่บริเวณแนวริมคลองบางหลวง โดยเฉพาะฝั่งทิศเหนือ อาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารประเภทโกดังสินค้า สถานประกอบการ โรงสีข้าว เป็นต้น โดยมีลักษณะรูปทรง สี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ หันหน้าอาคารเข้าคลองบางหลวงเป็นหลัก แสดงให้เห็นว่าการคมนาคมยังคงใช้เส้นทางน้ำเป็นหลักในการขนส่งสินค้าเพื่อป้อนเข้าสู่โรงงานแปรรูปและส่งออก

แผนที่ 6.7 มวลอาคารต่อพื้นที่ว่างของย่านตลาดพลู พ.ศ. 2495

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2553)

ศูนย์บริการสุขภาพ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากการศึกษา แผนที่ 6.7 พบว่า บริเวณย่านตลาดพลูใน ช่วงพัฒนาการนี้มี รูปแบบมวดอาคารที่มีความหลากหลาย จากอดีตมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมของย่านตลาดพลูที่อยู่บริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวง ถนนตลาดพลู(ทางใน) และตรอกตลาดที่ปรากฏมวดอาคารขนาดกลางกระจุกตัวอย่างหนาแน่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาคารประเภทตึกแถวหรือเรือนแถวเพื่อการค้าขายและบริการ ทั้งนี้สังเกตพบว่า มวดอาคารที่อยู่ระหว่างคลองบางหลวงและถนนตลาดพลูนั้นมีลักษณะการเรียงตัวเป็นแนวตั้งฉากกับโครงข่ายทั้งสองอย่างหนาแน่น ก็เพื่อเอื้อต่อการเปิดพื้นที่จากพื้นที่ริมน้ำสู่บกได้อย่างสะดวก และแสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณดังกล่าวมีความเข้มข้นของการใช้ประโยชน์ที่ดินสูง โดยพบมวดอาคารขนาดกลางการกระจุกตัวหนาแน่นอย่างชัดเจนในรูปแบบบล็อกถนนระบบตารางบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางย่าน คือ บริเวณจุดตัดระหว่างถนนตลาดพลู(ทางใน) กับตรอกตลาดพลู โดยอาคารเหล่านี้จะมีลักษณะการวางตัวขนานไปกับแนวถนน ซึ่งทำให้เกิดความต่อเนื่องของรูปด้านถนนที่มีความชัดเจน นอกจากนี้ยังปรากฏกลุ่มมวดอาคารขนาดใหญ่ซึ่งเป็นอาคารประเภทอุตสาหกรรมเรียงตัวเกาะกลุ่มกันบริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวงหลวมๆ สะท้อนให้เห็นว่าโครงข่ายการสัญจรทางน้ำในช่วงพัฒนาการนี้ยังมีความสำคัญอย่างมากในการคมนาคมขนส่งและลำเลียงสินค้า ที่ส่งเสริมบทบาทความเป็นศูนย์กลางจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรของย่านตลาดพลูในช่วงพัฒนาการนี้ได้เป็นอย่างดี

5.2.5 สรุปผลการวิเคราะห์ โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของ ตลาดบก ย่านตลาดพลู ช่วงที่ 1 : ยุคการขยายตัวสู่บก (พ.ศ.2466 – 2525)

จากการศึกษาลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบก ย่านตลาดพลู ช่วงที่ 1 : ยุคการขยายตัวสู่บก สามารถนำมา สรุปผลการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ ระหว่างโครงข่ายการสัญจรที่เป็นตัวแปรต้นคู่ประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

1) โครงข่ายการสัญจรกับการประโยชน์ที่ดินและอาคาร

การพัฒนาโครงข่ายการสัญจรจากน้ำสู่บกทั้งในระดับ เมืองและพื้นที่ภายในย่านตลาดพลูอย่างต่อเนื่อง เกิดการเข้าถึงพื้นที่ของย่านตลาดพลูได้อย่างหลากหลายรูปแบบทั้งจากทางเรือ รถยนต์ รถไฟ และการเดินเท้า ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของย่านไปเป็นทางบกมากขึ้น มีการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนตามแนวริมถนนมากขึ้น โครงข่ายการสัญจรใหม่ได้สานตัวเข้ากับถนนตลาดพลู(ทางใน) ในลักษณะโครงข่ายแบบตาราง ส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูมีศักยภาพในการเข้าถึงและเชื่อมต่อพื้นที่ได้อย่างหลากหลายและทุกทิศทุกทางมากยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดการสัญจรอิสระที่มีระดับสูงขึ้น ทั้งนี้ได้ส่งผล ทำให้เกิดการกระจุกตัวของการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร และขยายตัวตามแนวถนนสายหลักและสายรองมากยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ก็ยังปรากฏการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรมที่มีความสัมพันธ์กับน้ำที่ยังคงใช้เส้นทางน้ำในการขนส่งวัตถุดิบหรือสินค้ากระจุกตัวอยู่ตามแนวริมคลองบางหลวงให้เห็นอยู่ เช่น ตลาดน้ำบริเวณตลาดวัดกลาง โรงงานสีข้าว โรงงานเรือโรงเลื่อย เป็นต้น

การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชยกรรมได้เกิดการขยายตัวจากบริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน) มากระจุกตัวกันอยู่บริเวณริมตรอกตลาดพลูและถนนเทอดไทอย่างชัดเจนมากขึ้น พื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมย่านตลาดพลูในยุคนี้นี้เป็นพื้นที่ที่มีการกระจุกตัวของระบบโครงข่ายถนนที่มีศักยภาพสูงในการเข้าถึงพื้นที่ได้สะดวกจากทางน้ำและทางบก โดยพบว่า ตรอกตลาดพลู เป็นถนนที่เชื่อมระหว่าง ถนนตลาดพลู(ทางใน) เข้ากับท่าเรือ ถนนเทอดไทและสถานีรถไฟตลาดพลู จึงทำให้บริเวณพื้นที่ดังกล่าวมีศักยภาพสูงในการดึงดูดการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ของคนเดินเท้าที่มีผู้คนที่หลากหลาย กิจกรรมการค้าที่เกิดขึ้นบริเวณนี้จึงเป็นกิจกรรมการค้าประเภทสถานบริการเพื่อความบันเทิงต่างๆ เช่น โรงยาลีน โรงบ่อน โรงหนัง เป็นต้น ที่ให้บริการทั้งคนภายในและนอกย่าน

ส่วนบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) ถึงแม้จะกลายเป็นถนนสายย่อยแต่ยังคงเป็นถนนแนวแกนสายหลักที่มีศักยภาพในการเข้าถึงและเชื่อมโยงโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่านตลาดพลูที่สำคัญ รวมทั้งยังสามารถเชื่อมต่อกับคลองบางหลวงที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ในระดับพื้นที่รวมได้ การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารบริเวณนี้จึงยังคงมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมดั้งเดิม เช่น ตลาดน้ำบริเวณตลาดวัดกลาง ตลาดบกที่มีลักษณะเป็นกลุ่มอาคารเรือนแถวหรือตึกแถว โรงเรียนที่ว่าการไปรษณีย์ สถานีตำรวจ และที่ว่าการอำเภอ ส่งผลให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีความหลากหลายผสมผสานกัน จากลักษณะความสัมพันธ์ของโครงข่ายการสัญจรดังกล่าวนี้ จึงทำให้เกิดการเชื่อมต่อของพื้นที่กิจกรรมต่างๆเกิดเป็นระบบการสัญจรอิสระโดยมีถนนตลาดพลู (ทางใน) เป็นแนวแกนหลักในการแจกจ่ายและเชื่อมต่อกิจกรรมต่างๆ เช่น สถานีรถไฟตลาดพลู ท่าเรือภายในย่านเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นระบบ

2) ความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายการสัญจรกับลักษณะแปลงที่ดิน

เมื่อมีการตัดโครงข่ายถนนการเพิ่มขึ้นภายในย่านเพิ่มขึ้น ส่งผลทำให้เกิดการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็กลงมากขึ้น เพื่อตอบรับกับศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่จากโครงข่ายการสัญจรทางบกที่มีมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณจุดตัดระหว่างถนนตลาดพลู(ทางใน) กับตรอกตลาดพลู และถนนเทอดไท ที่ปรากฏการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็กลงอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ก็เพื่อการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชยกรรมที่มีความต้องการเพิ่มมากขึ้น

3) ความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายการสัญจรกับมวลอาคารและพื้นที่ว่าง

มวลอาคารและพื้นที่ว่าง ของย่าน ตลาดพลูในช่วงพัฒนาการนี้ มีการเปลี่ยนแปลงขยายตัวและหนาแน่นขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โดยเริ่มมีการขยายตัวจาก บริเวณพื้นที่ริมน้ำขึ้นมาทางบก มากขึ้น มวลอาคารมีขนาดใหญ่และหนาแน่นมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางย่านที่มีศักยภาพสูงในการเข้าถึงทั้งในระดับพื้นที่รวมและภายในย่านได้ดี โดยพบว่า บริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) และตรอกตลาดพลูที่มีกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดบก มีลักษณะโครงข่ายการสัญจรและศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ในระดับรอง ปรากฏกลุ่มอาคารขนาดปานกลางเกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่น ซึ่งมวลอาคารส่วนใหญ่

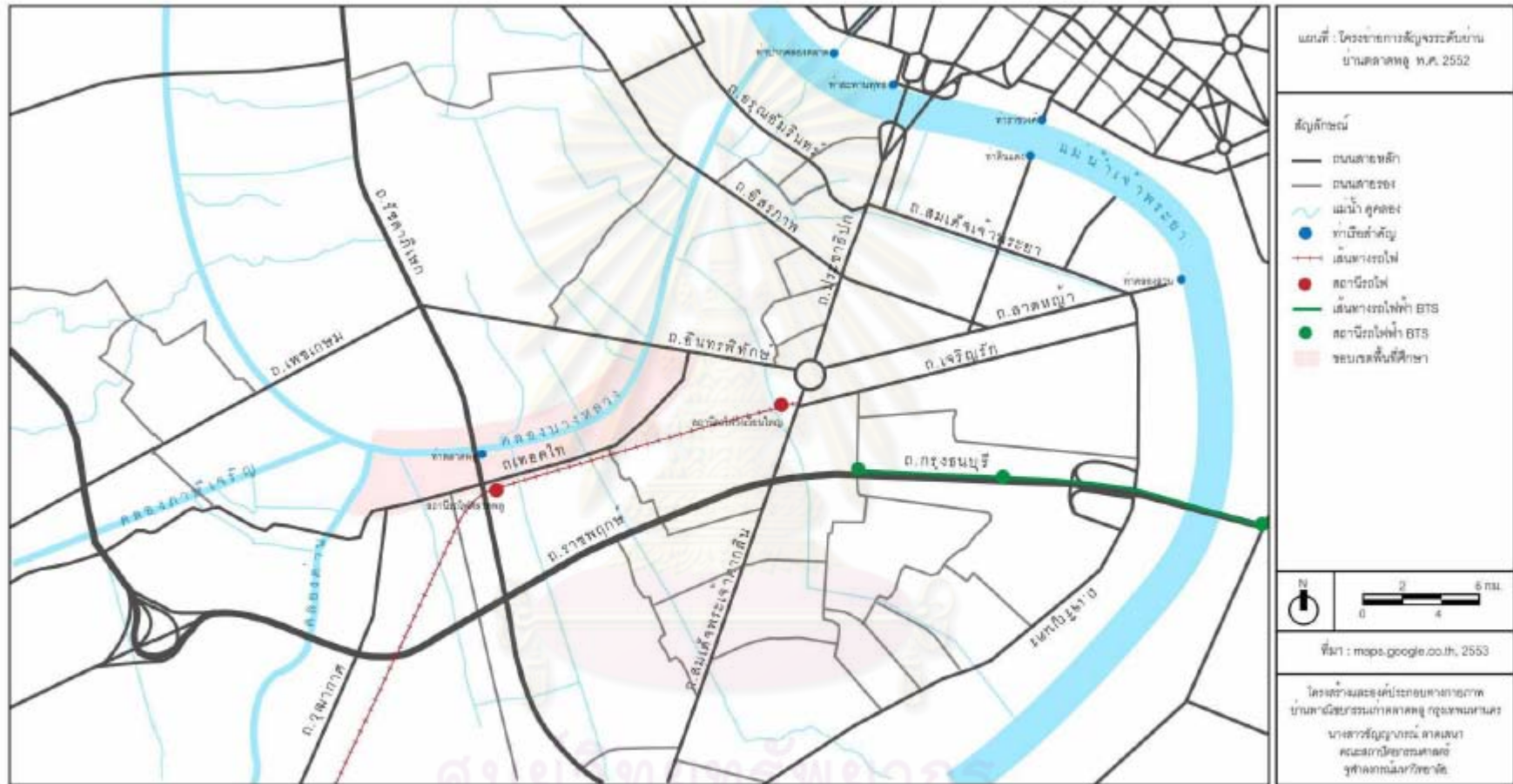
มีรูปทรงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวเรียงตัวตามแนวยาวทั้งสองฟากถนน อย่างต่อเนื่อง ที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของอาคารประเภทตึกแถวหรือเรือนแถว ส่วนบริเวณตลาดวัดกลางที่มีกิจกรรมการค้าในรูปแบบของตลาดน้ำ ปรากฏพื้นที่ว่างขนาดใหญ่และมีมวลอาคารมีขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ปะปนกัน อย่างหลวมๆบริเวณพื้นที่ริมหน้าวัดจันทาราม โดยลักษณะพื้นที่ว่างขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการใช้งานของกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำที่มีความต้องการใช้พื้นที่ว่างโล่งอย่างชัดเจน

6.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู

ช่วงที่ 2: ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2525 – ปัจจุบัน)

6.2.1 โครงข่ายการสัญจร

ย่านตลาดพลูได้มีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกอย่างต่อเนื่อง(แผนที่ 6.8) ความสำคัญของโครงข่ายการสัญจรทางน้ำเริ่มลดบทบาทลงตามลำดับ ถนนได้เข้ามามีบทบาทแทนที่อย่างชัดเจน รูปแบบการตั้งถิ่นฐานได้เปลี่ยนจากตามแนวริมคลองมาเป็นถนนทั้งหมด มีการตัดถนนสายหลักในระดับเมืองเพิ่มขึ้น รวมทั้งการสร้างสะพานพระปกเกล้าและสะพานตากสิน ส่งผลทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและเมืองฝั่งธนบุรีออกไปอย่างต่อเนื่องในทุกทิศทุกทาง ที่ก่อให้เกิดย่านพาณิชย์กรรมแห่งใหม่เพิ่มขึ้นกระจายตัวไปตามแนวถนนสายหลัก ขณะเดียวกันย่านวงเวียนใหญ่ซึ่งตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของถนนสายหลักสำคัญและเป็นที่ตั้งของสถานีรถไฟตลาดพลู ที่มีศักยภาพสูงในการเป็นเส้นทางสัญจรผ่านและเข้าถึงได้จากหลากหลายทิศทาง ส่งผลทำให้ย่านวงเวียนใหญ่เจริญเติบโตขึ้นกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของฝั่งธนบุรีในระยะเวลาต่อมา เมื่อได้มีการสร้างทางยกระดับรัชดาภิเษก ซึ่งเป็นถนนวงแหวนรอบในของกรุงเทพมหานครที่สามารถเชื่อมต่อกับพื้นที่ส่วนต่างๆของเมือง และเชื่อมต่อกับถนนเพชรเกษม ถนนราชพฤกษ์ ที่เชื่อมต่อไปสะพานกรุงเทพ ซึ่งได้ตัดผ่านเข้ามาบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมของตลาดพลู ที่มีลักษณะเป็นโครงสร้างทางยกระดับที่มีลักษณะการวางตัวในแนวเหนือ-ใต้ข้ามคลองบางหลวงไปบรรจบกับถนนจรัญสนิทวงศ์ในเขตบางกอกใหญ่ ส่งผลทำให้พื้นที่ตลาดพลูซึ่งเป็นศูนย์กลางพาณิชย์กรรมที่สำคัญ ของย่านถูกรื้อทำลายลง พ่อค้าแม่ค้าต้องย้ายออกไปประกอบกิจกรรมการค้าบริเวณตลาดใกล้เคียงแทน เช่น ตลาดวงเวียนใหญ่ ตลาดบางแค เป็นต้น ทำให้ความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมของย่านตลาดพลู ลดบทบาทความสำคัญจากบริการในระดับเมืองเป็นระดับย่านและพื้นที่โดยรอบแทน ทั้งนี้จากการมีโครงข่ายถนนที่มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ที่มีความสะดวกสบายและรวดเร็ว โครงข่ายการสัญจรทางน้ำที่เคยเชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบ และมีความสำคัญในอดีตไม่ได้ใช้เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำอีกต่อไป คลองซอยต่างๆได้เปลี่ยนหน้าที่เป็นคลองระบายน้ำเสีย ส่วนลำประโดงต่างๆ ได้ถูกถมเพื่อ เป็นถนนซอยขนาดเล็กแทน ส่งผลทำให้ กิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำบริเวณตลาดวัดกลางได้ยกตัวขึ้นบ่มกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดบกถาวรทั้งหมด

แผนที่ 6.8 : โครงการการสัญจรระดับย่านของย่านตลาดพลู พ.ศ. 2552

(ที่มา : www.map.google.co.th, 2553)

จากการศึกษาแผนที่ 6.9 พบว่า จากการสร้างสะพานยกระดับรัชดาภิเษก ทำให้ย่านตลาดพลูมีศักยภาพในการเข้าถึงในระดับเมืองที่สูงขึ้นและปริมาณการสัญจรผ่านเป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากโครงข่ายการสัญจรที่ตัดขึ้นมาใหม่นั้นเป็นถนนสายหลักระดับเมืองที่มีลักษณะโครงสร้างเป็นทางยกระดับขนาดใหญ่ (ภาพ 6.10) พาดข้ามพื้นที่ย่านตลาดพลูจึงไม่ได้ส่งกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูมากนัก แต่ได้ส่งผลทำให้เกิดการกระจายของโครงข่ายการสัญจรทางบกไปยังพื้นที่บริเวณรอบของพื้นที่ย่านตลาดพลู ซึ่งมีผลทำให้ระบบโครงข่ายการสัญจรของพื้นที่โดยรอบมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น และเนื่องจากโครงข่ายการสัญจรทางน้ำได้ลดบทบาทลงอย่างมาก จึงส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูถูกลดบทบาทจากการเป็นศูนย์กลางเปลี่ยนถ่ายการสัญจรที่สำคัญในอดีตเป็นพื้นที่ทางผ่านในระดับเมืองแทน

อย่างไรก็ตามแม้ว่าถนนรัชดาภิเษกที่ตัดเข้ามาในย่านนั้นได้ทำลายพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมที่สำคัญและตัดแบ่งพื้นที่ย่านตลาดพลูออกเป็น 2 ฝั่ง แต่ในขณะเดียวกันกลับส่งเสริมให้เกิดกระบวนการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรภายในย่านเพื่อสานต่อกับโครงข่ายการสัญจรในระดับเมืองที่ตัดขึ้นมาใหม่ โดยได้มีการตัดถนนเพิ่มลงไปบริเวณพื้นที่ใต้สะพานยกระดับรัชดาภิเษกที่มีลักษณะวางตัวตั้งฉากกับถนนตลาดพลู (ทางใน) และถนนเทอดไท รวมทั้งได้มีการตัดถนนลอดใต้สะพานดังกล่าวเพื่อใช้เป็นเส้นทางในการเชื่อมต่อโครงข่ายของถนนตลาดพลู (ทางใน) ทั้ง 2 ฝั่งที่เคยถูกตัดขาดเข้าไว้ด้วยกัน เช่นเดิม ส่วนการพัฒนาโครงข่ายถนนภายในย่านส่วนใหญ่จะเป็นถนนซอยขนาดเล็กที่มีลักษณะเป็นถนนปลายตัน (Broken-grid structure) ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากข้อจำกัดของลักษณะโครงสร้างเชิงสัณฐานของพื้นที่เดิมเคยเป็นพื้นที่สวนมาก่อน การตัดถนนหรือการพัฒนาพื้นที่จึงอ้างอิงจากสภาพภูมิประเทศหรือแนวแปลงที่ดินเป็นหลัก ส่งผลทำให้เกิดโครงข่ายการสัญจรที่มีรูปแบบกึ่งก้านสาขาตามลักษณะทางธรรมชาติของพื้นที่ เช่น บริเวณพื้นที่ชุมชนปากคลองบางสะแก เป็นต้น โครงข่ายการสัญจรในช่วงพัฒนาการนี้จึงมีลักษณะแบบผสมผสานระหว่างรูปแบบตาราง ที่เกิดจากถนนสายหลักและสายรองกับรูปแบบที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยโครงข่ายการสัญจรยังคงปรากฏการกระจุกตัวอยู่บริเวณศูนย์กลางย่าน คือ บริเวณถนนเทอดไทตัดกับถนนรัชดาภิเษก โดยมีถนนเทอดไทเป็นถนนสายหลักที่สำคัญและมีถนนสายรองและถนนซอยแตกแยกย่อยออกมาจากถนนสายหลัก หรือที่เรียกว่า “linear grid form” (ธีมาพร วัชราทิน อ้างถึงใน อภิรดี เกษมสุข, 2550: 161)

ภาพ 6.10: ถนนลอดใต้สะพานยกระดับรัชดาภิเษก (ซ้าย) และถนนตลาดพลูในปัจจุบัน (ขวา)
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

จากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรอย่างต่อเนื่องดังที่ได้กล่าวมา ส่งผลทำให้ลักษณะของพื้นที่พาณิชยกรรมย่านตลาดพลูได้เกิดการกระจายตัวไปตามแนวถนนเทอดไทซึ่งเป็นถนนสายหลักที่มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่สูงกว่าบริเวณอื่นภายในย่าน รวมทั้งบริเวณดังกล่าวได้มีกระแสสัญจรทั้งผ่านและเข้าถึงสูง ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดการกระจายตัวของ การตั้งถิ่นฐานและการใช้ประโยชน์ที่และอาคารไปตามแนวถนนสายหลัก และได้ขยายตัวออกไปบริเวณโดยรอบมากขึ้นอย่างชัดเจน ทั้งนี้จากการที่ถนนเทอดไทเป็นโครงข่ายการสัญจรสายหลักที่มีศักยภาพสูงในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ จึงส่งผลทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชยกรรมเกาะตัวอยู่บริเวณแนวถนนทั้งสองฟากอย่างชัดเจน

ส่วนบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) และตรอกตลาดพลู ที่เคยเป็นพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมของย่านตลาดพลูได้กลายเป็นถนนสายย่อยแทน เนื่องจากเข้าถึงจากทางรถยนต์ได้ยากเพราะเป็นถนนขนาดเล็กและอยู่ลึกเข้าไปด้านในจากถนนเทอดไทจึงมีข้อเสียเปรียบในแง่ของศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาแผนที่ 6.10 และรูปตัดขวางของย่านตลาดพลูในช่วงพัฒนาการนี้ (ภาพ 6.11) พบว่า ถนนตลาดพลู(ทางใน) ได้มีโครงข่ายการเชื่อมต่อกับถนนภายในย่านและพื้นที่ว่างสาธารณะที่มีความซับซ้อนและมีประสิทธิภาพมากขึ้นจากช่วงพัฒนาการที่ผ่านมา จึงส่งผลทำให้ถนนตลาดพลู(ทางใน) ยังคงบทบาทในการเป็นถนนที่มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ได้ดีจากการเดินเท้าอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยสามารถเชื่อมต่อกับพื้นที่ภายในย่านได้อย่างหลากหลายทุกทิศทาง ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของโครงข่ายการสัญจรภายในย่านตลาดพลูที่สำคัญที่มีผู้นิยมใช้ในการสัญจรติดต่อพื้นที่ภายในย่านมาตั้งแต่อดีตและจนถึงปัจจุบัน

แผนที่ 6.9 โครงข่ายการสัญจรของย่านตลาดพลู พ.ศ.2552

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

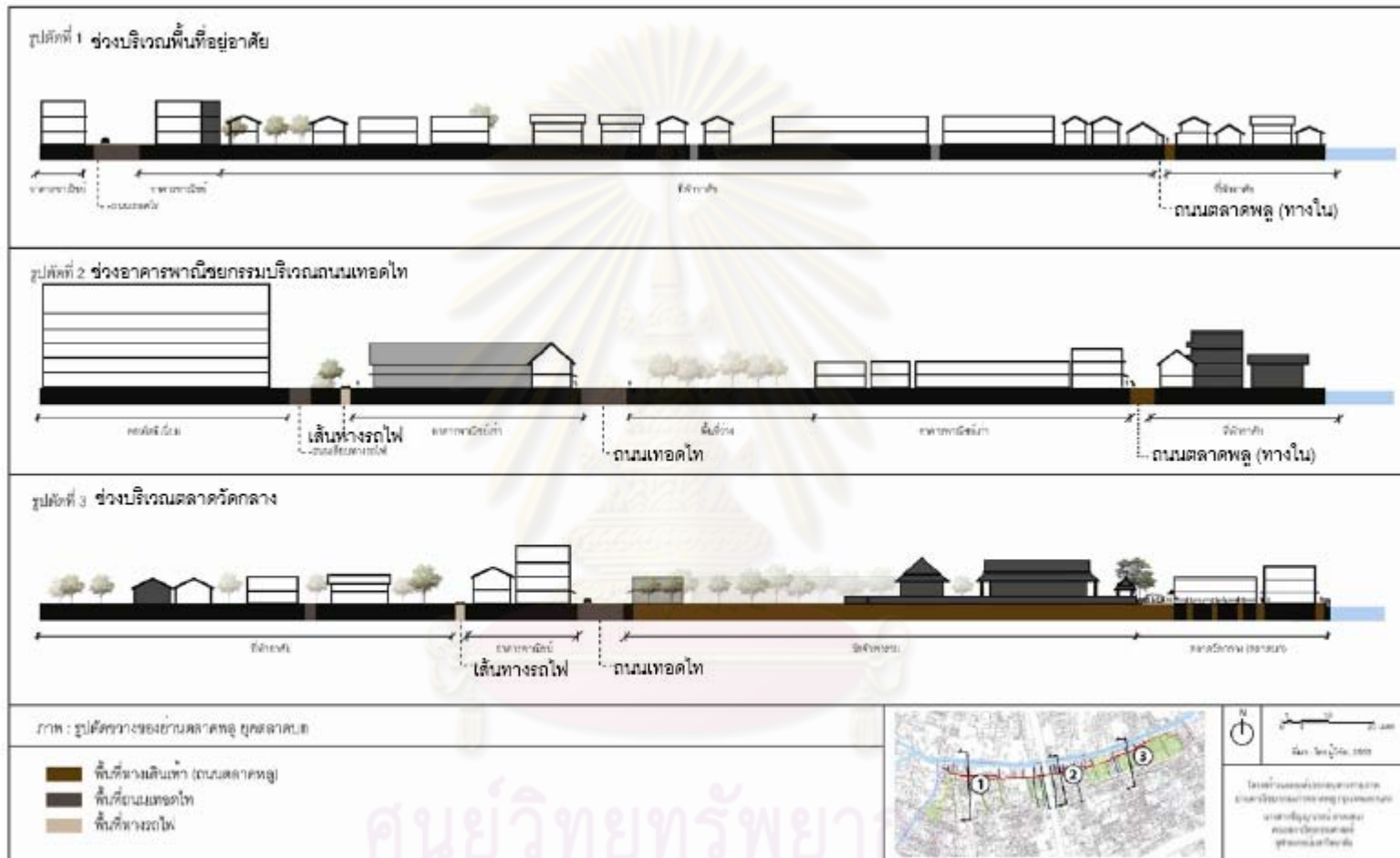

แผนที่ 6.10 ลักษณะตรอกและพื้นที่ว่างที่เชื่อมต่อกับถนนตลาดพลู (ทางใน) พ.ศ.2552

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพ 6.11 รูปตัดตามขวางของย่านตลาดพลู พ.ศ.2552
 (ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

6.2.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

จากการศึกษาแผนที่ 6.11 -6.12 พบว่า มีการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารมีการผสมผสาน และหลากหลายมากยิ่งขึ้นอย่างชัดเจน จากพื้นที่เดิมเคยเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยได้ ถูกเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรมอย่างเต็มพื้นที่ การสร้างอาคารบ้านเรือนได้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการวางตัวของแนวอาคารที่หันหน้าเข้าถนนเป็นหลัก ปรากฏอาคารริมถนนเกิดขึ้นตลอดแนวถนนสายหลักและสายรองมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามยังคงสังเกตเห็นรูปแบบการวางตัวของอาคารเก่าในอดีตที่มีความสัมพันธ์กับน้ำให้เห็นอยู่บ้างบริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวงและบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) การศึกษารั้วนี้ได้ทำการสำรวจการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารของย่านตลาดพลูในปัจจุบัน ซึ่งสามารถแบ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินได้ 7 ประเภท โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) **พาณิชยกรรม** พบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ในปัจจุบันมีสัดส่วนลดลงจากอดีต กิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำได้เปลี่ยนเป็นตลาดบกทั้งหมด มีลักษณะเป็นกลุ่มอาคารพาณิชยกรรมกระจายอยู่ตามแนวถนนเทอดไท โดยรวมกลุ่มอยู่บริเวณตลาดวัดกลาง ตลาดรัชดาภิเษก บริเวณริมสองฟากถนนเทอดไท และบริเวณสถานีรถไฟตลาดพลู ทั้งนี้ยังปรากฏอาคารร้านค้าบริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน)ซึ่งเป็นพื้นที่กิจกรรมการค้าดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่อดีตบ้างประปรายซึ่งยังคงมีการใช้พื้นที่เพื่อการค้ามาจนถึงปัจจุบันแต่มีสัดส่วนการใช้พื้นที่ ประเภทพาณิชยกรรมลดน้อยลงและมีลักษณะกระจายตัวตามแนวถนนสายหลัก ไม่เป็นกลุ่มก้อนเหมือนในอดีต ทั้งนี้สามารถแยกออกตามพื้นที่ 3 พื้นที่ดังนี้

1.1) บริเวณตลาดวัดกลาง ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ริม คลองบางหลวงหน้า วัดจันทารามได้กลายเป็นพื้นที่การค้าที่มีความสำคัญของย่านตลาดพลูที่ยังคงกิจกรรมการค้าสืบเนื่องจากอดีตจนมาถึงปัจจุบัน เป็นศูนย์กลางการค้าของย่านในรูปแบบของตลาดสดที่จำหน่ายทั้งสินค้าอุปโภคบริโภค โดยตลาดวัดกลางนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนตนเองจากรูปแบบการค้าจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกถาวรโดยได้มีการสร้างอาคารโรงเรือนตลาดแบบโครงสร้างคอนกรีตเป็นหลังคาคลุมพื้นที่การค้าทั้งหมด รวมทั้งได้มีการสร้างอาคารตึกแถวบริเวณโดยรอบตลาดและบริเวณถนนทางเข้าเพื่อสามารถเชื่อมต่อกิจกรรมการค้าไปยังถนนเทอดไทได้อย่างสะดวก

1.2) บริเวณตรอกตลาดพลูเดิม เนื่องมาจากการสร้างสะพานยกระดับรัชดาภิเษกดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทำให้ความเป็นศูนย์กลางย่านพาณิชยกรรมตลาดพลูในระดับเมืองได้ลดบทบาทลง พ่อค้าแม่ค้าที่เคยค้าขายที่ตลาดพลูได้ ย้ายไปค้าขายพื้นที่อื่นแทน เช่น ตลาดวงเวียนใหญ่ ตลาดบางแค เป็นต้น อย่างไรก็ตามพื้นที่ว่างใต้โครงสร้างทางยกระดับดังกล่าว ได้มีการปรับปรุงพื้นที่ให้มีการใช้งานเกิดขึ้นเป็นศูนย์อาหารตลาดพลูหรือตลาดรัชดาภิเษก ซึ่งเป็นตลาดสดที่ตั้งขึ้นมาใหม่แทนที่ตลาดพลูเดิม โดยอยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานตลาด กรุงเทพมหานคร แต่ ในปัจจุบันมีสภาพทั่วไปค่อนข้างเสื่อมโทรม และมีผู้คนเดินทางเข้ามาใช้บริการจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับตลาดวัดกลาง แต่อย่างไรก็ตามบริเวณแห่งนี้ก็ยังคงปรากฏอาคารประเภทตึกแถวที่ยังคงกิจกรรมการค้าสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันให้เห็นอยู่บ้างตั้งแต่บริเวณสะพานสมบุญ(คลองบางน้ำชน) จนมาถึงใต้สะพานรัชดาภิเษกผ่านตลาดรัชดาภิเษก

เรื่อยไปจนถึงบริเวณหน้าโรงเรียนธนบุรีวทพพิลาภรัทษที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบผสมผสานระหว่าง พาณิชยกรรมและที่พักอาศัยในลักษณะของตึกแถวและเรือนแถวไม้เก่า ที่มีกิจกรรมการค้าขายในแบบ ร้านค้าประจำท้องถิ่นที่ค้าขายกันมานาน เช่น ร้านขายยาแผนโบราณ ร้านทอง และร้านเครื่องจักรสาน เป็นต้น

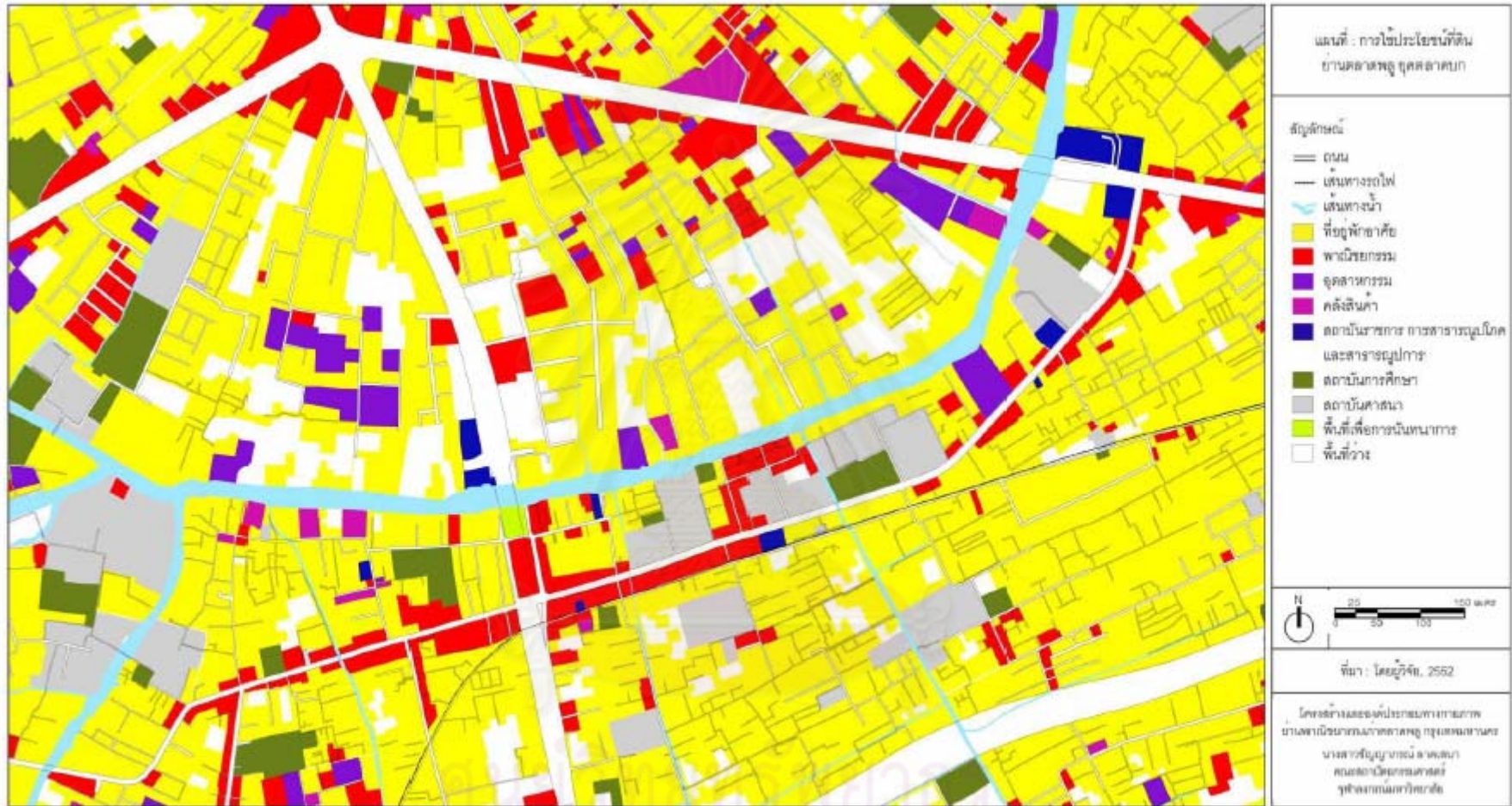

ภาพ 6.12 บรรยากาศบริเวณตลาดวัดกลางในตอนเช้า (ซ้าย)
และอาคารตึกแถวบริเวณตลาดพลูเดิม (ขวา)
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

1.3) บริเวณถนนเทอดไท พบการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมวางตัวเกาะกลุ่มหนาแน่นบริเวณแนวถนนทั้งสองฟาก มีลักษณะกิจกรรมการค้าในรูปแบบของตลาดบกริมถนน ที่มีลักษณะเป็นอาคารตึกแถวและมีตลาดสดที่แทรกตัวอยู่ประปรายตามแนวถนนเทอดไท เช่น ตลาดมะลิทอง ตลาดศรีกรุงธน ตลาดเจริญศรี เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันกิจกรรมการค้าของตลาดเหล่านี้ได้ซบเซาลงไปมากเนื่องจากการเกิดรูปแบบการค้าสมัยใหม่บริเวณตลาดวงเวียนใหญ่และบริเวณอื่นๆโดยรอบ โดยกิจกรรมการค้าส่วนใหญ่บริเวณนี้เป็นกิจกรรมการค้าและบริการที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมและสมัยใหม่ที่มีความสัมพันธ์กับการเป็นบริเวณพื้นที่สัญจรผ่านทางรถยนต์ เช่น ธนาคาร ร้านขายเครื่องเช่นไหว้ ร้านเฟอร์นิเจอร์ ร้านขายเครื่องใช้ไฟฟ้า และร้านสะดวกซื้อ เป็นต้น

1.4) บริเวณสถานีรถไฟตลาดพลู เป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าประเภทร้านอาหารแบบแผงลอยจำนวนมาก เช่น ร้านอาหารตามสั่ง ร้านกล้วยปั่น ร้านข้าวหมูแดง ร้านบะหมี่ และร้านอาหารบริเวณหน้าชานชาลา เป็นต้น เพื่อบริการและรองรับทั้งผู้คนที่ภายในและภายนอกที่เข้ามาใช้สถานีรถไฟตลาดพลูและผู้สัญจรผ่านที่อยู่ไกลออกไป เช่น ย่านพระราม 2 ย่านมหาชัย และย่านบางบอน โดยกิจกรรมบริเวณนี้จะมีผู้คนเข้ามาใช้บริการเป็นจำนวนมากในช่วงเวลาเย็น

แผนที่ 6.11 การใช้ประโยชน์ที่ดินย่านตลาดพลู พ.ศ. 2552
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

ภาพ 6.13 : พื้นที่บริเวณหน้าตลาดรัชดาภิเษก (ซ้าย) และอาคารตึกแถวบริเวณถนนเทอดไท (ขวา)
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

2) **ที่พักอาศัย** พบว่า เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่มีสัดส่วนมากที่สุดในย่านตลาดพลู มีการกระจายตัวไปตามแนวโครงข่ายการสัญจรทางบกและทางน้ำที่เป็นการตั้งถิ่นฐานในสมัยอดีตให้เห็นอยู่บ้าง รวมถึงบริเวณโดยรอบตลาดวัดกลาง และวัดที่ตั้งอยู่ภายในย่าน ซึ่งมักกระจุกตัวอยู่ในบริเวณตอนกลางของย่าน และมีความหนาแน่นในการใช้พื้นที่ค่อนข้างมาก โดยสามารถแยกออกตามพื้นที่ได้ 2 พื้นที่ ดังนี้

2.1) บริเวณพื้นที่พาณิชย์กรรมดั้งเดิม มีการรวมกลุ่มกันอย่างหนาแน่นในลักษณะของชุมชนการค้าริมน้ำและที่อยู่อาศัยดั้งเดิม ได้แก่ บริเวณตลาดพลูเดิมซึ่งอยู่บริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) บริเวณชุมชนภายในพื้นที่วัดราชคฤห์และวัดอินทาราม ซึ่งมีลักษณะที่เป็นอาคารที่ บ้านพักอาศัยและตึกแถวที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินลักษณะที่พักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม

ภาพ 6.14: ตึกแถวประเภทที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชย์กรรมบริเวณอาคารพาณิชย์กรรมดั้งเดิมบริเวณตรอกตลาดพลู (ซ้าย) และอาคารตึกแถวบริเวณถนนเลียบทางรถไฟ (ขวา)
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2552)

2.2) บริเวณชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันอย่างหนาแน่น ได้แก่ บริเวณพื้นที่ชุมชนวัดโพธิ์นิมิต ชุมชนวัดเวฬุราชินี ชุมชนมัสยิดสวนพลู และชุมชนบางสะพานนอก

3) **สถาบันราชการ** พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ส่วนใหญ่เดิมตั้งอยู่บริเวณริมคลองบางหลวง และถนนตลาดพลู (ทางใน) ได้ย้ายมาตั้งในพื้นที่ใหม่บริเวณริมถนนเทอดไทซึ่งเป็นถนนสายหลักแทน แต่ ทั้งนี้ยังคงมีสถาบันราชการที่มีความสำคัญกับพื้นที่ตลาดพลูซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมถนนตลาดพลู (ทางใน) ปัจจุบัน คือ สถานีตำรวจดับเพลิง เนื่องจากพื้นที่ย่านตลาดพลูเป็นย่านเก่าแก่และมีโครงสร้างของอาคารไม้ รวมถึงการใช้พื้นที่ที่แออัดหนาแน่นในบริเวณพื้นที่ชุมชนริมคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู ซึ่งอาจเกิดเพลิงไหม้ได้ง่าย จึงทำให้มีการตั้งสถานีตำรวจดับเพลิงขึ้นภายในย่านเพื่อรักษาความปลอดภัยและให้บริการประชาชน

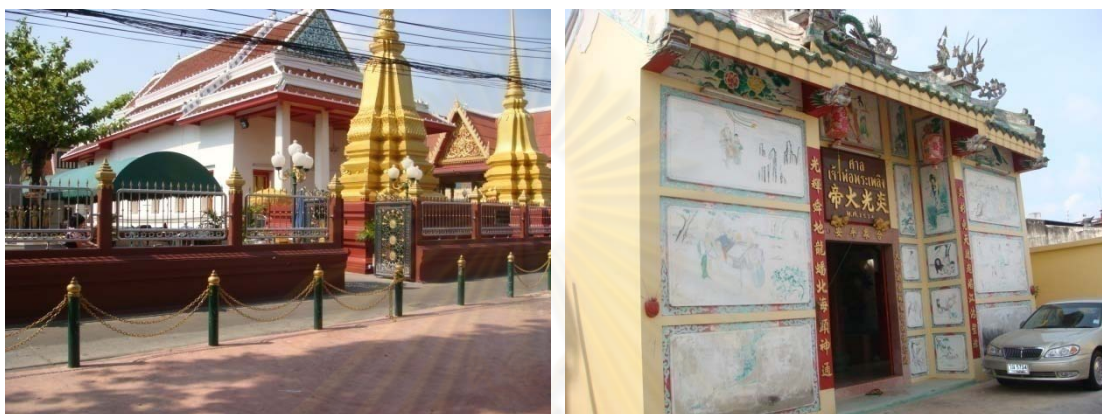

ภาพ 6.15: อาคารสถานีตำรวจนครบาลบางยี่เรือ (ซ้าย) และที่ว่าการไปรษณีย์ตลาดพลู (ขวา)
(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

4) **สถาบันศาสนา** พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันศาสนานี้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมาได้มีการสร้างศาลเจ้า เพื่อเป็นสถานที่ยึดแนวจิตใจและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของคนจีน ได้แก่ ศาลเจ้าสูงศาล ศาลเจ้าพระเพลิง ศาลเจ้าแม่ไทรทอง และโรงเจเซียงเซ่งตั้ง เป็นต้น

ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในพื้นที่วัดได้มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตมากขึ้นโดยมีการสร้างรั้วกำแพงก่ออิฐฉาบปูนอย่างหนาแน่น นอกจากนี้จะมีการสร้างอาคารสถาบันการศึกษาภายในพื้นที่วัดเพิ่มขึ้นและมีการแบ่งพื้นที่วัดให้ประชาชนเช่าที่และเช่าตึกแถวเพื่อประกอบกิจการการค้าและพักอาศัยตั้งที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว วัดได้มีการแบ่งพื้นที่ว่างบางส่วน นเพื่อใช้เป็นพื้นที่จอดรถอีกด้วย ทั้งนี้พื้นที่ว่างภายในวัดราชคฤห์ วัดจันทาราม และวัดอินทาราม ยังใช้เป็นเส้นทางสัญจร(ผ่าน)ของผู้คนภายในย่านที่สามารถเชื่อมต่อกับถนนตลาดพลูและเชื่อมโยงกิจการการค้าและชุมชนได้เป็นอย่างดีเช่นดังอดีต บริเวณพื้นที่ภายในวัดทั้งสามนี้จึงมีพ่อค้าแม่ค้านำของมาขายในลักษณะตลาดนัดแผงลอยให้เห็นเป็นประจำ ส่วนภายในพื้นที่วัดเองก็ได้มีการสร้าง กุฏิ ศาลา เพิ่มเติมขึ้น ทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ภายในพื้นที่วัดหนาแน่นขึ้นตามลำดับ จึงกล่าวได้ว่า สถาบันศาสนาดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับผู้คนภายในพื้นที่ย่านในฐานะเป็นพื้นที่ประกอบประเพณีพิธีกรรมตามเทศกาลต่าง ๆ และในฐานะของพื้นที่แห่งการดำรงชีพ ตลาด และห้องแถว รวมทั้งเป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจริมน้ำ โดยยังคงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและศูนย์รวมกิจกรรมทางศาสนาของผู้คนแต่ละเชื้อชาติภายใน ของย่านตลาดพลู จนถึงทุกวันนี้

ภาพ 6.16: วัดอินทาราม (ซ้าย) และศาลเจ้าพระเพลิง (ขวา)

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

5) **สถาบันการศึกษา** พบว่า ตั้งแต่ปีพ.ศ.2500 –ปัจจุบันได้มีการก่อสร้างโรงเรียนเพิ่มเติม คือ โรงเรียนธนบุรีวรเทพีพলารักษ์ตั้งอยู่บริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) โรงเรียนพรประสาทิทยาตั้งอยู่บริเวณริมถนนเทอดไท ส่วนโรงเรียนเดิมที่มีอยู่แล้วได้มีแต่การสร้างอาคารเพิ่มเติม ทำให้พื้นที่ภายในโรงเรียนหนาแน่นเพิ่มขึ้น ส่วนโรงเรียนเอกชนบางแห่งได้ค่อยๆทยอยกันปิดตัวลงเนื่องจากสาเหตุต่างๆกัน เช่น ทุนไม่พอ ครูย้ายออก นักเรียนมีจำนวนน้อยลง เป็นต้น ทั้งนี้ยังคงมีโรงเรียนกมลจิ่งชัน ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนที่มีการเรียนการสอน 3 ภาษา ที่ยังคงดำเนินกิจการอยู่จนถึงปัจจุบัน แต่ได้ย้ายที่ตั้งจากเดิมอยู่บริเวณวัดราชคฤห์มาเป็นบริเวณถนนทางรถไฟตรงข้ามสถานีรถไฟตลาดพลูแทน

ภาพ 6.17 : โรงเรียนธนบุรีวรเทพีพลารักษ์ตั้งอยู่บริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) (ซ้าย)

และโรงเรียนวัดอินทารามบริเวณริมถนนเทอดไท (ขวา)

(ที่มา : โดยผู้วิจัย, 2552)

6) **อุตสาหกรรมและคลังสินค้า** พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ได้ลดจำนวนลงมาในยุคตลาดน้ำและตลาดบกอย่างสังเกตเห็นได้ชัดเจน เนื่องมาจากการพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งจากน้ำสู่บก ทำให้การลำเลียงผลผลิตและการกระจายสินค้าเปลี่ยนจากทางน้ำเป็นบกที่มีความสะดวกสบาย และประหยัดระยะเวลากว่า โรงงานอุตสาหกรรม และคลังสินค้า ต่างๆที่เคยตั้งอยู่ริมคลองบางหลวงที่สามารถเข้าถึงได้จากทางน้ำเป็นหลักเท่านั้นกลายเป็นพื้นที่ที่เข้าถึงได้ยากจากทางบกจึงได้ย้ายตัวออกไปตั้งอยู่บริเวณอื่นที่มีระบบคมนาคมทางบกที่สะดวกแทน เช่น ย่านบางแค และย่านจอมทอง เป็นต้น แต่ยังคงปรากฏอาคารสถานประกอบการประเภทโกดังสินค้า เช่น โกดังค้าไม้ โกดังข้าว เป็นต้น ให้เห็นบางประปรายในปัจจุบันที่ดำเนินกิจกรรมอยู่บริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู (ทางใน) ส่วนโรงงานอุตสาหกรรมและคลังสินค้าที่สร้างขึ้นใหม่มีค่อนข้างน้อยพบ เพียงโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ในระดับชุมชนหรือครัวเรือนที่เป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เช่น โรงงานทำขนมกุยช่าย โรงงานนึ่งปลาทุ เป็นต้น

ภาพ 6.18 : โกดังสินค้าบริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน)

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2552)

7) **พื้นที่โล่งว่างพื้นที่โล่งว่างสาธารณะ** พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนี้ภายในย่านตลาดพลูมีพื้นที่เพื่อการนันทนาการค่อนข้างน้อย เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรม พื้นที่โล่งหรือสวนสาธารณะส่วนใหญ่จึงเป็นพื้นที่ภายในวัดบริเวณริม คลองบางหลวง ได้แก่ วัดขุนจันท์ วัดราชคฤห์ วัดอินทาราม และวัดเวฬุราชิน ที่มีศาลาทำน้ำสำหรับนั่งพักผ่อนและมีลานกิจกรรมสำหรับใช้ในงานประเพณีสำคัญทางศาสนาต่างๆ ทั้งนี้ภายหลังในปรับปรุงพื้นที่บริเวณได้สะพานยกระดับรัชดาภิเษกเป็น สนามเด็กเล่น ลานกีฬา และลานอเนกประสงค์ ซึ่งมีผู้คนภายในย่านมาร่วมกลุ่มประกอบกิจกรรมบริเวณพื้นที่นี้ในช่วงเวลาเย็นเป็นประจำ

ภาพ 6.19 : ลานกีฬาสาธารณะบริเวณใต้สะพานรัชดาภิเษก (ซ้าย)

และพื้นที่ลานวัดราชคฤห์บริเวณริมคลองบางหลวง (ขวา)

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2552)

จากการศึกษาแผนที่ 6.11-6.12 พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารได้มีลักษณะผสมผสานอย่างหลากหลายมากยิ่งขึ้น และขยายตัวไปตามแนวถนนที่มีศักยภาพสูงบริเวณพื้นที่โดยรอบย่านตลาดพลู ส่งผลทำให้สถานที่ราชการและศูนย์กลางกิจกรรมการค้าได้ย้ายออกจากบริเวณแนวถนนตลาดพลู(ทางใน) มาเกาะตัวในลักษณะแนวยาวริมถนนเทอดไทซึ่งเป็นถนนสายหลักที่สำคัญที่มีศักยภาพสูงในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ในระดับพื้นที่รวมแทน แต่ทั้งนี้ยังคงมีตลาดวัดกลางเป็นพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมของย่านที่ยังคงกิจกรรมการค้า เนื่องจากตลาดวัดกลางตั้งอยู่ระหว่างถนนเทอดไทและถนนตลาดพลู(ทางใน) ซึ่งมีศักยภาพสูงในการเข้าถึงพื้นที่และเชื่อมโยงพื้นที่สาธารณะในระดับพื้นที่รวมและพื้นที่ภายในย่านได้อย่างหลากหลาย ดังนั้นจึงทำให้ตลาดวัดกลางยังคงมีบทบาทและได้กลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของย่านตลาดพลูในปัจจุบัน

ส่วนพื้นที่ศูนย์กลางตลาดพลูเดิม บริเวณตรอกตลาดพลู (ใต้สะพานรัชดาภิเษกในปัจจุบัน) ได้มีโครงข่ายการสัญจรมีศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ลดลงเมื่อมีการสร้างสะพานยกระดับรัชดาภิเษก แต่ได้มีการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้สะพานเพื่อประกอบกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดสดแห่งใหม่ ส่งผลให้บริเวณพื้นที่ดังกล่าวยังคงมีการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชยกรรมอย่างต่อเนื่องถึงแม้จะลดบทบาทลงจากเดิมก็ตาม ส่วนบริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน) และบริเวณพื้นที่ริมน้ำคลองบางหลวง ที่มีโครงข่ายการสัญจรที่มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่รวมลดลง แต่ในขณะเดียวกันถนนตลาดพลู(ทางใน) ยังคงเป็นโครงข่ายการสัญจรที่มีศักยภาพสูงในการเข้าถึงพื้นที่ระดับภายในย่าน ที่ยังคงปรากฏการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชยกรรมให้เห็นอยู่อย่างประปราย และอาคารบางส่วนได้มีการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยเป็นที่อยู่อาศัยมากขึ้น โดยยังคงมีลักษณะเป็นอาคารพาณิชย์แบบเรือนแถวไม้และตึกแถวเก่าแทรกตัวกับกลุ่มอาคารพาณิชย์ใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจของย่านตลาดพลูในสมัยอดีตและยังคงมีบทบาทสำคัญในระดับย่านอยู่ในปัจจุบัน

6.2.3 ลักษณะแปลงที่ดิน

จากการศึกษา แผนที่ 6.13 พบว่า ลักษณะแปลงที่ดินย่านตลาดพลู ปัจจุบันนี้ได้ มีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก จากเดิมที่เป็นพื้นที่ชุมชนการค้าริมน้ำมาเป็นชุมชนเมืองที่มีการสัญจรทางบกอย่างสมบูรณ์ ลักษณะแปลงที่ดินจึงมี ความสัมพันธ์กับถนนมากขึ้นอย่างชัดเจน จากแปลงที่ดินขนาดใหญ่ได้มีการแบ่งแปลงที่ดินแปลงย่อยๆ จำนวนมาก ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกทั้งภายในย่านและบริเวณโดยรอบเพิ่มมากขึ้น โดยแปลงที่ดินส่วนใหญ่จะถูกรแบ่งย่อยตาม ลักษณะอาคารและสิ่งก่อสร้าง เช่น ตึกแถวมีการแบ่งแนวเขตแปลงที่ดินตามพื้นที่แต่ละคูหา อาคารบ้านพักอาศัยแบ่งย่อยตามพื้นที่แปลงที่ดิน เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงของลักษณะแปลงที่ดินดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความต้องการการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หนาแน่นและเพิ่มมากยิ่งขึ้น ของพื้นที่ นอกจากนี้ยังปรากฏแนวการเวนคืนที่ดินขนาดใหญ่ที่ตัดผ่านบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางที่สำคัญของย่านตลาดพลู เพื่อสร้าง สะพานยกระดับรถไฟฟ้าที่วางตัวในแนวเหนือ-ใต้ ซึ่งทำให้เกิดเป็นพื้นที่ว่างขนาดใหญ่บริเวณดังกล่าวชัดเจน ทั้งนี้สามารถจำแนกลักษณะแปลงที่ดินในรูปแบบต่างๆ ตามขนาดแปลงที่ดินได้ 3 ขนาดดังนี้

1) **ลักษณะแปลงที่ดินที่มีขนาดเล็ก** มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหน้าแคบ ที่เกิดจากการแบ่งแปลงที่ดินตามพื้นที่ของอาคารพาณิชย์หรือตึกแถวแต่ละคูหา กระจุกตัวอยู่บริเวณแนวถนนสายหลักและสายรอง

2) **ลักษณะแปลงที่ดินที่มีขนาดกลาง** ซึ่งเป็นลักษณะแปลงที่ดินที่มีสัดส่วนมากที่สุด ภายในย่านตลาดพลู ซึ่งสามารถแบ่งตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานได้ดังนี้

2.1) บริเวณแปลงที่ดินที่วางตั้งฉากกับแนวท่างน้ำ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหน้าแคบ สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ทั้งทางน้ำและทางบก เป็นลักษณะแปลงที่ดินของพื้นที่ชุมชนริมน้ำและย่านการค้าดั้งเดิมของย่านตลาดพลูที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวงฝั่งทิศใต้ที่เกาะตัวแนวคลองบางหลวงและบริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) ซึ่งปรากฏทางสาธารณะประโยชน์ที่มีความยาวและเชื่อมต่อกับพื้นที่อื่นๆ ได้มากยิ่งขึ้น โดยตั้งแต่บริเวณปากคลองบางน้ำจืดยาวไปจนถึงวัดขุนจันทร์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณ พื้นที่ดังกล่าว นี้ยังคงมีลักษณะแปลงที่ดินที่มีชุมชนริมน้ำและย่านการค้าริมน้ำอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

2.2) บริเวณแปลงที่ดินที่กระจุกกระจายอยู่ทั่วไปบริเวณย่านตลาดพลู และบริเวณโดยรอบ ซึ่งเกิดจากการแบ่งซอยแปลงที่ดินพื้นที่เกษตรขนาดใหญ่ มีลักษณะเป็นรูปทรงกึ่งสี่เหลี่ยมและหลายเหลี่ยมที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามการตัดถนนในแต่ละพื้นที่ ซึ่งมีทั้งพื้นที่ของอาคารบ้านเดี่ยว อาคารสำนักงาน โรงเรียน และกลุ่มบ้านเรือนของชุมชนที่อยู่ภายในแปลงที่ดินเดียวกัน

แผนที่ 6.11 ลักษณะแปลงที่ดินย่านตลาดพลู พ.ศ. 2536
 (ที่มา : สำนักงานที่ดินเขตธนบุรี)
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3) **ลักษณะแปลงที่ดินที่มีขนาดใหญ่** มาก ที่มีลักษณะแปลงที่ดินกึ่งสี่เหลี่ยมหรือรูปหลายเหลี่ยม ส่วนใหญ่ยังคงเป็นพื้นที่ของสถาบันศาสนา ตั้งอยู่บริเวณแนวคลองบางหลวงและคลองด้านข้างนี้ได้มีการเวนคืนพื้นที่ดินบางส่วนเพื่อตัดถนนเทอดไท จึงทำให้พื้นที่วัดราชคฤห์ วัดจันทาราม วัดอินทารามและวัดเวฬุราชินกลายเป็นพื้นที่หลังวัดติดถนน ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ทั้งจากโครงข่ายการสัญจรทางน้ำและทางบกได้อย่างสะดวก

จากการศึกษาแผนที่ 6.13 พบว่า แปลงที่ดินมีการแบ่งซอยย่อยมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกและการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่เพิ่มมากขึ้น โดยพบว่าบริเวณพื้นที่ริมถนนเทอดไทได้มีการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีลักษณะหน้าแคบและมีขนาดเล็กลง แสดงถึงการ उपयोगที่ดินและอาคารประเภทพาณิชย์กรรมการค้าและบริการที่มีความหนาแน่นอย่างชัดเจน ที่บ่งชี้ถึงลักษณะของพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมย่านตลาดพลูในปัจจุบันนี้ พื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมเดิมบริเวณตรอกตลาดพลูได้ถูกเวนคืนที่ดินกลายเป็นแปลงที่ดินขนาดใหญ่ในปัจจุบัน แต่บริเวณโดยรอบพื้นที่ที่ยังคงปรากฏแปลงที่ดินหน้าแคบขนาดเล็กกระจุกตัวอยู่ที่แสดงถึงลักษณะความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางย่านอยู่ ถึงแม้จะไม่ได้ใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารเพื่อพาณิชย์กรรมเช่นเดิมก็ตาม ส่วนบริเวณพื้นที่ริมถนนตลาดพลู(ทางใน) และพื้นที่ริมคลองบางหลวงไม่มีการแบ่งแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็กลงจากเดิมมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่บริเวณโดยรอบเนื่องจากเข้าถึงพื้นที่ได้ยากจากถนนสายหลัก ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะแปลงที่ดินในช่วงพัฒนาการนี้ส่วนใหญ่มีขนาดที่ใกล้เคียงกันและกระจุกกระจายไปบริเวณโดยรอบมากยิ่งขึ้น(จากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบก) จึงไม่สามารถชี้เฉพาะถึงลักษณะพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมของย่านจากลักษณะแปลงที่ดินที่มีความชัดเจนเหมือนดังเช่นในช่วงพัฒนาการยุคตลาดน้ำ

6.3.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง

จากการศึกษา แผนที่ 6.14 พบว่า ลักษณะมวลอาคาร มีความหลากหลายและหนาแน่นมากยิ่งขึ้น อาคารส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารจากที่มีความสัมพันธ์กับน้ำเป็นหลักในอดีตได้ถูกปรับเปลี่ยนให้มีความสัมพันธ์กับถนนมากขึ้นอย่างชัดเจน มีการสร้างอาคารใหม่ แทรกตัวเข้ากับมวลอาคารเดิมเพิ่มมากขึ้นทั้งมวลอาคารขนาดเล็กตลอดจนมวลอาคารขนาดใหญ่ โดยปรากฏการกระจุกตัวของมวลอาคารอยู่ตามแนวถนนสายหลักและสายรอง อย่างหนาแน่น นอกจากนี้พื้นที่เกษตรกรรมหรือพื้นที่สวนพลูเดิมได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่พักอาศัยประเภททาวเฮาส์ และห้องแถวแทน โดยจากการพิจารณารูปแบบมวลอาคารความหนาแน่นมวลอาคารและพื้นที่ว่างตลอดจนสัดส่วนและทิศทางการวางตัวของพื้นที่ย่านพาณิชย์กรรมตลาดพลูในช่วงพัฒนาการนี้ สามารถจำแนกขนาดมวลอาคารออกเป็น 4 ขนาด ดังนี้

1) **มวลาอาคารขนาดเล็ก ละเอียด** วางตัวอย่างการจัดกระจายบริเวณถนนสายรองและสายย่อย มีลักษณะมวลาอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมและหลายเหลี่ยม ขนาดเล็ก โดยอาคารดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นอาคารประเภทที่พักอาศัยแบบบ้านเดี่ยว

2) **มวลาอาคารขนาดกลาง** เป็นกลุ่มอาคารที่มีลักษณะการเรียงตัวขนานไปกับแนวถนนอย่างเป็นระเบียบชัดเจน และหนาแน่น ซึ่งปรากฏมีการกระจุกตัวเกาะกลุ่มกันเป็นแนวยาวตามแนวถนนสายหลัก และสายรอง ตามลักษณะของกลุ่มอาคารประเภทตึกแถว โดยเฉพาะบริเวณริมถนนถนนเทอดไท บริเวณโดยรอบสถานีรถไฟฟ้าตลาดพลูตามแนวถนนรถไฟ ทั้งนี้ยังคงปรากฏอาคารตึกแถวเก่าบริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) และ ตรอกตลาดพลู ซึ่งมีลักษณะมวลาเป็นอาคารยาวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและหลายเหลี่ยมที่หลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นอาคารพาณิชย์กรรมกึ่งที่อยู่อาศัย ที่มีลักษณะเป็นห้องแถวและตึกแถวที่มีการสร้างเพื่อให้มีความสอดคล้องกับลักษณะแปลงที่ดินและแนวถนนที่เกิดขึ้น

3) **มวลาอาคารขนาดใหญ่** อาคารส่วนใหญ่เป็น กลุ่มอาคาร ทางศาสนา ตลาด รวมทั้งอาคารสถานประกอบการดั้งเดิมภายในย่านซึ่งมีลักษณะอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่

4) **มวลาอาคารขนาดใหญ่มาก** เป็นอาคารที่วางตัวกระจายโดยทั่วไปภายในพื้นที่ กระจุกตัวกันเป็นกลุ่มเป็นแนวยาวไปตามสองฟากถนนสายหลักและหนาแน่นบริเวณถนนเทอดไท และพบประปรายบริเวณริมถนนตลาดพลู (ทางใน) รูปแบบอาคารส่วนใหญ่เป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดใหญ่ อาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ภายหลัง ซึ่งเป็นรูปแบบอาคารสมัยใหม่ที่มีความสูงตั้งแต่ 4 ชั้นขึ้นไป ซึ่งอาคารกลุ่มนี้ได้แก่ แฟลต หอพัก คอนโดมิเนียม รวมถึงอาคารสถานที่ราชการต่างๆ

จากการศึกษาแผนที่ 6.14 พบว่า พื้นที่พาณิชย์กรรมในช่วงเวลานี้อยู่บริเวณถนนเทอดไท โดยปรากฏเป็นลักษณะกลุ่มอาคารที่ผสมผสานระหว่างมวลาอาคารขนาดกลางและใหญ่ ซึ่งรูปแบบมวลาอาคารส่วนใหญ่มีลักษณะยาวขนานไปตามแนวถนนทั้งสองฟาก และมีพื้นที่ว่างแทรกตัวอยู่บริเวณพื้นที่ศูนย์กลางคือพื้นที่วัดและโรงเรียนอยู่บริเวณพื้นที่ดังกล่าวอีกด้วย พื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมเดิมบริเวณตรอกตลาดพลู ได้มีการปรับพื้นที่ใหม่จากการสร้างสะพานยกระดับรัชดาภิเษกเป็นพื้นที่ว่างขนาดใหญ่แทน แต่อย่างไรก็ตามบริเวณพื้นที่ข้างเคียงยังคงปรากฏลักษณะของกลุ่มมวลาอาคารขนาดกลางที่มีลักษณะยาวกระจุกตัวกันหนาแน่นให้เห็นอยู่ ส่วนบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) และบริเวณพื้นที่ริมน้ำมีการเพิ่มมวลาอาคารใหม่แทรกตัวเข้ากับมวลาอาคารเดิม ผสมผสานกันอยู่หลากหลายทั้งมวลาอาคารขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็กละเอียดเกาะตัวอย่างหนาแน่นตามแนวริมถนนตลาดพลูทั้งสองฟาก และเชื่อมต่อกับพื้นที่ว่างสาธารณะต่อเนื่องไปยังพื้นที่ตลาดวัดกลางที่มีกลุ่มอาคารขนาดใหญ่และขนาดกลางกระจุกตัวกันอยู่ จึงกล่าวได้ว่า ย่านตลาดพลูในช่วงพัฒนาการนี้มีการเพิ่มเติมและเติมเต็มของมวลาอาคารและสิ่งปลูกสร้างให้มีความหนาแน่นมากยิ่งขึ้นอย่างเต็มพื้นที่ และจากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกที่ได้กล่าวมาทำให้เกิดการขยายตัวของมวลาอาคารและสิ่งปลูกสร้างไปบริเวณพื้นที่โดยรอบมากขึ้นตามลำดับ

แผนที่ 6.14 มวลดอาคารต่อพื้นที่วางของย่านตลาดพลู พ.ศ. 2552

(ที่มา : โคนผู้วิจัย, 2552)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.2.5 สรุปผลการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบก ย่านตลาดพลู ช่วงที่ 2 : ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2525 – ปัจจุบัน)

จากการศึกษาลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของบกย่านตลาดพลู ช่วงที่ 2 : ยุคการสัญจรทางบก สามารถนำมา สรุปผลการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ ระหว่างโครงข่ายการสัญจรที่เป็นตัวแปรต้นคู่ประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

1) ความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายการสัญจรกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

จากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกอย่างต่อเนื่อง ทำให้การขยายตัวของย่านตลาดพลูในช่วงพัฒนาการนี้เป็นการขยายตัวเข้าหาพื้นที่ที่มีศักยภาพทางในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ในระดับเมืองสูง โดยมีลักษณะแพร่ขยายเป็นแนวยาวออกไปตามแนวโครงข่ายถนนสายหลัก คือถนนเทอดไท ซึ่งต่างจากในยุคตลาดน้ำที่มีการขยายตัวในลักษณะแนวยาวไปตามแนวคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน)เป็นหลัก กิจกรรมการค้าได้เปลี่ยนจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกในรูปแบบของกลุ่มอาคารตึกแถวพาณิชย์กรรมที่เกาะตัวตามแนวถนน แต่อย่างไรก็ตามการตัดถนนรัชดาภิเษกที่ผ่าเข้ามาบริเวณศูนย์กลางย่านทำให้เกิดการตัดถนนสายรองภายในย่านเพิ่มขึ้นเพื่อสานเข้ากับถนนสายหลัก และทำให้เกิดการเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจรเพื่อตอบรับกับกิจกรรมการเดินเท้าภายในย่านเข้ากับโครงข่ายถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่มีประสิทธิภาพในการเข้าถึงพื้นที่ภายในย่านและเชื่อมต่อโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะได้อย่างเป็นระบบ ส่งผลทำให้เกิดการสัญจรอิสระของคนเดินเท้า ที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้อย่างหลากหลายทิศทางมากยิ่งขึ้น

โดยพบว่า โครงข่ายการสัญจรบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมของย่านตลาดพลูในยุคนี้มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ที่แบบสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ได้ดีทั้งในระดับเมืองและระดับย่าน ซึ่งสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารประเภทพาณิชย์กรรมการค้าและการบริการที่เกาะตัวอยู่ริมถนนเทอดไททั้งสองฟาก ซึ่งกิจกรรมการค้าและการบริการส่วนใหญ่จึงมีความสัมพันธ์กับลักษณะการเป็นพื้นที่สัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่จากทางรถยนต์ได้สะดวก ซึ่งสามารถจอดรถริมถนนแล้วเข้ามาเลือกซื้อสินค้าหรือรับบริการได้อย่างสะดวก เช่น ร้านขายเครื่องเช่นไห้ว โรงจํานำ ธนาคาร ร้านขายเฟอร์นิเจอร์ ร้านขายเครื่องใช้ไฟฟ้า และร้านสะดวกซื้อต่างๆ เป็นต้น โดยมีตลาดวัดกลางเป็นศูนย์กลางกิจกรรมการค้าประเภทตลาดสดที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายจากถนนเทอดไทและโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะจากพื้นที่ภายในย่านที่เชื่อมต่อกับถนนตลาดพลู(ทางใน)ที่มีศักยภาพสูงในการเข้าถึงในระดับภายในย่านได้เป็นอย่างดี

ส่วนพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมเดิมบริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน)และพื้นที่ริมคลองบางหลวง เนื่องจากมีศักยภาพในการเข้าถึงในระดับพื้นที่รวมลดลงทำให้บริเวณดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนประโยชน์ที่ดินและอาคารจากพาณิชย์กรรมเป็นที่อยู่อาศัยมากขึ้น แต่ทั้งนี้ยังคงปรากฏกิจกรรมการค้าและบริการที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมให้เห็นอยู่ เช่น ร้านขายยาแผนโบราณ ร้านทอง และร้านเครื่องจักรสาน ที่ยังคงดำเนินกิจกรรมสืบต่อมาในปัจจุบัน จึงกล่าวได้ว่า ศักยภาพของการเข้าถึงที่สูงขึ้น

จากการพัฒนาโครงข่ายถนนได้ส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารโดยพบว่า

2) ความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายการสัญจรกับลักษณะแปลงที่ดิน

แปลงที่ดินที่มีขนาดใหญ่เดิมได้มีการแบ่งซอยย่อยให้มีขนาดเล็กมากขึ้นทั้งภายในพื้นที่และบริเวณโดยรอบย่านตลาดพลู เพื่อรองรับกับความต้องการการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เพิ่มมากขึ้น ที่เป็นผลมาจากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรและการเข้าถึงที่มีศักยภาพมากขึ้น ราคาที่ดินบริเวณพื้นที่ที่มีศักยภาพการเข้าถึงที่สูงก็จะมีราคาแพงขึ้น ทั้งนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบ้านพักอาศัยแบบบ้านเดี่ยวเป็นอาคารพาณิชย์ที่ส่งผลทำให้มีลักษณะแปลงที่ดินขนาดเล็กหน้าแคบตามขนาดของอาคารพาณิชย์กรรมเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณถนนเทอดไททั้งสองฟากถนนกระจายอยู่เต็มพื้นที่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบริเวณริมถนนเทอดไทเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจในยุคนี้ แต่เป็นที่สังเกตว่า บริเวณถนนเทอดไทยังคงปรากฏแปลงที่ดินขนาดใหญ่มาก ที่ไม่ได้รับผลกระทบให้เกิดการแบ่งซอยพื้นที่จากปัจจัยทางเศรษฐกิจและศักยภาพการเข้าถึงที่สูงขึ้น ซึ่งทำให้ย่านตลาดพลูยังคงโครงสร้างเชิงสัณฐานและโครงข่ายการเชื่อมต่อพื้นที่สาธารณะภายในย่านเข้ากับถนนตลาดพลู(ทางใน) เอาไว้ได้จนถึงปัจจุบัน

3) ความสัมพันธ์ระหว่างโครงข่ายการสัญจรกับมวลอาคารและพื้นที่ว่าง

จากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรในระดับเมืองกระจายไปบริเวณพื้นที่โดยรอบมากขึ้นทำให้เกิดการขยายตัวทางบกตามแนวริมถนนอย่างต่อเนื่อง ส่งผลทำให้เกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงมวลอาคารให้มีความหนาแน่นมากยิ่งขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงพัฒนาการในอดีต โดยสังเกตได้ว่าพื้นที่พาณิชย์กรรมในยุคนี้อาศัยอยู่ตามแนวถนนเทอดไทซึ่งเป็นบริเวณที่มีศักยภาพสูงในการเข้าถึงพื้นที่ ได้ปรากฏมวลอาคารขนาดกลางประเภทที่เป็นอาคารพาณิชย์เกาะตัวต่อเนื่องริมสองฟากถนน โดยมีมวลอาคารขนาดใหญ่และเล็กแทรกตัวปะปนอยู่ประปราย พื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำบริเวณตลาดวัดกลาง ที่เคยเป็นพื้นที่ว่างได้เปลี่ยนเป็นตลาดบกที่มีลักษณะเป็นอาคารโรงเรือนขนาดใหญ่อย่างถาวรแทน พื้นที่ว่างที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมได้ถูกพัฒนาเป็นพื้นที่พักอาศัยและอาคารพาณิชย์กระจายตัวอยู่เต็มพื้นที่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูเกิดเป็นสภาพแวดล้อมที่มีมวลอาคารหนาแน่นและแออัดตามมา

บทที่ 7

การปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ จากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู

บทนี้เป็นการสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพตลาดน้ำและตลาดบก ซึ่งสามารถจำแนก ตามตัวแปรที่ทำให้เกิดกระบวนการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู ตามตัวแปรในการศึกษา โดยมีรายละเอียดดังนี้

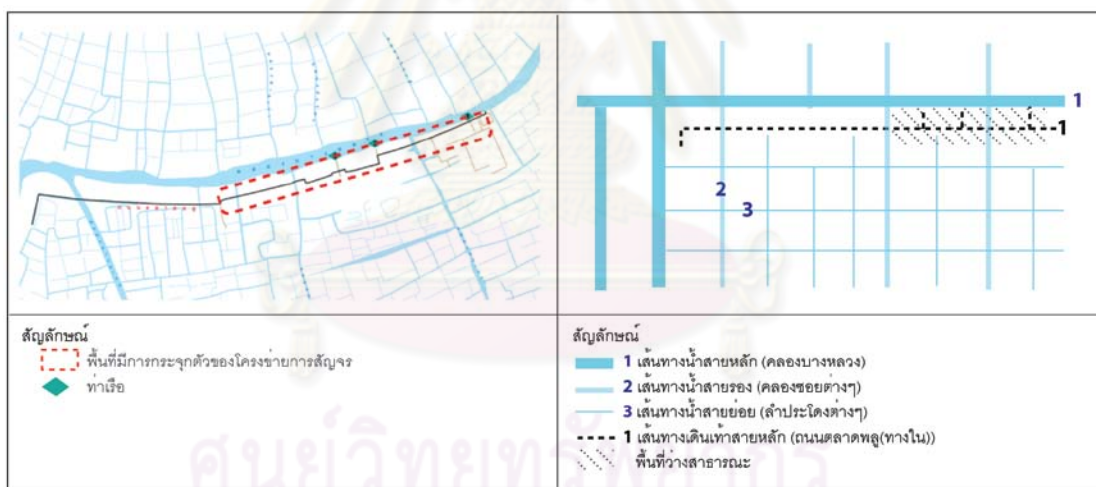
- 7.1 โครงข่ายการสัญจร
- 7.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร
- 7.3 ลักษณะแปลงที่ดิน
- 7.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง
- 7.5 สรุปการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ จากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7.1 โครงข่ายการสัญจร

7.1.1 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำย่านตลาดพลู

ในยุคเริ่มแรกย่านตลาดพลูใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลักในการเข้าถึง โครงข่ายการสัญจรทางน้ำจึงมีโครงข่ายที่สานกันอย่างหนาแน่นในรูปแบบที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่สานตัวในรูปแบบตารางที่มีลักษณะบิดเบี้ยวไปตามสัณฐานเมืองที่เกิดจากโครงข่ายแม่น้ำลำคลองและแนวลำประโดงที่เกิดจากระบบสวนยกร่อง โดยมีคลองบางหลวงเป็นเส้นทางน้ำสายหลัก ที่วางตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตก แบ่งพื้นที่ย่านตลาดพลูออกเป็น 2 ฝั่ง มีคลองซอยต่างๆที่แยกตัวออกจากคลองบางหลวงเป็นเส้นทางน้ำสายรอง และมีลำประโดงต่างๆเป็นเส้นทางน้ำสายย่อยในการเชื่อมโยงเส้นทางน้ำสายรองเข้าด้วยกัน โดยโครงข่ายการสัญจรทางบกมีเพียงถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่วางตัวขนานในลักษณะแนวยาวไปกับคลองบางหลวงฝั่งทิศใต้อยู่ห่างจากแนวคลองดังกล่าวประมาณ 60 เมตร ซึ่งสันนิษฐานว่า ถนนตลาดพลู(ทางใน) เกิดขึ้นมาจากขอบเขตของแนวแปลงที่ดินที่อยู่ระหว่างพื้นที่ชุมชนที่อยู่อาศัยริมน้ำกับพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งใช้เป็นถนนแนวแกนสายหลักในการเข้าถึงพื้นที่ภายในย่านและเชื่อมโยงโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะบริเวณลานวัดริมคลองบางหลวงเข้าไว้ด้วยกันได้ (แผนที่ 7.1)

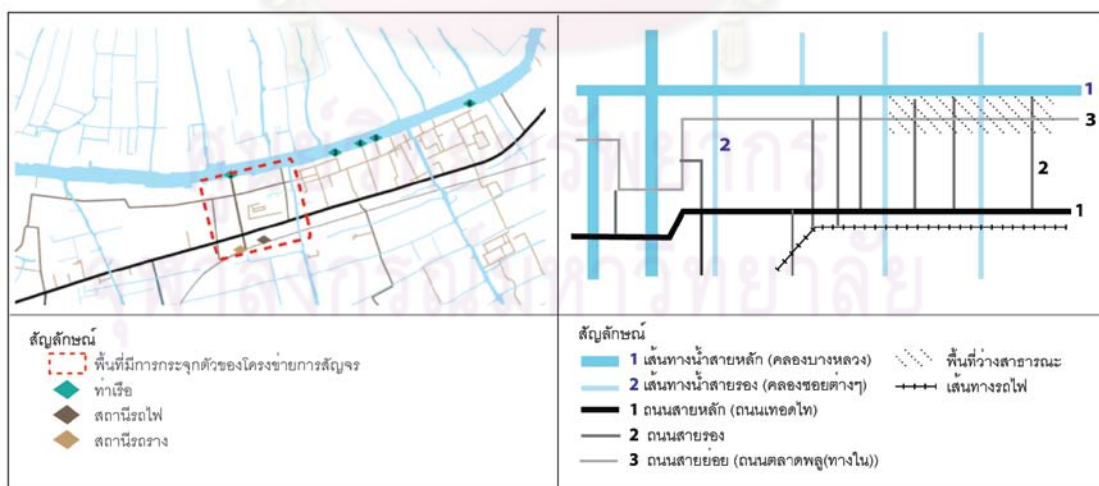
แผนที่ 7.1 โครงข่ายการสัญจร (ซ้าย) และแบบจำลองลำดับการเข้าถึงของโครงข่ายการสัญจรตลาดน้ำของย่านตลาดพลูของย่านตลาดพลู (ขวา) พ.ศ 2439
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

บริเวณที่มีลักษณะความเป็นศูนย์กลางของย่านตลาดพลูในช่วงพัฒนาการนี้จึงอยู่บริเวณพื้นที่สาธารณะริมน้ำและเกาะตัวไปตามแนวริมถนนตลาดพลู(ทางใน) ช่วงบริเวณระหว่างปากคลองบางน้ำชันกับลานวัดราชคฤห์ วัดจันทาราม และวัดอินทาราม ที่วางตัวเรียงชิดติดกันอยู่บริเวณริมคลองบางหลวง ที่มีศักยภาพในการสัญจรผ่านและเข้าถึงในระดับพื้นที่รวมและภายในย่านได้จากทางน้ำและทางบก เป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำและตลาดบกริมน้ำ ทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีการกระจุกตัว

ของการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารเกาะตัวในลักษณะแนวยาวไปตามคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู (ทางใน) เป็นหลัก

7.1.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู

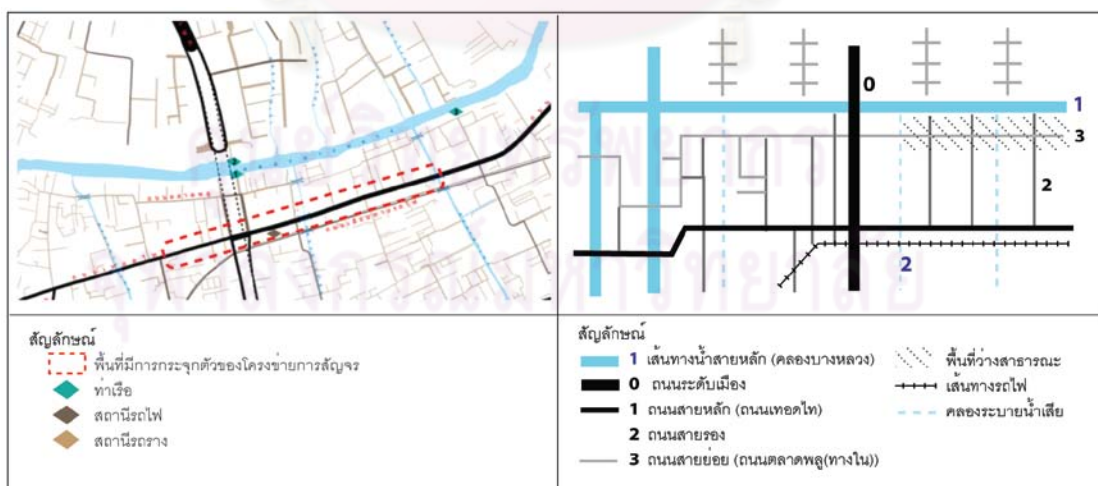
เมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกทั้งจากการสร้างทางรถไฟและตัดถนนเทอดไท ซึ่งเป็นถนนสายหลักใหม่ของย่านตลาดพลู รูปแบบการเข้าถึงพื้นที่เปลี่ยนจากทางน้ำมาเป็นทางบกเป็นสำคัญแทน ย่านตลาดพลูจึงเกิดปรากฏการณ์การกระจุกตัวกันของกลุ่มโครงข่ายการสัญจรใหม่ในรูปแบบต่างๆที่ซับซ้อนกันมากขึ้น เส้นทางรถไฟและโครงข่ายถนนสายหลักที่ตัดเข้ามาภายในย่านตลาดพลูมีลักษณะการวางตัวขนานและสัมพันธ์กับแนวคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน) ซึ่งเป็นโครงข่ายการสัญจรหลักเดิม ได้ตัดแบ่งพื้นที่ย่านตลาดพลูออกเป็น 3 ส่วน บริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวง ถนนตลาดพลู ถนนเทอดไท และเส้นทางรถไฟ ภายในบล็อกถนนมีลักษณะเป็นกลุ่มถนนสายย่อยวางตัวตั้งฉากอยู่ภายใน โดยมีตรอกตลาดพลูเป็นถนนสายรองที่สามารถเชื่อมโยงจากท่าเรือ สู่พื้นที่ริมน้ำ ถนนสายหลัก และสถานีรถไฟตลาดพลูได้อย่างสะดวก และทำให้เกิดเป็นบล็อกถนนที่มีขนาดเล็กที่มีความเหมาะสมกับการสัญจรทางเท้า ที่ส่งผลทำให้เกิดการสัญจรอิสระที่มีปริมาณการสัญจรผ่านและการเข้าถึงพื้นที่ได้อย่างหลากหลายรูปแบบและทิศทางมากขึ้น กิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำเริ่มขยายตัวขึ้นมากมากขึ้น โดยเฉพาะกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดบกก็ได้มีการขยายตัวจากริมถนนตลาดพลูมาเกาะตัวในแนวเหนือใต้ริมถนนตรอกตลาดพลูและบริเวณที่เป็นจุดตัดระหว่างตรอกตลาดพลูและถนนเทอดไทมากขึ้น (แผนที่ 7.2)

แผนที่ 7.2 โครงข่ายการสัญจร (ซ้าย) และแบบจำลองลำดับการเข้าถึงของโครงข่ายการสัญจรของตลาดบกย่านตลาดพลู (ขวา) ช่วงที่ 1: ยุคการขยายตัวสู่บก พ.ศ. 2495 (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกอย่างต่อเนื่องทั้งจากภายในพื้นที่และบริเวณโดยรอบ โดยเฉพาะการพัฒนาโครงข่ายในระดับเมือง ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงสัดส่วนของย่านตลาดพลู ให้มีการพัฒนาและขยายตัวทางบกอย่างต่อเนื่อง ส่งผลทำให้โครงข่ายการสัญจรทางน้ำได้ลดบทบาทลงจากเดิมมากและculosองก็ไม่ได้ใช้เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำอีกต่อไป รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและพื้นที่กิจกรรมการค้าได้เคลื่อนตัวมาเกาะตัวเป็นแนวยาวถนนสายหลัก(ถนนเทอดไท) เพื่อสามารถรองรับและตอบสนองต่อศักยภาพการเข้าถึงและเชื่อมโยงกับพื้นที่ย่านอื่นๆได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว โครงข่ายถนนในช่วงพัฒนาการนี้จึงมีมีเทอดไทเป็นถนนสายหลักสำคัญ มีถนนสายรอง และถนนซอยแตกแยกย่อยออกมาจากถนนสายหลัก หรือที่เรียกว่า Linear grid form (อภิรดี เกษมสุข, 2550: 161) ซึ่งถนนซอยที่แตกแยกซอยออกมาใหม่นั้นส่วนมากเป็นถนนปลายตัน ที่อาศัยแนวลำประโดงเดิมหรือใช้แนวขอบเขตของแปลงที่ดินของพื้นที่เกษตรกรรมเดิมในการตัดถนนซอยขึ้นมาใหม่ โดยระบบถนนซอยที่เกิดขึ้นมาใหม่ไม่ได้มีการเชื่อมต่อกัน และไม่มีการจัดลำดับศักยภาพโครงข่ายถนนอย่างเป็นระบบ จึงส่งผลทำให้เกิดปัญหาจากรอบบริเวณถนนสายหลักตามมา แต่อย่างไรก็ตามพบว่า ถนนตลาดพลู(ทางใน) ยังคงมีบทบาทในการเข้าถึงพื้นที่และเชื่อมต่อโครงข่ายสาธารณะภายในย่านดังเช่นอดีตอยู่ ถึงแม้บางส่วนจะถูกตัดขาดออกจากกันเมื่อมีการสร้างสะพานยกระดับรัชดาภิเษก แต่ก็ได้มีการตัดถนนลอดใต้สะพานเพื่อเชื่อมโครงข่ายเดิมเข้าไว้ด้วยกันดังเดิม จึงกล่าวได้ว่าแม้การสร้างสะพานยกระดับจะทำลายพื้นที่ศูนย์กลางย่านตลาดพลูแต่ก็ได้ส่งผลกระทบกับการเปลี่ยนแปลงโครงข่ายถนนภายในย่านตลาดพลูมากนักเนื่องจากเป็นสะพานยกระดับ แต่กลับส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูมีศักยภาพสูงในการเข้าถึงและเชื่อมโยงพื้นที่ในระดับเมืองได้ดียิ่งขึ้น (แผนที่ 7.3)

แผนที่ 7.3 โครงข่ายการสัญจร พ.ศ.2552 (ซ้าย) และแบบจำลองลำดับการเข้าถึงของโครงข่ายการสัญจรของตลาดบกย่านตลาดพลู(ขวา)ช่วงที่ 2 : ยุคกาสัญจรทางบก พ.ศ.2552 (ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

7.1.3 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู

โครงข่ายการสัญจรของย่านตลาดพลูมีการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป จากที่เคยใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลักในการเข้าถึงพื้นที่ มีโครงข่ายเส้นทางน้ำที่มีการสานกันหนาแน่นอย่างเป็นระบบ ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกเพื่อขึ้นอย่างต่อเนื่อง โครงข่ายการสัญจรทางบกแบบเรียบง่ายค่อยๆพัฒนาและสานตัวเข้ากับโครงข่ายการสัญจรหลักสายใหม่ให้มีความซับซ้อนและมีศักยภาพสูงในการเข้าถึงพื้นที่มากยิ่งขึ้น โดยสังเกตว่าการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรได้มีจุดเริ่มต้นจากถนนตลาดพลู(ทางใน)ซึ่งเป็นถนนแนวแกนสายสำคัญในการเข้าถึงและเชื่อมโยงพื้นที่ว่างสาธารณะของภายในย่านตลาดพลู ที่เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาคอร์ข่ายการสัญจรทางบกของย่านตลาดพลู โดยโครงข่ายถนนใหม่ได้พยายามสานตัวและยึดแนวถนนตลาดพลู(ทางใน) ในการเชื่อมต่อการพัฒนาโครงข่ายถนนให้มีความสัมพันธ์กับแนวแกนเดิมเป็นหลัก ทั้งนี้จึงส่งผลทำให้ถนนตลาดพลู(ทางใน) มีการเชื่อมต่อและมีศักยภาพในการเข้าถึงทั้งระดับการสัญจรภายในย่านและระดับเมืองและมีประสิทธิภาพในการเข้าถึงได้อย่างหลากหลายทิศทางมากขึ้น ที่ได้มีการขยายการเชื่อมต่อโครงข่ายการสัญจรทางบกที่ตัดใหม่ เช่น เส้นทางรถไฟ ถนนเทอดไท ถนนรัชดาภิเษก และถนนวุฒากาศ เป็นต้น ได้อย่างสอดคล้อง และและจากการที่มีขนาดบล็อกอาคารขนาดเล็กที่เอื้อต่อรูปแบบการสัญจรทางเท้า แสดงให้เห็นว่า ย่านตลาดพลูยังคงรักษาคูณลักษณะพิเศษของถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นเส้นทางสายสำคัญที่สามารถเชื่อมต่อกับโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะและโครงข่ายถนนภายในย่านที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ ถึงแม้จะลดลำดับศักยภาพของการเข้าถึงจากถนนสายหลักเป็นถนนสายย่อยก็ตาม

ทั้งนี้เนื่องจากย่านตลาดพลูตั้งอยู่บนพื้นที่ที่ถูกจำกัดด้วยขอบเขตโครงข่ายการสัญจรทางน้ำและทางบกขนาดใหญ่ กล่าวคือ ทิศเหนือถูกกั้นด้วยคลองบางหลวง และทิศใต้ถูกกั้นด้วยเส้นทางรถไฟ ทำให้ย่านตลาดพลูมีการขยายตัวของย่านตลาดพลูจึงมีลักษณะขยายไปตามแนวยาวในทิศตะวันออก - ตะวันตกตามแนวถนนเทอดไทแทน และจากการพัฒนาโครงข่ายถนนสายหลักเชื่อมต่อบริเวณโดยรอบย่านตลาดพลูอย่างต่อเนื่อง ส่งผลทำให้พื้นที่กิจกรรมทางการค้าของย่านตลาดพลูได้กระจายตัวไปตามแนวยาวถนนสายหลักดังกล่าวแทนการกระจุกตัวเป็นกลุ่มอยู่บริเวณพื้นที่ศูนย์กลางย่านดังเช่นในอดีต

7.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

7.2.1 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำย่านตลาดพลู

เนื่องจากประชาชนในยุคนี้มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก จึงส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูมีส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยพบว่า พื้นที่ที่มีการกระจุกตัวของการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่หลากหลายนั้นเกาะตัวเกาะตัวอยู่ตามแนวคลองบางหลวงฝั่งทิศใต้ เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีศักยภาพสูงในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่จากทางน้ำได้ในระดับพื้นที่รวมและจากทางบก โดยมีถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นถนนแนวแกนสายหลักในการเชื่อมโยงพื้นที่ส่วน

ส่วนต่างๆดังกล่าวรวมทั้งพื้นที่เกษตรกรรมภายในย่านเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่ง มีการวางตัวไปตาม แนวยาวของ โครงข่ายคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน) โดยมี วัดอินทาราม วัดจันทาราม และวัดราชคฤห์ ที่ เรียงตัวติดกันเป็นพื้นที่ศูนย์กลางย่าน จากการที่กิจกรรมการค้าในช่วงพัฒนานี้เป็นรูปแบบตลาดน้ำ กิจกรรมการค้าที่สำคัญที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ของย่านคือ การค้าส่งผลไม้ โดยมีลักษณะกิจกรรม การค้าแบบชั่วคราวในบางช่วงเวลาจึงไม่ปรากฏการณ์ใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารภายในพื้นที่ แต่ สามารถพบการกระจุกตัว อย่างหนาแน่นของ ใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีลักษณะแบบ ผสมผสานทั้ง พาณิชยกรรม ที่พักอาศัย สถาบันราชการ และสถาบันศาสนา โดยมีถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่เป็นถนน แนวแกนหลักของย่านในการเชื่อมโยงพื้นที่กิจกรรมต่างๆภายในย่านเข้าไว้ด้วยกันรวมทั้งเป็นพื้นที่ กิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดบกที่สามารถเชื่อมกับตลาดน้ำบริเวณพื้นที่ริมน้ำบริเวณลานวัดทั้งสามที่ เรียงตัวติดกันได้อย่างต่อเนื่องในลักษณะแนวยาว (แผนที่ 7.4)

แผนที่ 7.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร (ซ้าย)

และแบบจำลองพื้นที่กิจกรรมทางการค้าของตลาดน้ำย่านตลาดพลู พ.ศ.2439(ขวา)

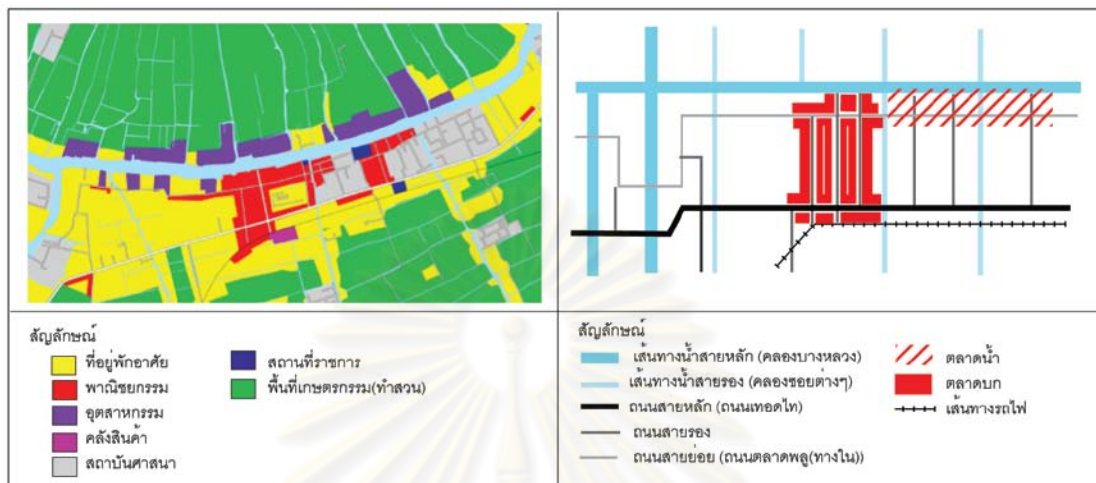
(ที่มา: จากข้อสันนิษฐานของผู้วิจัย, 2553)

7.2.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู

จากการปรับเปลี่ยนโครงข่ายการสัญจรจากน้ำเป็นบก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของ รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีความหลากหลายมากขึ้น กิจกรรมการค้าตลาดน้ำก็ได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นตลาดบกในรูปแบบอาคารพาณิชย์ทั้งหมด กิจกรรมการค้า ได้ขยายตัวมากระจุกตัว หนาแน่นมากขึ้นบริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน) และตรอกตลาดพลู ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่ที่มีศักยภาพ ในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่จากคนเดินเท้า กิจกรรมการค้าที่เกิดขึ้นบริเวณนี้จึงเป็นกิจกรรมการค้า ประเภทสถานบริการเพื่อความบันเทิงต่างๆ เช่น โรงยาผีบน โรงบ่อน โรงหนัง เป็นต้น มี รูปแบบการใช้สอย

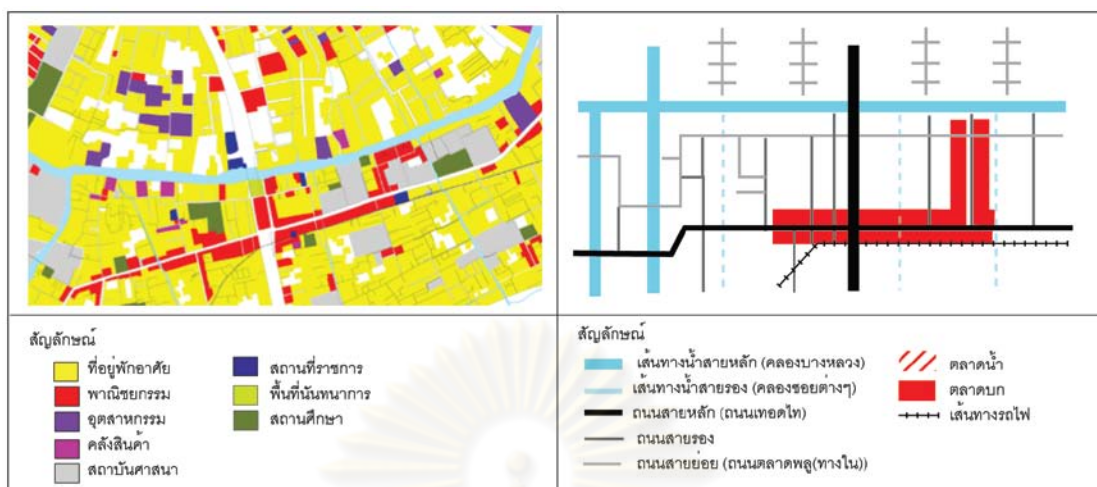

ประโยชน์อาคาร แบบผสมผสาน เช่น อาคารพาณิชย์กรรมกึ่งที่อยู่อาศัย อาคารโรงหนังที่ชั้นสองเป็น
 โรงหนังชั้นล่างเป็นตลาด เป็นต้น (แผนที่ 7.5)

แผนที่ 7.5 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร (ซ้าย)และแบบจำลองพื้นที่กิจกรรมทางการค้าของ
 ย่านตลาดพลู ช่วงที่ 1 : ยุคขยายตัวสู่ยุค พ.ศ.2495 (ขวา)
 (ที่มา: จากข้อสันนิษฐานของผู้วิจัย, 2553)

ต่อมากิจกรรมการค้าได้รับเปลี่ยนแปลงเป็นตลาดบกทั้งหมด เมื่อบทบาทโครงข่ายการสัญจร
 ทางน้ำลดลง พื้นที่กิจกรรมการค้าก็ได้เคลื่อนตัวมาเกาะตัวอยู่บริเวณริมถนนทอดทั้งสองฟาก ซึ่งเป็น
 ถนนที่มีศักยภาพสูงในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่จากทางรถยนต์ในระดับพื้นที่ระดับรวม ทำให้เกิด
 การกระจุกตัวของกิจกรรมการค้าและอาคารพาณิชย์กรรมต่างๆแบบผสมผสานทั้งกิจกรรมการค้าดั้งเดิม
 และสมัยใหม่ ได้แก่ ร้านขายเฟอร์นิเจอร์ ร้านเครื่องใช้ไฟฟ้า โรงรับจำนำ ร้านอาหาร ธนาคาร ร้านซ่อม
 รองเท้า ร้านสะดวกซื้อต่างๆ รวมทั้งตลาดนัดกลางที่ยังคงดำเนินกิจกรรมการค้ามาตั้งแต่อดีตสืบเนื่องมา
 จนถึงปัจจุบัน กิจกรรมการค้าในช่วงพัฒนาการนี้จึงมีลักษณะแบบกระจายตัวแบบนาวายไปตาม
 เส้นทางถนนสายหลักไม่กระจุกตัวอยู่บริเวณศูนย์กลางย่านเหมือนดังในอดีต และเนื่องจากการพัฒนา
 โครงข่ายถนนภายในย่านในลักษณะถนนซอยที่ไม่มีลำดับศักดิ์เป็นระบบ จึงส่งผลให้เกิดการใช้ประโยชน์
 ที่ดินและอาคารมีการผสมผสานกันอย่างหลากหลายกระจายอยู่เต็มพื้นที่อย่างเห็นได้ชัดเจน บริเวณถนน
 ตลาดพลู(ทางใน)และตรอกตลาดพลูที่เข้าถึงได้ยากจากทางรถยนต์ การใช้ประโยชน์อาคารประเภท
 พาณิชยกรรมบางส่วนยังคงดำเนินกิจกรรมการค้าดั้งเดิม เช่น ร้านขายเครื่องจักรสาน ร้านยาแผนโบราณ
 เป็นต้น ที่บริการสำหรับผู้คนภายในย่านอยู่ อาคารพาณิชย์กรรมบางส่วนก็ได้รับเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์
 เป็นที่อยู่อาศัยมากขึ้น (แผนที่ 7.6)

แผนที่ 7.6 : การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร (ซ้าย) และแบบจำลองพื้นที่กิจกรรมทางการค้าของย่านตลาดพลู ช่วงที่ 2 : ยุคการสัณฐิจรทางบก พ.ศ.2552(ขวา)
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

7.2.3 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู

จากการพัฒนาโครงข่ายถนนภายในย่านอย่างค่อยเป็นค่อยไปและต่อเนื่อง ส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูมีการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารผสมผสานกันอย่างหลากหลาย กล่าวคือ จากการขยายตัวและเคลื่อนตัวของพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมจากบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) มาเป็นบตรอกตลาดพลูและถนนเทอดไทตามลำดับ ได้ส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูมีการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารแบบค่อยๆ ผสมผสานกันอย่างที่ จึงปรากฏกิจกรรมการค้าแบบผสมผสานระหว่างกิจกรรมการค้าดั้งเดิมกับสมัยอยู่ร่วมปะปนกัน โดยจะพบได้ว่าบริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวงและริมถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่เป็นพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชย์กรรมเดิมนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารจากพาณิชย์กรรมเป็นที่อยู่อาศัยมากขึ้น เนื่องจากแต่ทั้งนี้ก็ยังคงปรากฏการใช้ประโยชน์อาคารประเภทพาณิชย์กรรมกึ่งที่อยู่อาศัยที่ประกอบกิจกรรมการค้าในระดับละแวกบ้านอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ย่านตลาดพลูมีโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพในการผสมผสานของการใช้ถนนและการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารอย่างหลากหลายจนถึงปัจจุบัน

7.3 ลักษณะแปลงที่ดิน

7.3.1 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำย่านตลาดพลู

เนื่องจากย่านตลาดพลูมีการใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่ของพื้นที่เป็นประเภทเกษตรกรรม และที่อยู่อาศัยในลักษณะของชุมชนริมน้ำ ดังนั้นขนาดของแปลงที่ดินจึงมีขนาดค่อนข้างใหญ่ โดยพบว่าบริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน) ซึ่งเป็นบริเวณที่สามารถเข้าถึงได้จากทางน้ำและทางบก เพื่อเอื้อให้เกิดการใช้

ประโยชน์ที่ดินและอาคารให้คุ้มค่าสอดคล้องกับศักยภาพในการเป็นพื้นที่สัญจรผ่านและเข้าถึง ลักษณะแปลงที่ดินบริเวณดังกล่าวจึงมีขนาดเล็กหน้าแคบ วางตัวตั้งฉากไปตามแนวคลองบางหลวง และถนนตลาดพลู(ทางใน) ซึ่งแสดงให้เห็น ถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นมีเป็นตัวแปรสำคัญที่สำคัญให้เกิดลักษณะแปลงที่ดินที่มีขนาดเล็ก เพื่อตอบรับกับความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินให้คุ้มค่าและสอดคล้องกับศักยภาพการเข้าถึงที่สูงกว่าบริเวณอื่นๆโดยรอบ (แผนที่ 7.7)

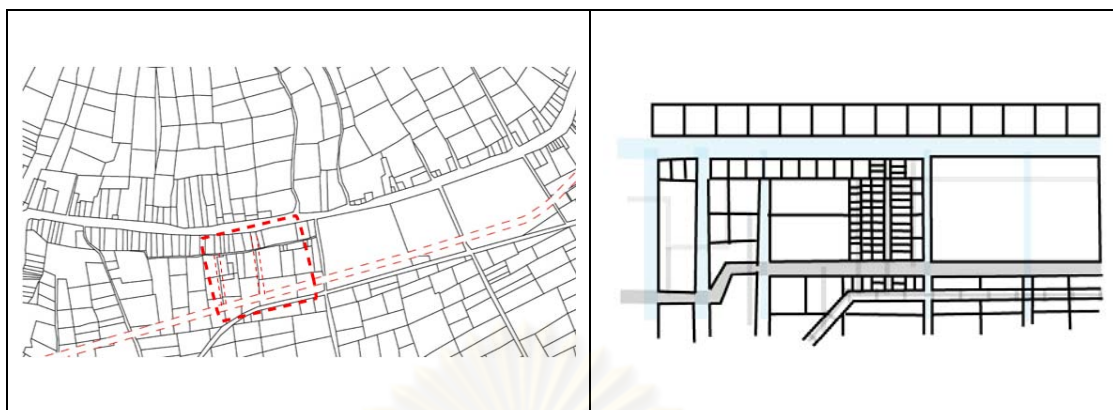

แผนที่ 7.7 : ลักษณะแปลงที่ดิน (ซ้าย) และ แบบจำลองการแบ่งซอยแปลงที่ดินของตลาดน้ำย่านตลาดพลู (ขวา) พ.ศ. 2458
(ที่มา: สำนักงานที่ดินเขตนครบุรี, โดยผู้วิจัย, 2553)

7.3.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู

จากการพัฒนาโครงข่ายถนนเพิ่มขึ้น ส่งผลทำให้เกิดการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็กลงมากขึ้น เพื่อตอบสนองกับความต้องการการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่เพิ่มมากขึ้นซึ่งสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงของย่านตลาดพลูอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่า ย่านตลาดพลูมีการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็กลงมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณถนนสายหลักและสายรอง ส่วนแนวแปลงที่ดินที่เป็นคลองซอยและแนวลำประโดงต่างๆ บางส่วนก็ได้ถูกถมเปลี่ยนเป็นถนนแทน ส่วนพื้นที่ศูนย์กลางพาณิชยกรรมเดิมบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) ภายหลังเมื่อมีการตัดถนนเทอดไทกิจกรรมการค้าก็ได้เคลื่อนตัวไปเกาะอยู่บริเวณถนนแนวถนนทั้งสองฟาก ส่งผลให้บริเวณถนนดังกล่าวมีการแบ่งซอยแปลงที่ดินขนาดเล็กลงอย่างเห็นได้ชัดเจน ถนนตลาดพลูกลายเป็นถนนที่เข้าถึงได้ยากส่งผลให้บริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) มีการแบ่งซอยแปลงที่ดินในอัตราต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณถนนสายหลักและสายรอง ส่งผลให้บริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) ยังคงปรากฏขนาดแปลงที่ดินที่มีความหลากหลายอยู่ ด้วยเหตุนี้บริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) จึงยังคงมีการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่หลากหลายผสมผสานกันอยู่ (แผนที่ 7.8-7.9)

แผนที่ 7.8 : ลักษณะแปลงที่ดิน (ซ้าย) และ แบบจำลองการแบ่งซอยแปลงที่ดิน
ของตลาดบกย่านตลาดพลู(ขวา) ช่วงที่ 1 : ยุคขยายตัวสู่บก ภายหลังกปีพ.ศ. 2458
(ที่มา: จากการสันนิษฐานของผู้วิจัย, โดยผู้วิจัย, 2553)

แผนที่ 7.9 : ลักษณะแปลงที่ดิน (ซ้าย) และ แบบจำลองการแบ่งซอยแปลงที่ดินตลาดบก
ของย่านตลาดพลู(ขวา) ช่วงที่ 2: การสัญจรทางบก พ.ศ. 2536
(ที่มา: สำนักงานที่ดินเขตธนบุรี, โดยผู้วิจัย, 2553)

7.3.3 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็น ตลาดบกของย่านตลาดพลู

จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ลักษณะแปลงที่ดินการแบ่งซอยแปลงที่ดินมีความสัมพันธ์กับศักยภาพการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร จากเดิมที่มีขนาดแปลงที่ดินขนาดใหญ่ เนื่องจากเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายถนนก็เห็นยวนำทำให้เกิดการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็กลงเพื่อตอบรับกับศักยภาพการเข้าถึงและการประโยชน์ที่ดินให้มีความคุ้มค่ามากที่สุด และได้มีการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็กลงเรื่อยๆ ตามศักยภาพของโครงข่ายถนนที่ตัดใหม่ จึงกล่าวได้ว่า ถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นโครงข่ายถนนที่เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดลักษณะและขนาด

ของแปลงที่ดินของย่านตลาดพลูในยุคเริ่มแรก และส่งผลทำให้เกิดการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็ก ลงไปตามโครงข่ายการสัญจรที่เชื่อมกับดั่งเช่น ถนนตลาดพลู(ทางใน) และต่อเนื่องไปถนนเทอดไทซึ่งเป็น ถนนสายหลักในที่สุด การแปลงซอยแปลงที่ดินของย่านตลาดพลูจึงมีความสัมพันธ์กับโครงข่ายถนนที่มีการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป ส่งผลทำให้เกิดการผสมผสานกันของลักษณะแปลงที่ดินที่มีความ หลากหลายที่ปรากฏในปัจจุบัน

7.4 มวลอาคารและพื้นที่ว่าง

7.4.1 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำย่านตลาดพลู

มวลอาคารและพื้นที่ว่างนพัฒนาการนี้มีลักษณะมวลอาคารผสมผสานกันระหว่าง มวล อาคารขนาดเล็กละเอียด ขนาดกลางและขนาดใหญ่ กระจุกตัวเกาะตัวเป็นแนวยาวบริเวณพื้นที่ริมคลอง บางหลวง และถนนตลาดพลู(ทางใน) สะท้อนให้เห็น ถึงกิจกรรมการใช้ประโยชน์อาคารที่มีความ หลากหลายผสมผสานกัน โดยเฉพาะบริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่ปรากฏมวลอาคารขนาดกลางที่มี รูปแบบการจัดวางตั้งฉากกับแนวคลองบางหลวง และวางตัวขนานกับถนนตลาดพลู (ทางใน) เช่น อาคาร เรือนแถว ตึกแถวของกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดบก ที่ก่อให้เกิดรูปด้านของถนนที่มีความชัดเจน ที่ สามารถเชื่อมต่อไปบริเวณพื้นที่ว่างสาธารณะริมน้ำที่มีกิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำได้อย่าง ต่อเนื่อง (แผนที่ 7.10)

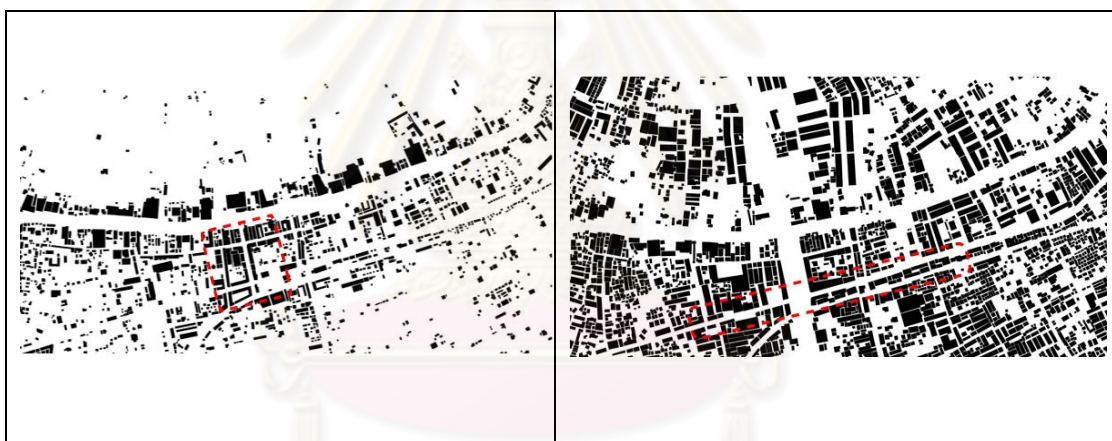
แผนที่ 7.10 : มวลอาคารและพื้นที่ว่างของตลาดน้ำย่านตลาดพลู พ.ศ. 2439

(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

7.4.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู

เมื่อย่านตลาดพลูได้มีการพัฒนาโครงข่ายถนนมากขึ้น พื้นที่ว่างภายในย่านจึงมีจำนวนลด น้อยลงตามลำดับ แต่ยังคงมีพื้นที่ว่างสาธารณะริมน้ำบริเวณหน้าวัดราชคฤห์ วัดอินทารามอยู่สืบเนื่อง ต่อมา การตั้งถิ่นฐานได้ขยายตัวจากบริเวณแนวคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน) ขยายตัวเข้า

มาบริเวณพื้นที่ด้านในกระจายตัวอยู่บริเวณถนนสายหลักและสายรองแทน รูปแบบตั้งถิ่นฐานเปลี่ยนจากเกาะตัวตามเส้นทางน้ำเป็นการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนอย่างชัดเจน ทั้งนี้จากการมีโครงข่ายถนนที่สานกันเป็นระบบตารางและมีการแบ่งบล็อกถนนขนาดเล็ก ส่งผลทำให้มวลอาคารขนาดเล็กและขนาดกลางกระจายตัวผสมผสานกันระหว่างมวลอาคารสมัยใหม่กับมวลอาคารเก่าอย่างหนาแน่น โดยเฉพาะบริเวณเขตโต ที่ปรากฏกลุ่มมวลอาคารเรียงตัวหนาแน่นต่อกัน โดยมวลอาคารการรวมกันของหน่วยย่อยของอาคารพาณิชย์กรรมมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดขนาดบล็อกอาคารและรูปด้านถนนที่มีชัดเจนและต่อเนื่อง ส่วนบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) พื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมการค้าเดิมก็ได้มีการเพิ่มขึ้นของกลุ่มอาคารใหม่แทรกตัวเข้าไปกับมวลอาคารเดิม ส่งผลทำให้ย่านตลาดพลู มีความหนาแน่นเพิ่มขึ้นและมีกลุ่มมวลอาคารที่หลากหลายผสมผสานปะปนกันที่แสดงถึงการใช้พื้นที่ขนาดเล็กที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการค้า ที่ส่งผลทำให้เกิดลักษณะการแบ่งย่อยของบล็อกถนนและสร้างโครงข่ายการสัญจรที่มีขนาดเล็กละเอียดเหมาะสมต่อการเดินเท้าได้เป็นอย่างดี (แผนที่ 7.11)

แผนที่ 7.11 : มวลอาคารและพื้นที่ว่างของตลาดบกย่านตลาดพลู ช่วงที่ 1: ยุคการขยายตัวทางบก พ.ศ. 2495 (ซ้าย) และมวลอาคารและพื้นที่ว่างของตลาดบกย่านตลาดพลู ช่วงที่ 2: ยุคการสัญจรบกพ.ศ. 2552 (ขวา)
(ที่มา: โดยผู้วิจัย, 2553)

7.4.3 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู

ย่านตลาดพลูมีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงจากมวลอาคารขนาดเล็กที่เกาะตัวอยู่บริเวณพื้นที่ริมน้ำมีมวลอาคารขนาดเล็กละเอียดผสมผสานกับกลุ่มมวลอาคารขนาดกลางที่มีลักษณะยาว เกาะตัวอยู่บริเวณริมถนนตลาดพลู(ทางใน)และมวลอาคารได้มีความหนาแน่นยิ่งขึ้นเมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายถนนมาเป็นระบบตาราง ที่กระจุกตัวหนาแน่นอยู่บริเวณถนนสายหลักและจุดตัดถนนสำคัญของย่าน ทั้งนี้

ส่งผลทำให้เกิดมลภาวะที่มีความหลากหลายผสมผสานกันหนาแน่นมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะมลภาวะขนาดเล็กและมลภาวะขนาดกลาง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ย่านตลาดพลูมีการผสมผสานกันใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่หลากหลายที่ก่อให้เกิดกิจกรรม ผู้คน และเวลาที่หลากหลายที่มีมาตั้งแต่อดีตและยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

7.5 สรุปการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพ จากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลู

พบว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลูได้รับอิทธิพลมาจากลักษณะภูมิประเทศและ“ถนนตลาดพลู(ทางใน)” เป็นหลัก เนื่องจากถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นถนนแนวแกนสายหลักที่สามารถเชื่อมโยง โครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านเข้าไว้ด้วยกันมาตั้งแต่อดีต ดังนั้นโครงข่ายการสัญจรทางบกที่เกิดขึ้นใหม่นั้นจึงได้อาศัยโครงข่ายเดิมของถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นหลักในการสานต่อและเชื่อมโยงลักษณะโครงข่ายการสัญจรทางบกที่ตัดเข้ามาใหม่ให้มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกันอย่างเหมาะสม โดยโครงข่ายการสัญจรที่ตัดเข้ามาใหม่นี้ก็ได้ทำการสานต่อกับถนนตลาดพลู(ทางใน) ในลักษณะโครงข่ายระบบตารางที่มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ส่งผลให้ย่านตลาดพลูมีศักยภาพในการสัญจรผ่านและเข้าถึงได้จากหลายหลายทิศทาง

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรจากน้ำสู่บก ยังได้ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีความหลากหลายที่ผสมผสานกันมากยิ่งขึ้น กิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำก็ได้ปรับเปลี่ยนเป็นตลาดบกในรูปของอาคารตึกแถวที่เกาะตัวอยู่บริเวณถนนโครงข่ายถนนสายหลักใหม่ของย่านตลาดพลู โดยมีตลาดวัดกลางเป็นพื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมการค้าสำคัญเนื่องจากตั้งอยู่บนโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะที่มีศักยภาพสูงในการเข้าถึงพื้นที่จากถนนทอดไทและเชื่อมต่อกับโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่านที่เชื่อมไปยังถนนตลาดพลู(ทางใน) ได้อย่างต่อเนื่อง ส่วนศูนย์กลางกิจกรรมการค้าเดิมบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารให้มีความหลากหลาย และสอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่จากการเดินเท้าที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังพบว่าแปลงที่ดินภายในย่านตลาดพลูเกิดการแบ่งซอยให้มีขนาดเล็กลงมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความต้องการการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีความต้องการสูงขึ้น มลภาวะมีความหนาแน่นและมีขนาดผสมผสานมากขึ้นทั้งมลภาวะขนาดกลางและขนาดเล็ก แสดงให้เห็นว่าย่านตลาดพลูมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพทั้ง การใช้ประโยชน์ที่ดิน ลักษณะแปลงที่ดิน มลภาวะและพื้นที่ว่าง เพื่อรองรับปริมาณการสัญจรอิสระที่เพิ่มสูงขึ้น จากการพัฒนาโครงข่ายถนนภายในย่านที่มีความหนาแน่นขึ้นและสามารถเชื่อมต่อโครงข่ายระดับเมืองได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็น

ค่อยไป เอื้อให้ต่อการดำเนินดำรงอยู่ของกิจกรรมการค้าดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่อดีตถึงแม้ปัจจุบันจะมีความ
 ซับซึ้งและลดบทบาทจากเดิมลงไปมากก็ตาม

ถนนตลาดพลู(ทางใน) จึงเป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่เป็นตัวแปรสำคัญโครงสร้างและ
 องค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูที่มีมาตั้งแต่ในอดีตและยังคงอยู่ในปัจจุบัน ที่ยังคงมีบทบาท
 สำคัญในการเชื่อมต่อการเข้าถึงพื้นที่ที่สานเข้ากับโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่านเข้าไว้ด้วยกัน
 อย่างต่อเนื่องและหลากหลายทุกทิศทาง ก่อให้เกิดระดับการสัญจรอิสระในปริมาณสูง และได้ส่งผลทำให้
 เกิดการเหนี่ยวนำการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรที่สานกันหนาแน่นยิ่งขึ้น จนเกิดกระบวนการปรับเปลี่ยน
 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบก ที่ส่งผลต่อการพัฒนาและการ
 เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ดินและอาคาร ลักษณะแปลงที่ดิน มวลอาคารและพื้นที่ว่าง อย่างต่อเนื่อง
 เป็นพลวัต นอกจากนี้ ถนนตลาดพลู (ทางใน) ยังโครงข่ายถนนในการประสานและเชื่อมต่อโครงสร้างและ
 องค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลูเข้าไว้ด้วยกัน และเป็นตัวแปร
 สำคัญในการเป็นเส้นทางในการเชื่อมโยงขององค์ประกอบทางกายภาพต่างๆที่สำคัญภายในย่าน เช่น วัด
 ศาลเจ้า ตลาด ชุมชนที่พักอาศัย และพื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่านที่ยังคงปรากฏและมีความสำคัญของ
 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของย่านตลาดพลูที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้อย่าง
 ต่อเนื่อง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 8

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

บทนี้เป็นการสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และการเสนอแนะ ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดดังต่อไปนี้

8.1 สรุปผลการศึกษา

8.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

8.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

8.1 สรุปผลการศึกษา

8.1.1 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำย่านตลาดพลู

1) โครงข่ายการสัญจร พบว่า ใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลัก การมีโครงข่ายการสัญจรทางน้ำที่สานตัวกันในระบบตารางที่มีลักษณะบิดเบี้ยวไปตามสัณฐานของเมือง มีคลองบางหลวงเส้นทางน้ำสายหลักในการเข้าถึงพื้นที่ในระดับรวม และโครงข่ายการสัญจรทางบกค่อนข้างเรียบง่าย โดยมีถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่เป็นถนนสายหลักในการเข้าถึงและเชื่อมโยงพื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่านเข้าไว้ในลักษณะแนวแกนยาว

2) การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่เป็นประเภทเกษตรกรรมทำสวนพลู มีการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่หลากหลายผสมผสานกัน ได้แก่ พาณิชยกรรม สถาบันศาสนา สถานราชการ และที่อยู่อาศัยเกาะตัวไปตามแนวคลองบางหลวงและถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นหลัก

3) ลักษณะแปลงที่ดิน พบว่า ส่วนมากเป็นแปลงที่ดินขนาดใหญ่เนื่องจากเป็นพื้นที่เกษตรกรรม มีแปลงที่ดินขนาดเล็กเกาะกลุ่มเรียงตัวขนานอยู่ระหว่างถนนตลาดพลู(ทางใน) กับคลองบางหลวง

4) มวลอาคารและพื้นที่ว่าง พบว่า มวลอาคารเล็กละเอียดวางตัวไปตามแนวคลองบางหลวงเป็นหลัก โดยปรากฏมวลอาคารขนาดกลางและขนาดใหญ่กระจุกตัวอยู่บริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) และคลองบางหลวง

8.1.2 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดบกย่านตลาดพลู

1) โครงข่ายการสัญจร พบว่า ใช้การสัญจรทางถนนเป็นหลักในการเข้าถึงพื้นที่ โครงข่ายทางน้ำลดบทบาทลงไปมีเพียงคลองบางหลวงที่ยังคงใช้งานอยู่ โครงข่ายถนนสายใหม่ได้สานตัวเข้ากับถนนตลาดพลู(ทางใน) เกิดเป็นโครงข่ายถนนตาราง ที่มีการสานตัวหนาแน่นบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางย่าน มีถนนทอดไทเป็นถนนแนวแกนสายหลักของย่านที่มีศักยภาพสูงในการสัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่และเชื่อมต่อโครงข่ายในระดับเมืองได้ดี ถนนตลาดพลู(ทางใน) ลดบทบาทเป็นถนนสายย่อยแทน แต่ก็ยังคงมีศักยภาพในการสัญจรทางเท้าในการเข้าถึงพื้นที่และเชื่อมต่อโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่าน

2) การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร พบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมได้เคลื่อนตัวมาจากบริเวณพื้นที่ริมถนนตลาดพลู(ทางใน) และตรอกตลาดพลูมาเกาะตัวตามแนวยาวริมถนนทอดไท มีการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่หลากหลายผสมผสานและมีความหนาแน่นมากขึ้น บริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) และตรอกตลาดพลู ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพาณิชยกรรมเป็นที่อยู่อาศัยมากขึ้น

3) ลักษณะแปลงที่ดิน พบว่า มีการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดเล็กลงอย่างเห็นได้ชัด กระจายอยู่บริเวณโดยรอบของย่าน โดยเฉพาะถนนสายหลักและสายรอง แต่ในขณะเดียวกันบริเวณถนนตลาดพลู (ทางใน) ไม่ปรากฏลักษณะการแบ่งซอยแปลงที่ดินมากนัก ทำให้บริเวณดังกล่าวนี้มีความ

หลากหลายของขนาดแปลงที่ดินอยู่ แสดงให้เห็นว่ามีการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่หลากหลาย บริเวณพื้นที่

4) มวลอาคารและพื้นที่ว่าง พบว่า มวลอาคารมีการผสมผสานกันอย่างหลากหลายขนาด โดยเฉพาะมวลอาคารขนาดเล็กและขนาดกลาง ที่กระจุกตัวกันเป็นแนวยาวอย่างหนาแน่นเกิดเป็นรูปด้านถนนที่มีความชัดเจนบริเวณถนนตลาดพลู(ทางใน) ตรอกตลาดพลู และถนนเทอดไท

8.1.3 โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพร่วมสำคัญของตลาดน้ำและตลาดบกของย่านตลาดพลู

จากการวิเคราะห์ถึงการก่อรูปและความสัมพันธ์ต่อเนื่องของกระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลูดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ย่านตลาดพลูเป็นย่านพาณิชยกรรมเก่าที่นับว่าเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ของการตั้งถิ่นฐานชุมชนน้ำและมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานครแห่งหนึ่ง โดยยังคงปรากฏองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญ เช่น วัด ศาลเจ้า บ้านขุนนางข้าราชการ เรือนแถวไม้เก่า ตึกแถวเก่า ตลอดจนแนวคูคลองและถนนที่มีมาตั้งแต่อดีตและยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน จากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกอย่างต่อเนื่อง ทำให้พื้นที่เมืองเกิดการขยายตัวออกไปจากบริเวณศูนย์กลางเดิมในทุกทิศทุกทาง ประชากรเพิ่มขึ้น เกิดย่านพาณิชยกรรมแห่งใหม่กระจายออกไปตามโครงข่ายถนนที่มีศักยภาพสูงในการเข้าถึงพื้นที่ระดับรวม ย่านพาณิชยกรรมเก่า ดังเช่นย่านตลาดพลูจึงค่อยๆลดบทบาทลงตามลำดับ กิจกรรมการค้าในรูปแบบตลาดน้ำที่ใช้โครงข่ายการสัญจรทางน้ำเป็นเส้นทางหลักในการลำเลียงและขนส่งสินค้า ได้ปรับเปลี่ยนเป็นตลาดบกทั้งหมด เมื่อเมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายถนนอย่างเต็มรูปแบบส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร การแบ่งซอยแปลงที่ดิน ขนาดและความหนาแน่นของมวลอาคารที่มีความสัมพันธ์กับศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ที่เกิดขึ้นใหม่แทนโครงข่ายการสัญจรทางน้ำเดิม

ทั้งนี้ยังปรากฏโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่เป็นสัญลักษณ์ของอดีตที่มีความผูกพันต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ที่แสดงให้เห็นถึงเค้าโครงของชุมชนเมืองพาณิชยกรรมในอดีต ซึ่งลักษณะโครงสร้างแลตำแหน่งที่ตั้งขององค์ประกอบทางกายภาพสำคัญของย่านตลาดพลูที่บ่งบอกให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องของลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของผู้คนภายในย่าน โดยพบจากการศึกษาพบว่า “ถนนตลาดพลู” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ทางใน” เป็นโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพร่วมสำคัญของตลาดน้ำและตลาดบก รวมทั้งเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำเป็นตลาดบกของย่านตลาดพลูที่ก่อให้เกิดการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกอื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจรดั้งเดิมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมภายในย่านตลาดพลูได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า โครงสร้าง

และองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลู มีถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นโครงข่ายการสัญจรแนวแกนสำคัญ ที่มีศักยภาพสูงในการเข้าถึงและเชื่อมต่อโครงข่ายพื้นกว้างสาธารณะภายในย่าน รวมทั้งเป็นเส้นทางในการเชื่อมโยงองค์ประกอบทางกายภาพสำคัญต่างๆ ได้แก่ วัดราชคฤห์ วัดจันทาราม วันอินทาราม ศาลเจ้าตึกดิน ลานวัดริมคลองบางหลวง พื้นที่ชุมชนที่พักอาศัย ตลาดวัดกลาง และท่าเรือ เข้าไว้ด้วยกันมาตั้งแต่อดีตและยังคงปรากฏให้เห็นและมีความสำคัญอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่า ถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นโครงสร้างและองค์ประกอบที่สำคัญที่ส่งผลทำให้เกิดรูปแบบโครงข่ายถนนในระบบตาราง เกิดการแบ่งบล็อกถนนและอาคารเพื่อสร้างความเชื่อมต่อโครงข่ายดังกล่าวให้มีการเข้าถึงได้อย่างอิสระหลากหลายทุกทิศทาง

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดการเหนี่ยวนำกระบวนการพัฒนาโครงข่ายถนนที่สานกันหนาแน่นขึ้นที่สามารถเชื่อมต่อโครงข่ายถนนในระดับเมืองและพื้นที่สาธารณะภายในย่านได้อย่างเป็นระบบและส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพตัวแปรอื่นๆตามมา ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานได้ขยายตัวจากบริเวณพื้นที่ริมคลองบางหลวง และถนนตลาดพลู(ทางใน) ไปตามแนวโครงข่ายถนนที่ได้พัฒนาขึ้นใหม่ที่มีศักยภาพสูงในการเข้าถึงพื้นที่ การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารมีความหนาแน่นมากขึ้น โดยเฉพาะประเภทพาณิชยกรรมได้เคลื่อนตัวมาเกาะตัวตามแนวยาวริมถนนทอดไทแทน เกิดการแบ่งซอยแปลงที่ดินให้มีขนาดย่อยขึ้นที่มีความสอดคล้องกับศักยภาพในการเป็นพื้นที่สัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่ที่สูงขึ้น ทำให้เกิดบล็อกถนนและอาคารที่มีขนาดเล็ก ละเอียดมากขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อเพื่อเอื้อให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่มีความหนาแน่น ด้วยลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพเหล่านี้ ส่งผลทำให้ย่านตลาดพลูมีลักษณะฐานทางกายภาพละเอียดในปัจจุบัน

ถนนตลาดพลู(ทางใน) ถึงแม้จะมีขนาดแคบและเล็ก และมีศักยภาพต่ำจากการเข้าถึงพื้นที่ทางรถยนต์ แต่อย่างไรก็ตามถนนดังกล่าวนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดที่น้ำ และตลาดบกมีมาตั้งแต่อดีตได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีความเหมาะสมต่อการเข้าถึงพื้นที่และเชื่อมต่อโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่านด้วยระบบการเดินเท้า ซึ่งยังคงประกอบไปด้วยกิจกรรมที่มีการเคลื่อนที่อยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรม ทั้งนี้ทำให้ถนนตลาดพลู(ทางใน) เป็นโครงข่ายถนนมีความเป็นทวีลักษณ์ของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพร่วมสำคัญของตลาดน้ำ และตลาดบกย่านตลาดพลูตั้งแต่อดีตและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

8.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกในระดับเมืองไม่ว่าจะเป็นการสร้างถนนหรือโครงข่ายระบบขนส่งมวลชนระดับเมืองที่จะเกิดขึ้นภายในย่านตลาดพลูในอนาคต อาจส่งผลกระทบต่อโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูเกิดการเปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้นอย่างทวีคูณ ซึ่งอาจทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีคุณค่าถูกทำลายลงพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของพื้นที่เพื่อตอบสนองการพัฒนาที่จะเกิดขึ้น

อนาคต คือ นโยบายของภาครัฐในการพัฒนาโครงการระบบขนส่งมวลชนในระดับเมืองในอนาคต ที่จะ เป็นปัจจัยสำคัญที่อาจมีแนวโน้มให้ย่านตลาดพลูเกิดการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างเชิงสัณฐานที่สำคัญ อีกครั้งหนึ่ง ได้แก่ โครงการ สร้างทางรถไฟสายสีแดง (ช่วงหัวลำโพง -มหาชัย) ซึ่งเป็นโครงการขนส่ง มวลชนขนาดใหญ่ที่มีโครงข่ายการเชื่อมต่อในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ เริ่มตั้งแต่สถานีวงเวียน ใหญ่เดิมไปจนถึงสถานีมหาชัยใหม่ และให้สถานีรถไฟตลาดพลูเดิมเป็นหนึ่งในสถานีของโครงการด้วย ซึ่ง จะส่งผลทำให้ในอนาคตพื้นที่ย่านตลาดพลูจะมีการเข้าถึงพื้นที่ที่สะดวกสบายและหลากหลาย มากยิ่งขึ้น และมีผู้คนเดินทางเข้า-ออกภายในพื้นที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่ง จะมีแนวโน้มให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างเชิงสัณฐานในอนาคตที่ทำให้เกิดกระบวนการเหนี่ยวนำการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรที่สานกัน หนาแน่นยิ่งขึ้น เพื่อ ส่งเสริมให้พื้นที่ดึงดูดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความหลากหลายของเมืองได้ใน อนาคตที่มากขึ้น ทั้งจากการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร การแบ่งแปลงที่ดิน บล็อกถนนที่เกิดขึ้น และ ความหนาแน่นมวลอาคารต่อพื้นที่ว่างที่จะมีความหนาแน่นมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาดังกล่าวนี้อาจส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบ ภายภาพของย่านตลาดพลูที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการรื้อทำลายอาคารบ้านเรือนตลอดจนพื้นที่ ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน อาจทำให้วิถีชีวิตและกิจกรรม ทางสังคมวัฒนธรรม ดั้งเดิมย่านตลาด พลูบางอย่างสูญหายไปได้ เช่น ถนนตลาดพลูที่เป็นถนนแนวแกนหลักดั้งเดิมที่สามารถตอบสนองกับการ ใช้พื้นที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของภายในย่าน ได้ กล่าวคือ เมื่อเกิดการพัฒนาพื้นที่เปลี่ยนถ่าย การสัญจรที่จะต้องมีการเข้าถึงที่ดีกว่าในอดีต ที่ต้องสามารถรองรับปริมาณการจราจรจำนวนมากทำให้ ถนนเดิมนั้นไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้ เป็นต้น จากผลกระทบดังกล่าวอาจทำ ให้ย่านตลาดพลูต้องเผชิญกับความสูญเสียความเป็น “ศูนย์กลางย่านพาณิชย์กรรมเก่าที่มีพลวัต” ไป พร้อมทั้งรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้น ดังนั้น การอนุรักษ์โครงสร้างและ องค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูจึงมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่งเพื่อเป็นการรักษาไว้ซึ่งกิจกรรม ทางเศรษฐกิจและสังคมที่โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญของย่านตลาดพลูให้คงอยู่และ ตอบรับกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัณฐานที่จะเกิดขึ้นในอนาคตที่เหมาะสมต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายนี้จึงเป็นการนำสิ่งที่ค้นพบจากการศึกษาโครงสร้างและ องค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่าตลาดพลู มาเป็นข้อสังเกตหรือข้อเสนอแนะ ประกอบการพิจารณาหรือตัดสินใจในการกำหนดนโยบายหรือการอนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบทาง กายภาพ โดยเฉพาะ “ถนนตลาดพลู(ทางใน)” ที่เป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่ปัจจัยสำคัญทำให้ย่าน ตลาดพลูเป็นย่านพาณิชย์กรรมเก่าที่มีชีวิต และแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นตัวตน ของย่านตลาดพลู ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือถูกทำลายไปกับการพัฒนาเมืองในอนาคต สำหรับกรณี การกำหนดนโยบายการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านพาณิชย์กรรมเก่าตลาดพลูมีสิ่งๆที่ควรคำนึงหรือให้ ความสำคัญเป็นอย่างมาก ที่สำคัญได้แก่ วัด ศาลเจ้า ท่าเรือ ตลาด ชุมชนที่พักอาศัย พื้นที่ว่างสาธารณะ

และเรือนแถวหรือตึกแถวเก่า ดังนั้นจึงควรมีการรักษาวิถีลักษณะของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำและตลาดบกย่านตลาดพลูให้คงอยู่ต่อไป ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ควรละเลยการปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่ให้มีความสอดคล้องและรองรับการพัฒนาเมืองในอนาคตได้อย่างเหมาะสม ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางในการอนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านตลาดพลูได้ดังนี้

8.2.1 ข้อเสนอแนะทางผังเมือง

1) เสนอแนะให้มีการพัฒนาระบบโครงข่ายการสัญจร เพื่อ สร้างให้เกิดระดับการสัญจรอิสระภายในระบบของย่านตลาดพลูที่สูงกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การพัฒนาระบบถนน ควรคำนึงถึงระบบโครงข่ายของถนนเดิม โดยเฉพาะ “ถนนตลาดพลู(ทางใน)” และตรอกซอกซอยต่างๆที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ โดยพยายามเชื่อมโยงองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญต่างๆ ภายในย่านเข้าไว้ด้วยกัน เช่น วัด ศาลเจ้า ตลาด ท่าเรือ ชุมชนที่พักอาศัยและพื้นที่ว่างสาธารณะ ได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสมสัมพันธ์กัน และพยายามบุกเบิกหรือเปลี่ยนแปลงถนนเดิมโดยการขยายขนาดเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการเข้าถึงด้วยรถยนต์ เพราะจะทำให้สูญเสียพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดจากคนเดินถนน หรือการตัดถนนใหม่ทับโครงข่ายคลองซอยต่างๆ หากมีความจำเป็นต้องตัดถนนเพิ่มเติมควรทำการศึกษาถึงโครงข่ายและการเชื่อมต่อให้มีความสัมพันธ์กับ “ถนนตลาดพลู(ทางใน)” ให้ได้มากที่สุด เพื่อจะไม่ทำให้บทบาทและโครงข่ายความเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของย่านตลาดพลูเปลี่ยนแปลงไป

2) เสนอแนะให้มีมาตรการทางผังเมืองในการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารบริเวณพื้นที่พาณิชย์กรรมเก่า เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาบริเวณพื้นที่พาณิชย์กรรมเก่าให้มีประสิทธิภาพ และการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายแบบผสมผสาน(Urban Mixed-use) ทั้งพื้นที่พาณิชย์กรรมและที่พักอาศัย รวมทั้งพื้นที่ว่างสาธารณะที่ช่วยส่งเสริมและรักษากิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมของย่านตลาดพลูให้คงอยู่ต่อไป และเพื่อตอบรับประชากรจนวนมากในอนาคตได้อย่างเพียงพอ โดยเฉพาะบริเวณริมฝั่งถนนตลาดพลู(ทางใน) ที่ควรมีการพิจารณาความหนาแน่นของอาคารให้มีการควบคุมการปฏิบัติให้เป็นไปตามนโยบายในการใช้ประโยชน์ที่ดิน เนื่องจากพบว่าบริเวณดังกล่าวเริ่มมีการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยมากขึ้นแทนพาณิชย์กรรม เพื่อความมีชีวิตชีวาทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนในย่าน รวมทั้งเป็นการป้องกันและควบคุมไม่ให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารของย่านพาณิชย์กรรมเก่าเกิดการกระจายตัวอย่างไร้ทิศทางไปตามแนวถนนสายหลัก เพื่อเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินให้คุ้มค่าอย่างเต็มประสิทธิภาพ

8.2.2 เสนอแนะให้มีการจัดทำผังเฉพาะ

จัดให้มีการทำผังเฉพาะบริเวณพื้นที่พาณิชยกรรมเก่าตลาดพลู เพื่ออนุรักษ์โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่าตลาดพลู และฟื้นฟูย่านพาณิชยกรรมเก่าให้กลับมามีชีวิตชีวา ภายใต้การพัฒนาเมืองที่มีกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมสมัยใหม่ได้

8.2.3 การประยุกต์ใช้กับย่านพาณิชยกรรมเก่าอื่นๆ

1) การเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจร ส่งผลกระทบโดยตรงต่อโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่า โดยเฉพาะการตัดเข้ามาของโครงข่ายการสัญจรทางบก และถนนระดับเมืองลงบนพื้นที่พาณิชยกรรมเก่า ซึ่งหากไม่มีการศึกษาและวางแผนอย่างรอบคอบอาจจะทำให้ระบบโครงข่ายใหม่ดังกล่าวไม่สัมพันธ์กับระบบโครงข่ายเดิมของย่าน ซึ่งอาจจะส่งผลให้นำไปสู่การทำลายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม รวมทั้งสูญเสียคุณค่าและเอกลักษณ์ของย่านพาณิชยกรรมเก่าไป

ทั้งนี้โครงข่ายการสัญจรของพื้นที่พาณิชยกรรมที่ดีจะต้องส่งเสริมโครงข่ายการสัญจรทางเท้า เพื่อให้ย่านพาณิชยกรรมมีชีวิตชีวา โดยจะต้องมีลักษณะโครงข่ายการสัญจรที่สานกันหนาแน่นเป็นระบบตารางและสานกันเข้ากับโครงข่ายพื้นที่ว่างสาธารณะภายในย่าน เพื่อเอื้อให้เกิดทางเลือกในการสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่อย่างอิสระและสามารถเชื่อมต่อกับโครงข่ายถนนในระดับเมืองได้เป็นอย่างดี และมีประสิทธิภาพ และควรมีการจัดลำดับศักยภาพของโครงข่ายถนนเพื่อให้เกิดการสัญจรอย่างมีระบบ ที่จะช่วยเกิดการถ่ายเทกระแสการสัญจรให้สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารบริเวณพื้นที่นั้นๆ เพื่อเอื้อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่สามารถรองรับการสัญจรในรูปแบบต่างๆ ได้อย่างหลากหลาย โดยมีการเชื่อมต่อบริเวณโครงข่ายการสัญจรทางบกและทางน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ จนเกิดการสัญจรอิสระภายในพื้นที่พาณิชยกรรมที่มีความปลอดภัยและมีชีวิตชีวา

2) การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารของย่านพาณิชยกรรมให้มีความหลากหลายและให้สอดคล้องกับศักยภาพในการเข้าถึงของพื้นที่อย่างเหมาะสม เหนียวินทำให้เกิดเศรษฐกิจ (Movement Economy) เพื่อสร้างให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลาย ที่จะช่วยส่งเสริมให้ย่านมีกิจกรรมที่หลากหลาย กล่าวคือ ปัญหาของการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมในปัจจุบันของย่านพาณิชยกรรมเก่ามักจะเกาะตามกระจายตามแนวถนนสายหลักอย่างหนาแน่น ซึ่งเป็นบริเวณที่มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่สูงโดยรถยนต์ ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาการสัญจรได้ เช่น การจอดรถริมถนนซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัดตามมา เป็นต้น เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ถนนสายหลักมักจะเป็นเส้นทางที่รถยนต์ใช้ในการสัญจรและผ่านและเข้าถึงในอัตราความเร็วสูง ดังนั้นควรมีการเปิดพื้นที่เข้าภายในบล็อกอาคาร เพื่อเป็นพื้นที่จอดรถที่สามารถตอบรับกับความต้องการใช้พื้นที่ได้อย่างสะดวก เพื่อเป็นการช่วยดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาใช้พื้นที่พาณิชยกรรมเก่าที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น แทนที่จะใช้เป็นที่จอดรถแฉะจับจ่ายสินค้าแล้วก็ไป

3) ย่านพาณิชยกรรมเก่าควรมีมวลอาคารต่อพื้นที่ว่างมีความหนาแน่นมาก รูปแบบมวลอาคารควรมีขนาดเล็ก เพื่อให้เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและความหลากหลายของพื้นที่มากยิ่งขึ้น และบล็อกอาคารควรมีขนาดที่เอื้อให้เกิดการเข้าถึงได้สะดวก โดยยังคงรักษาขนาดรูปแบบของมวลอาคารขนาดเล็ก (Urban fine grained) เพื่อรองรับกลุ่มคนและกิจกรรมในทุกระดับโดยยังคงรักษาขนาดมวลอาคารที่มีเล็กและรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารที่มีคุณค่าเอาไว้ ควรมีการแบ่งซอยโครงข่ายย่อยออกเป็นบล็อกที่มีขนาดเล็กลง เพื่อเพิ่มพื้นที่ผิวร้านค้ารองรับกับกิจกรรมและการสัญจรที่มายิ่งขึ้น จนเกิดเป็นโครงข่ายที่มีการกระจุกตัวหนาแน่นเป็นพิเศษที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการเดินทางในพื้นที่ที่มีชีวิตชีวารวมทั้งเอื้อให้เกิดการสร้างทางเลือกในการสัญจรได้อย่างอิสระและหลากหลาย

4) ย่านพาณิชยกรรมเก่าที่มีชีวิตนั้นจะต้องมีการส่งเสริมให้เกิดลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของพื้นที่เพื่อดึงดูดการเข้าถึงและการใช้สอยพื้นที่ที่มีความหลากหลาย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นควรมีลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่สมดุลกัน เช่น โครงข่ายการสัญจรภายในพื้นที่ควรมีลำดับศักยภาพที่มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารรวมทั้งกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่นั้นๆ ได้อย่างเหมาะสมและเชื่อมโยงกับโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่สาธารณะของย่านได้เป็นอย่างดี จึงควรมีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบผสมผสานที่ตั้งอยู่บริเวณของถนนสายรองหรือสายย่อยที่เป็นเส้นทางหลักของย่านพาณิชยกรรม เพื่อเอื้อให้เกิดการสัญจรของคนเดินเท้าที่สามารถเข้าถึงพื้นที่และมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมได้อย่างสะดวกและปลอดภัย

8.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

จากการศึกษาตามลำดับวิธีวิจัย เพื่อทำความเข้าใจถึงพัฒนาการของโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงสามารถสรุปถึงการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของตลาดน้ำเป็นตลาดบกเนื่องจาก การเปลี่ยนแปลงระบบคมนาคมขนส่งจากน้ำสู่บก ได้ โดยการศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพของถนนตลาดพลู (ทางใน) ซึ่งเป็นโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพสำคัญที่ทำให้เกิดพลวัตของย่านพาณิชยกรรมเก่าตลาดพลูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้อย่างต่อเนื่องแล้ว ยังเป็นกรณีศึกษาหรือตัวอย่างของพื้นที่ย่านพาณิชยกรรมเก่าที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่มีคุณค่าและที่มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพจากตลาดน้ำสู่ตลาดบก ซึ่งสามารถนำผลของแนวคิดไปสู่การเสนอแนวทางการออกแบบชุมชนเมืองเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพที่คล้ายคลึงอื่นๆต่อไป

ทั้งนี้พบว่าในการศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชยกรรมเก่าในแต่ละพื้นที่นั้นมีลักษณะทางกายภาพเฉพาะตัวของพื้นที่นั้นๆ การศึกษาในครั้งต่อไปจึงควรพิจารณาถึงลักษณะของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพกับบทบาทด้านเศรษฐกิจ และสังคมของย่านพาณิชยกรรมเก่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันด้วย เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงของการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของย่านกับบทบาททางด้านเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย ที่

เป็นเหตุและผลกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อระบุความสัมพันธ์ดังกล่าวได้อย่างเป็นระบบตลอดจนสามารถระบุ
เงื่อนไขของปัญหาและศักยภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่าที่มีคุณค่า ได้จากการคาดการณ์แนวโน้มใน
อนาคตบนพื้นฐานความสัมพันธ์นั้นๆ เพื่อใช้ประกอบเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านพาณิชย์
กรรมเก่าที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของกรุงเทพมหานครได้ประสิทธิภาพและสืบเนื่องต่อไป

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนาศพนันธุ์. เด็กคลองบางหลวง เล่ม 1. กรุงเทพฯ : สารคดี (1984) 2540.
- กาญจนาศพนันธุ์. เด็กคลองบางหลวง เล่ม 2. กรุงเทพฯ : สารคดี (1984) 2540.
- กาญจน์ นทีวุฒิกุล. ตรรกะของการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะอย่างอเนกประโยชน์ในเมืองเชียงใหม่.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- เกียรติ จิวะกุล. การเปลี่ยนแปลงของตลาดสดในกระแสโลกาภิวัตน์และการพัฒนาเมือง. สารคดีสถาปัตยกรรม 2(2541) : 25.
- เกียรติ จิวะกุลและคณะ. ตลาดในกรุงเทพมหานคร: การขยายตัวและพัฒนาการ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: 2525.
- ชนิษฐา ปานคง. การเปลี่ยนแปลงสภาพย่านตลาดหลักของเมืองกับการพัฒนานครลำปาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาการวางแผนเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ. วาทกรรมของเมืองผ่านโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ฉบับภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง, 2548.
- เขมชาติ วงศ์ทิมารัตน์. แนวทางการอนุรักษ์คลองและชุมชนริมคลองบางกอกใหญ่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาการวางแผนเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ. วาทกรรมของเมืองผ่านโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ฉบับภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง, 2548.
- เทพชู ทับทอง. ย้อนรอย...กรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุวีริยาสาส์น, 2546.
- ธีมาพร วัชราทิน. การวางแผนและการออกแบบจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรในย่านพาณิชยกรรมชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา ย่านตลาดพลู กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว., และคณะ. องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- พงษ์ศักดิ์ ศรีจุม. การเปลี่ยนแปลงเชิงสัญลักษณ์ของพื้นที่ศูนย์กลางเมืองชลบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาการวางแผนเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

- พวงร้อย กล่อมเลี้ยง และคณะ. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นวิถีชีวิตย่านตลาดพลูจากคลองบางหลวงถึงคลอง
ด้าน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.
- ปาริชา มุสิกคามะ. พลวัตเชิงพื้นที่และการฟื้นฟูบูรณะย่านพาณิชย์กรรมเก่าริมน้ำ กรณีศึกษาย่าน
ปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการออกแบบ
ชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- วรรณศิลป์ พีรพันธุ์. องค์ประกอบเมือง. กรุงเทพมหานคร: อัดสำเนา, 2538.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. พัฒนาการทางสังคม – วัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์
พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2544.
- ส.พลายน้อย. เกิดในเรือ. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2537
- สกุลชัย ดันติเศรณี. แนวทางพัฒนาด้านกายภาพของพื้นที่โล่งว่างเพื่อการพาณิชย์ภายในย่านถนน
ข้าวสาร กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน2544.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระ
บรมราชูปถัมภ์, 2539.
- หลวงเมือง. ตลาดพลู. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: มติชน 2552.
- อภิชัย กาบทอง. กระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบชุมชนในกรุงรัตนโกสินทร์ กรณีศึกษาย่าน
บางลำพู. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรม
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ภาษาอังกฤษ

- Burden, A. Greenacre Park. New York: Project for Public Space, 1977.
- Carr, S. et al. Public Space. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Chapin, F. Stuart, Jr. and Kaiser, J. Edward. Urban Land Use Planning. 3rd Ed. Chicago: University of Illinois Press, 1979.
- Coleman, Woodbery. Ed. Urban Redevelopment: Problems and Practices. Chicago: The University of Chicago Press, 1962.
- Cohen, N. Urban Conservation. Massachusetts: The MIT Press, 1999.
- Crawford, M. Outlaw entrepreneurs: Urban design professor supports street vendors use of public space by Ken Gewertz [Online]. Available from: <http://www.news.harvard.edu/gazette/2000/11.30/01-outlaw.html> [2010, July 16]

- Doxiadis, C. A. Urban Renewal and the Future of the America City. Chicago: Public Administration Service, 1966.
- Eberhard H. Zeidler. Multi-use Architecture in the Urban Context. 1st Ed. Germany: Karl Kramer Verlag Stuttgart, 1983.
- Feilden, Bernard. Conservation of Historic Building. London: St. Edmundsbury Press Ltd., 1996.
- Gehl, J. Life between Buildings: Using Public Space. 4th Ed. Arkitektens Forlag Skive: 2001.
- Gratz, Roberta Brandes. Preserving the Urban Dynamic [Online]. Available from: <http://www.thenation.com/doc/20010423/gratz> [2008, July 23]
- Hillier, B. CENTRALITY AS A PROCESS: accounting for attraction in equalities in deformed grids. Proceedings Volume 1: 06.1-06.20.
- Home, Robert K. Inner City Regeneration. 1 ed. Cambridge: University Press, 1982.
- Issarathumnoon Wimonrat. Cultural Heritage Places: the cases of Yanaka district in Tokyo and Banglamphu district in Bangkok. 2008.
- Jacob, J. The Death and Life of Great American Cities. England: Penguin Book in Association with Jonathan Cape, 1961.
- Jinnai, Hidenobu. Process Architecture 72: Ethnic Tokyo. Tokyo: Bunji Murotani, 1987.
- Lennard, S., and Lennard, H. Livable Cities Observed. Southampton: Gondolier Press, 1995.
- Logan, William (ed.). The Disappearing Asian City. 1st Ed. Hong Kong: Oxford University Press (China) Ltd., 2002.
- Marcus, C., Francis, C. People Places: Design Guidelines for Urban Space. New York: Van Nostrand Reinhold, 1990.
- McGee, T.G. The South-East Asian City. New York: F.A. Praeger, 1967.
- O'Neil, David. 10 qualities for successful public markets [Online]. Available from: www.pps.org [2010, July 19]
- Orbasli, Aylin. Tourists in Historic Towns. 1st Ed. London: E&FN SPON, 2000.
- Rapoport, Amos. Human aspects of urban form. Oxford: Pergamon Press, 1977.
- Rossi, Aldo. The Architecture of the City. U.S.A.: The M.I.T. Press, 1999.
- Shibley, R., and Herzberg, D. Pike Place Market, Seattle, Washington. Watson, D. Time-saver standard for urban design, 8.4-1-8.4-9. USA: McGraw-Hill Professional, 2001.

Tiesdell, Steven and others. Revitalizing Historic Urban Quarters. 2nd Ed. Great Britain: MPG Books Ltd, 2001.

Trancik, Roger. Finding lost space: Theories of Urban design. USA: John wiley & sons, Inc, 1986.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาว ชัญญาภรณ์ ลาดเสนา

34/279 ซอยวิภาวดีรังสิต 47 ถนนวิภาวดีรังสิต แขวงสีกัน เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร 10210

ประวัติการศึกษา

2552 - 2554 ศึกษาต่อหลักสูตรการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ทุนการศึกษา ศาสตราจารย์ อ้น นิมมานเหมินท์)

2547 - 2551 การวางแผนผังเมืองบัณฑิต(เกียรตินิยมอันดับ 1) สาขาวิชาสถาปัตยกรรมผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รางวัล

รางวัลรองชนะเลิศ (ทีม 27 คน) การแข่งขันประกวด หัวข้อ “แนวคิดการออกแบบศูนย์ชุมชนชานเมืองตะวันออกกรุงเทพมหานคร: หัวตะเข้, ลาดกระบัง” จัดโดย กรุงเทพมหานคร และสมาคมนักออกแบบชุมชนเมืองแห่งประเทศไทย

โครงการเชิงปฏิบัติการ

2553 เข้าร่วมโครงการ “Japan-East Asia Network of Exchange for Students and Youths : EAST ASIA FUTURE LEADERS PROGRAMME 2010: Community Design Group” จัดโดย Japan Foundation, กรกฎาคม 2553.

2552 เข้าร่วมโครงการ “แผนที่มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นริมน้ำบางกอก ย่านกุฎีจีนและชุมชนบ้านบุ” จัดโดย สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, ตุลาคม 2551- เมษายน 2552.

2551 เข้าร่วมโครงการ “Food Street : Urban Design for Suanluang Market, Bangkok” เสนอโดย ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ได้รับทุนสนับสนุนจาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), สิงหาคม 2551.

2549 เข้าร่วมโครงการ “สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม ครั้งที่ 4 ชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม” จัดโดย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเทศบาลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม, เมษายน 2549